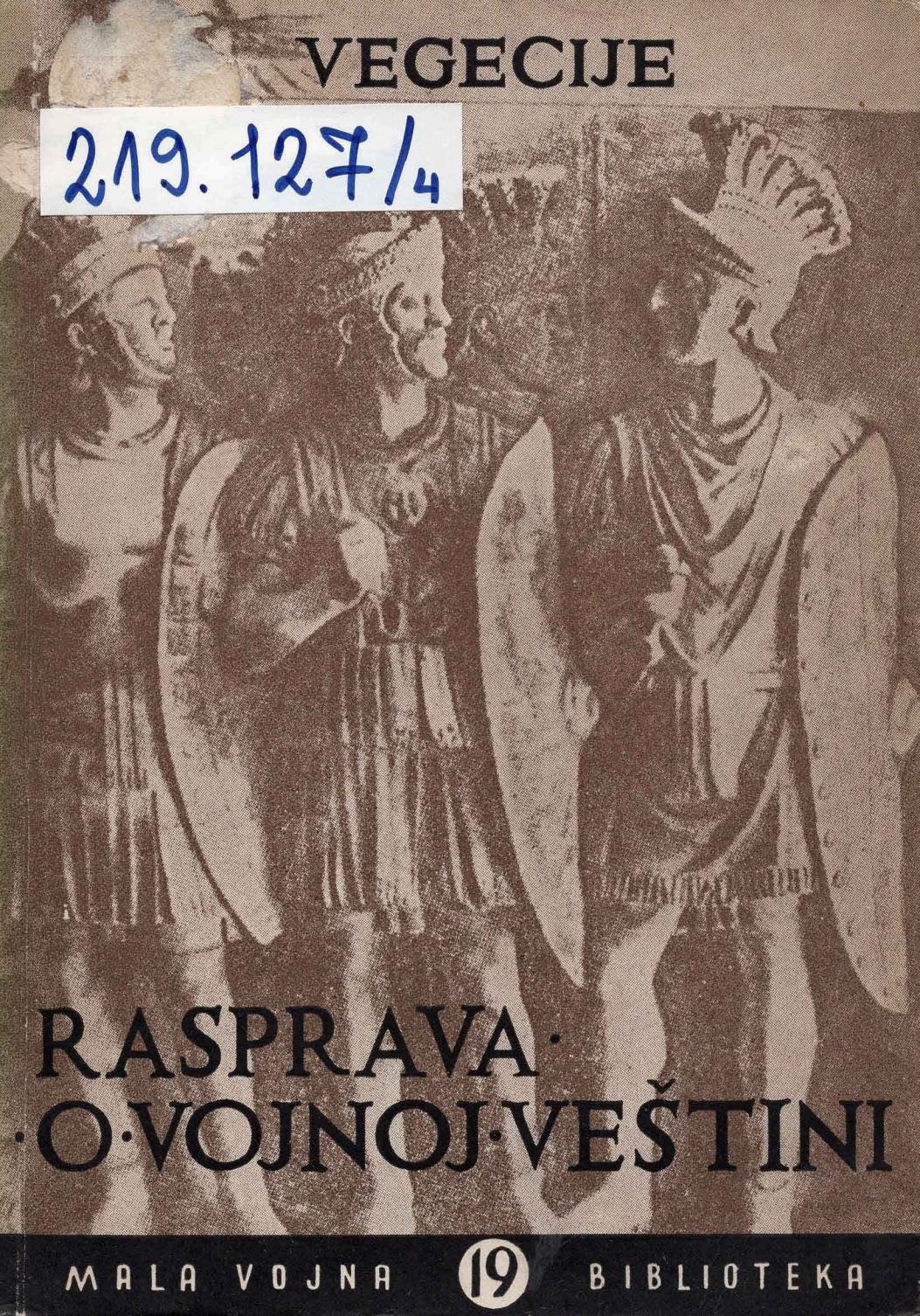

VEGECIJE

219. 12 7/4

RASPRAVA O VOJNOJ VEŠTINI

MALA VOJNA

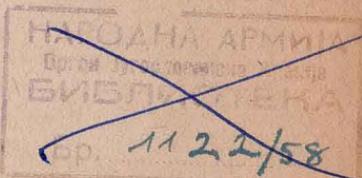
19

BIBLIOTEKA

88.846 - 848

GARDEZSKA LIJETA
BEOGRAD
Inv. br. 1-13387/1

VEGEĆIJE

RASPRAVA о VOJNOJ VEŠTINI

Ovaj deo rimske istorije
uglavnom je malo poznat
usled toga što su specijalne
rasprave veoma retke.

19

BEOGRAD

1954

NASLOV DELA U ORIGINALU

Végèce

Traité de l'art militaire

1859

Preveo sa francuskog

pukovnik

Rista J. Petrović

ЦЕНТАР ЗА БИБЛИОТЕКАРСТВО,
ВОЈНОНАУЧНУ ДОКУМЕНТАЦИЈУ И
ИНФОРМАЦИЈУ

Маг. бр.

6829

Савиј.

К 219127/4

Uredivački odbor »Male vojne biblioteke« general-potpukovnik Janković Blažo, general-major Urošević Sredoje, general-major Kolb Vekoslav, general-major Popović Branko, general-major Đukanović Drago, pukovnik Srzentić Špiro, kapetan I klase Đurasinović Radomir (zastupa odgovornog urednika).

P R E D G O V O R

Kao i sve ostale oblasti ljudske delatnosti, savremena vojna nauka je rezultat hiljadugodišnjih iskustava, do- stignuća i teoretskih uopštavanja iz mnogobrojnih ratova, kroz koje je čovečanstvo prošlo od početka svoje istorije do današnjih dana. I u razvitku vojne nauke možemo uočiti onu neprekidnu nit, koja počinje od prvih dana ljudske istorije. Počev od prvih bitki za koje zna i koje je zabeležila istorija, stalno su se usavršavali principi ratovodstva, a u zavisnosti od stepena tehničkog, ekonomskog i društvenog razvijanja čovečanstva. Dručnja su, razume se, bila sredstva za vođenje borbe kod starih Grka i Rimljana, nego u doba Napoleona, razlikovali su se i principi upotrebe oružane sile, ali su uvek, u sva vremena, vojskovođe i komandante morile iste brige, trudili su se da reše isti problem: kako sa postojećim sredstvima, što bolje i celishodnije iskoristiti svoju vojsku da se tuče neprijatelj. U sva vremena vojskovođe su nastojale da nađu slabu tačku kod neprijatelja, da uspostave što bolji raspored svojih trupa, da iznenade neprijatelja, da obezbede svoje trupe itd. itd.

Radi toga izučavanje istorije ratne veštine predstavlja neobično koristan rad za svakog oficira, jer time ne samo da proširuje svoje opšte-kulturno i vojno obrazovanje, nego se takođe i naoružava jednim iskustvom koje je vekovima gomilano kroz krvavu ljudsku istoriju.

Rasprava rimskog pisca Vegecija potiče iz doba kada se Rimska Imperija nalazila pred raspadanjem. Krajem IV veka, otkada datira ova rasprava, već su se uočavali prvi znaci raspadanja dotada tako moćnog Carstva koje

je pod sobom držalo ogromna prostranstva i mnogobrojne narode. No to nimalo ne umanjuje značaj Vegecijevog dela, jer ono, ustvari, pretstavlja rezime svih onih pozitivnih dostignuća do kojih su došle rimske legije kroz bezbroj borbi i osvajanja i to u vreme kada je Rimska Imperija bila na vrhuncu svoje moći. Zapravo vojna dostignuća Rimskog carstva su bila na svom vrhuncu u doba pobeda nad Hanibalom (II vek pre n.e.). Od tada nastaje izvesna stagnacija u razvijanju rimske vojske, koja traje sve do konačnog poraza koji su im naveli Goti. A ta stagnacija se vidi i iz rasprave Vegecija. On se žali imperatoru da su mnoge korisne stvari iz ranijih borbi zanemarene i ustvari u mnogome hoće da se rimska legija vrati na ranije oblike vojne organizacije i principe vođenja borbi.

Treba se potsetiti da je jedan od najranijih organizovanih taktičkih poredaka bila makedonska falanga. U raznim oblicima taj poredak je, pod Aleksandrom Makedonskim i drugim, nizao pobedu za pobedom nad Perzijancima i drugima. No falanga je imala dosta slabosti: bez rezerve, suvišna zavisnost od zemljišta, slaba pokretljivost, suviše glomazna i dr. I falanga je bila nepobediva dok Rimljani nisu formirali legiju, u kojoj je dat značaj rezervi. Borbeni poredak legije sastojao se iz tri linije, koje su imale posebne zadatke, kako u napadu tako i u odbrani. U svakoj liniji nalazili su se vojnici posebnih osobina i sa posebnim namenama.

O toj legiji piše Vegecije. Piše lako, sređeno i sistatski. Zbilja je uživanje čitati njegova razmatranja o pojedinim pitanjima, sa kojima se bavi i savremena vojna nauka.

Tako, naprimer, čitava glava je posvećena pripremi vojnika za borbu. Treba dobro uočiti sa koliko detalja je obrađivano kakvu brigu posvećivati izboru vojnika, njegovoj obuci, naoružanju i vaspitanju. Tako Vegecije kaže: »Pored sticanja fizičke kondicije regrut mora da nauči da piše i da računa«.

Ili razmatranja o proceni situacije, o svim elemenima koje treba imati u vidu kod donošenja odluke. Kako ceniti neprijateljske snage? Koliko se samo ističe da uvek treba nastojati da se neprijatelju nametne svoja volja.

Jedan od najinteresantnijih delova jeste onaj u kome se razmatraju 7 načina manevra koje Vegecije objašnjava. Tu nailazimo i na objašnjenje proboja i obuhvata i kombinovanih formi, sa jednim krilom ili drugim, ili sa oba. Očigledno da su rimske vojskovođe nastojale da što više pokreću svoje trupe radi pobeđe nad neprijateljem.

Već je rečeno da je rimska legija pretstavljala korak napred u razvitku vojnih formacija Starog veka i da je u legiji po prvi put posebna pažnja posvećena rezervi. Vegecije je za jaku rezervu, koja se može nalaziti raspoložena pozadi prve dve linije, a čak savetuje da se može koncentrisati i na jednom mestu.

U raspravi se posebno obrađuje problem snabdevanja vojske hranom i vodom. Pri tome se daju detaljna uputstva.

I tako redom obrađuju se krupnija i sitnija pitanja koja su neposredno vezana za život i borbu vojske. Često Vegecije izlazi iz domena razmatranja i daje detaljnja uputstva o korišćenju pojedinih oružja ili oruđa i sl.

Sve u svemu pred nama je knjiga koja će nas zainteresovati, iz koje ćemo dosta saznati, a ponešto i naučiti.

Po sebi se razume da prilikom čitanja knjige treba voditi računa u kome je vremenu pisana, te je stoga i nepotrebno ukazivati da su njegovi slavopjevi Imperatoru samo jedan tada uobičajeni način pisanja knjiga.

Na kraju treba istaći da nam je pukovnik Rista J. Petrović svojim kvalitetnim prevodom i korisnim objašnjenjima pružio mogućnost da sa lakoćom i uživanjem čitamo ovo delo napisano pre 15 vekova.

Pukovnik
Špiro Srzentić

KNJIGA PRVA

P R E D G O V O R

IMPERATORU VALENTINIJANU II

Nekada je bilo u običaju da se pišu studije o veštinaima i da se takvi sastavi posvećuju vladacima, jer je za dobar početak bilo najpovoljnije da pisac ima pokroviteljstvo imperatora, koje je, posle zaštite božanstva, i najvažnije. Osim toga, šef države je pozvan da, više niko, raspolaže širokim bogatstvom saznanja, koja mogu doprineti blagostanju njegovih podanika. Iz mnogih primera se vidi da su Oktavije Avgust i drugi veliki vladaci rado odobravali ovakav običaj. Na taj način, pod zaštitom monarha, besedništvo se stalno razvijalo, sve dok nije ocenjeno kao štetna smelost. Pošto sam i sam krenuo tim putem, to kada vidim sa kakvom retkom dobrotom Vaša Milost prima literarne pokušaje, ja jedva i da primećujem svu razdaljinu koja me deli od pisaca iz daleke prošlosti. Uostalom, ovo skromno delo ne zahteva ni kitnjast stil ni varnice talenta, već tačnost u savesnom radu, pošto mu je namena da prikupi pouke razbacane i zatrpane kod većine istoričara i vojnih pisaca, i da ih, u interesu Rimljana, iznese na videlo. U narednim poglavljima pokušaćemo najpre da izložimo mere koje su nekad primenjivane pri izboru regruta i pri njihovom vežbanju. Ne činimo to stoga, nepobedivi imperatore, što pretpostavljamo da su Vam ovi detalji nepoznati, već zato da biste mogli da uočite, da su Vaše lične mere za zaštitu države u saglasnosti sa onima koje su nekada preduzimali osnivači Rimske Imperije, i da bi ste u ovoj maloj knjizi našli prikupljeno sve što je od interesa za Vaša razmišljanja po tako važnim pitanjima koja su stalno aktuelna.

Napomena: objašnjenja pojedinih manje poznatih pojmova i imena nalaze se na kraju knjige — Red.

GLAVA I

SAMO PRAKSA U UPOTREBI ORUŽJA OMOGUĆILA JE RIMLJANIMA DA POKORE SVE NARODE

Ono što u ratu obično odlučuje pobedu nije toliko broj ljudi i hrabrost bez iskustva, koliko veština koja se stiče kroz praksu. Ono što je rimskom narodu omogućilo potčinjavanje sveta nije ništa drugo do praksa u rukovanju oružjem, umešnost u podizanju logora i navika na rat. Da nije bilo toga, kako bi inače mali broj Rimljana mogao odoleti mnoštvu Gala? Kako bi se oni, mali rastom, mogli suprotstaviti ogromnim Germanima? Španci su svakako bili brojniji i fizički jači od nas; uvek smo bili slabiji od Afrikanaca i u pogledu lukavstva i u pogledu bogatstva; Grci su nas prevazilazili u mudrosti i sposobnostima; o tome nikada nije bilo ni senke sumnje. Ali, pred svim tim preprekama bilo je dovoljno da se izvrši pametan izbor regruta; da se oni obuče u rukovanju oružjem; da se ojačaju svakodnevnim vežbanjima; da se na vežbalištu upoznaju sa svima eventualnostima koje se mogu očekivati u borbama i bitkama; da se otstrani lenjost strogim kaznama. Vojničko znanje povećava hrabrost kod boraca, jer niko se ne plaši da izvrši ono što dobro poznaje. U ratnim opasnostima šaka izvežbanih ljudi drži pobedu u svojim rukama, dok je neuka i neveshta masă izložena uvek opasnostima da bude isečena na komade.

GLAVA II

IZ KOJIH NARODA TREBA BIRATI REGRUTE

Da bismo išli redom, potrebno je najpre ispitati iz kojih provincija ili iz kojih naroda treba uzimati regrute. Činjenica je da se u svakoj zemlji radaju i hrabri i kukavice. Međutim, izvesni narodi u ratu se pokazuju boljim od nekih drugih, a klimat, uostalom, utiče naročito na fizičke i moralne osobine. Što se toga tiče, navećemo mišljenje najkompetentnijih sudija. Svi narodi sunčanog podneblja, kažu oni, koji su izloženi velikoj toplosti, imaju više živosti i instinkta, a manje krvi. Zbog svoje malokrvne strukture oni nemaju hrabrosti i smelosti za borbu izbliza, jer se boje rana. Naprotiv, severni narodi, udaljeni od sunčane toplove, istina manje su oprezni, ali umesto toga njihova snažna konstitucija čini ih osobito pogodnim za rat. Dakle, regrute treba birati iz umerenog podneblja, tamo gde preobilnost života čini da se prkosи ranama i smrti, a u punoj meri vlada i duh mudrosti, koji nalaže potčinjenost u logoru i upravlja držanjem na bojištu i u savetima.

GLAVA III

DA LI SU REGRUTI SA SELA BOLJI OD REGRUTA IZ GRADOVA

Na drugom mestu, da vidimo jesu li regruti sa sela bolji od regruta iz gradova. U ovom pogledu ne verujem da se ikada moglo posumnjati u naročitu pogodnost seoskog stanovništva za vojsku: odraslo na čistom vazduhu, prekaljeno naporom, naviknuto na sunce, malo osjetljivo na hladnoću, ne znajući čak ni za postojanje kupatila, ne poznавајуći luksuz, sa jednostavnim prohtevima, malim zadovoljno, izrana naviknuto i očvrslo u svima poslovima. Obrada gvožđa, kopanje jama, nošenje tereta, takve su navike seoskog stanovništva. Međutim, nekiput potreba zahteva da se u vojsku pozovu i stanovnici gradova. Jednom u vojsci, treba ih najpre naučiti da rade, trče, da nose teret, da odolevaju suncu i prašini, da se hrane ume-

reno i skromnim jelom, da se naviknu na život pod vredim nebom i pod šatorom. Posle toga sa njima će se preći na praktičnu obuku u rukovanju oružjem. Da bi se navikli na udaljene ekspedicije, treba ih držati što je mogućno duže u polju, daleko od gradskih iskušenja, te da na taj način steknu jednovremeno i fizičku i moralnu snagu. Ne osporavamo da je u početku stvaranja Rimske Imperije celokupno gradsko stanovništvo odlazilo u rat, ali tada ono nije bilo oslabljeno prekomernim telesnim uživanjima. Plivajući Tibrom omladina je spirala sa sebe znoj od trčanja i sa vežbališta. Ratnik i zemljoradnik bili su jedno isto; jedan isti čovek prihvatao se čas mača čas pluga. Koliko je ovo zaista tačno, pokazuje slučaj Kinktija Cincinata; opšte poznata je stvar da su ga ljudi zatekli pri oranju, kada su došli da mu ponude diktaturu. Dakle, sela su pozvana da dadu glavnu snagu za vojsku, jer je poznato da se od smrti utoliko manje strahuje ukoliko se manje osetilo prijatnosti života.

GLAVA IV

U KOJE DOBA STAROSTI TREBA UZIMATI REGRUTE

Pogledajmo sada u koje doba starosti je najbolje uzeti vojnika. Svakome je poznato da, prema našim starim običajima, regruta treba birati u početku puberteta, jer u to doba života nastava nudi dvostruku korist; brz i trajan uspeh. Uostalom, vežbe u trčanju i gimnastici, iz kojih proističe živost u vojničkom držanju, moraju se izvoditi pre nego što telo otromi usled godina. Okretnost i izvezbanost stvaraju primernog ratnika. Mladiće treba uzimati u vojsku prema ovim Salustijevim rečima: »Čim se oceni da je omladina postala sposobna za rat, treba žuriti da se odmah podvrgne učenju teškog ratnog zanata«. Bolje je da mlad regrut pokaže i nedostatak zrelosti za borbu no da žali za izgubljenim godinama; bar će tako imati vremena da sve nauči. A nauka u rukovanju oružjem zaista nije mala stvar, kad se radi o tome da konjanika i pešaka treba naučiti da se služi lukom, vojnika naoružanog štitom da izvrši svaki pokret, svaku figuru mačevanja, ne napuštajući svoje mesto, ne narušavajući red

u borbenom poretku, da snažno i precizno baca kopљe, da iskopa rov, da pravilno pobija kočeve, da rukuje štitom i da ga postavlja za zaštitu od strela, da vešto odbija udarce i da ih smelo nanosi. Kada se regrut, obučen na takav način, nađe u borbi protiv bilo kojih neprijatelja, to za njega neće pretstavljati strah, već zadovoljstvo.

GLAVA V

VISINA REGRUTA

Poznato mi je da se uvek zahtevalo da regrut bude visokog rasta. Tako naprimer, bila je potrebna visina od šest stopa (1,80 m) ili bar od pet stopa i deset palaca (18,5 cm) da bi se moglo stupiti u pomoćne konjanike ili u prve kohorte u legijama. Ali tada je bio veći izbor, jer se veći broj ljudi opredeljivao za vojničku službu, pošto zanimanja u građanstvu još nisu bila privukla cvet omladine. Dakle, pošto to potreba iziskuje, treba manje gledati na visinu no na snagu. U tom pogledu oslonimo se na Homerovo svedočanstvo, koji Tideja opisuje kao malog rastom, a snažnog u rukovanju oružjem.

GLAVA VI

FIZIČKI ZNACI KOJI KARAKTERIŠU NAJBOLJE REGRUTE

Organizator regrutovanja treba pažljivo da ispita lice, oči i naročito sklop udova onih koji će jednog dana postati vojnici. Ako je verovati pretstavnicima nauke, znaci hrabrosti pokazuju se ne samo kod čoveka, već i kod konja i psa, a pevač iz Mantove čak tvrdi da se oni pojavljuju i kod pčela. Mladić koji je namenjen bogu Marsu treba da ima živahno oko, glavu uspravnu, široke grudi, muskulozna ramena, snažne ruke, duge prste, malo trbuha, vitke noge sa listovima i stopalama bez mnogo mesa, ali pravilno spojene zglobovima. Ako nađete na ovakve osobine kod regruta, ne vodite računa o njegovoj visini, jer snaga u vojniku vredi više od njegovog rasta.

GLAVA VII

ZANIMANJA KOJA SU U SKLADU ILI U OPREČNOSTI SA VOJNIČKIM POZIVOM

Ispitajmo sada koja su zanimanja regruta koja dozvoljavaju i koja izrično zabranjuju njihov prijem u vojsku. Ribolovci, lovci ptica, poslastičari, tkači i svi ostali čija zanimanja imaju neke sličnosti sa ženskim zanimanjima, po mom mišljenju, nemaju mesta u vojsci. Radnici koji obrađuju gvožđe, kolari, mesari, lovci divljih zveri do stojni su da budu uzeti u vojsku. Za dobro imperije naročito je važno, da se pri izboru regruta uzimaju prvenstveno fizički i moralno jači ljudi: od ove prethodne radnje zavisi sjaj prestola i učvršćenje rimskog imena. Ne treba zamišljati da je regrutovanje zaludno zanimanje koje se može poveriti bilo kome, bez razlike. Naši preci naročito su isticali Sertorija zbog njegove umešnosti u ovom pogledu, iako su njega krasile i mnoge druge lepe osobine. Omladina, kojoj se poverava čuvanje provincija i koja se izlaže ratnim opasnostima, mora se odlikovati visokim moralom, a u granicama mogućnosti i fizičkim osobinama. Pravi vojnik ima osećanje časti; sve dok ga stid sprečava da beži, on mu olakšava pobedu. Čemu služi vežbati kukavicu, čija će jedina zasluga biti što je nekoliko godina proveo u logorima? Vojska, čije je regrutovanje imalo nedostataka, nikada ništa dobro nije uradila. A kada proučimo pouke iz iskustava videćemo da smo pretrpeli toliko jednovremenih poraza zbog toga što je dug period mira prouzrokovao nedovoljnu pažnju i nehat u vršenju regrutovanja, a najbolji deo nacije posvećivao se civilnim zanimanjima. Pri regrutovanju mladića zaposlenih kod sopstvenika imanja, regrutne komisije sprovodile su sistem blagonaklonosti i pristrasnosti, regrutujući one mladiće koji su sopstvenicima imanja bili najmanje potrebni. Dakle, potrebno je da odgovorne ličnosti biraju sposobne mladiće lično i sa mnogo savesnosti.

OBELEŽAVANJE REGRUTA

Regruta ne treba odmah obeležavati tetoviranjem. Prethodno ga treba oprobati na vežbama i uveriti se da li je zaista sposoban za tako velike napore. Od njega zahtevati okretnost, snagu, poznavanje naoružanja, vojničku smelost. Mnogi od njih, koji na prvi pogled izgledaju podesni, na probi se pokažu nesposobni. Manje sposobni se odbacuju i zamjenjuju sposobnijim, jer u ratu sposobnost čini više no broj. Čim regruti budu obeleženi, treba ih u toku svakodnevnih vežbanja upoznavati sa naoružanjem. Nemarnost izazvana dugotraјnom dokolicom učinila je da se ovaj običaj izgubi. A kako druge učiti nečemu što sami nismo naučili? Dakle, primorani smo da proučavamo stare običaje kod istoričara i u specijalnim raspravama. A osim toga, vojni pisci, koji posmatraju činjenice u njihovoј celokupnosti i prema postignutim rezultatima, izostavliali su detalje za koje su pretpostavljali da su poznati čitaocima, a baš ti detalji su predmet naših istraživanja. Tačno je da su Lakedemonci, Atinjani i ostali Grci napisali više knjiga o tome što se naziva taktika, ali ono što je za nas važno da saznamo to je vojna veština rimskog naroda, koji je iz svojih uskih granica proširio svoje carstvo do zemalja gde se sunce rađa, skoro do na kraj sveta. Zbog toga, pošto sam proučio razne pisce, bio sam prinuđen da u ovoj knjižici verno reprodukujem »Raspravu o ratu« od Katona Cenzora, dela Kornelija Celzusa, Frontina, Paternusa, veštog tumača vojnog zakona, mudra pravila Avgusta, Trajana i Adrijana. Ne primam na sebe nikakvu odgovornost, već od ovde pomenutih ličnosti uzimam njihove razbacane pouke, čije će fragmente samo dovesti u sklad.

VOJNIČKI KORAK, TRČANJE, SKOK

Kao početak vežbanja dolazi učenje vojničkog koraka. Na maršu ili u boju je najvažnije da se svi vojnici kreću jednoobrazno. Jedini način da se to postigne jeste da ih

istrajno navikavamo na kretanja u kojima će se podjednako voditi računa o brzini i o redu. Vojska koja se ne kreće uskupno i u kojoj nema reda, uvek se izlaže velikim opasnostima od strane neprijatelja. U letnjoj sezoni vojničkim korakom može se preći dvadeset milja (15 km) za pet časova, a dugačkim korakom, koji je brži, za isto vreme možemo savladati razdaljinu od dvadeset četiri milje. Sve preko ovoga je trčanje, čije se granice ne mogu precizirati. Trčanje treba da bude predmet naročitog vežbanja za mladiće. Ono će ih osposobiti da snažnije jurišaju na neprijatelja; da u slučaju potrebe brzo zauzmu pogodne položaje; da ih se dokopaju pre neprijatelja, ako bi on pokušao da to učini; da brzo izvrše izviđanje i da se još brže vrate; da lako hvataju begunce. Da bi bez napora savladavao teškoće na koje može naići, vojnika treba takođe vežbati u preskakanju rovova i visinskih prepreka. Iz ovoga proističe još jedna korist: u boju, kada je u doemetu strele, borac koji se u trku sruči na svog neprijatelja, zasenjuje ga, zbunjuje i udara pre no što ovaj uspe da se snađe i postavi za odbranu. Evo šta kaže Salustije govoreći o velikom Pompeju: »On je savlađivao okretne u skoku, hitre u trčanju, snažne u rukovanju budzovnom«. I zaista, kako bi se mogao odupreti Sertoriju da nije ranije, u čestim vežbanjima, pripremio za borbe i sebe i svoje vojnike?

GLAVA X

PLIVANJE

Za vreme leta svi regruti bez razlike moraju da nauče da plivaju. Reke se ne prelaze uvek preko mostova, a često se događa da je neka vojska u otstupanju ili u gonjenju primorana da ih prepliva. Kiše i topljenja snega često prouzrokuju nagle poplave; u tom slučaju preti dvostruka opasnost — od neprijatelja i od vode. Zbog toga su stari Rimljani, koji su se u tolikim ratovima i čestim opasnostima upoznali sa svim zahtevima ratne veštine, birali vežbališta na obalama Tibra, da bi omladina, posle vojničkog vežbanja, mogla da spere znoj i prašinu i da se plivajući odmori od trčanja. Pored pešaka, dobro je ovom

vežbanju podvrći i konjanike sa njihovim konjima, pa čak i sluge, kako u slučaju potrebe ne bi bilo štetnih posledica usled nedovoljnog iskustva.

GLAVA XI

VEŽBANJE NA FIGURAMA KOD STARIH RIMLJANA¹⁾

Prema onome što saznajemo iz knjiga, stari Rimljani vežbali su regrute i na sledeći način: stavljali su im u ruke vrbove poplete, zaokrugljene u obliku štita, koji su bili dvaput teži od običnog štita, a umesto mača davali su im štap, takođe duplo teži no što je pravi mač. Tako opremljene vežbali su ih od jutra do mraka na figurama. Vežbanje na lutkama je od velike pomoći za vojnika i gladijatora; od svih onih koji su u areni ili na bojnom polju stekli slavu, nema nijednog koji se nije posvećivao ovom vežbanju. Svaki regrut čvrsto je pobijao u zemlju svoju figuru, vodeći računa da joj visina bude šest stopa (1,80 m). Postavljači se prema njoj kao prema protivniku, on je vežbao mačevanje sa štapom i vrbovim popletom, kao sa mačem i štitom. Pritom je upravljač udarce čas na glavu i lice, čas prema bokovima, ponekad po nogama i kolenima, a sve to približavajući se i otstupajući, napadajući u snažnim skokovima; prema toj lutki, kao prema stvarnom protivniku, on je razvijao svu žestinu i svu svoju snagu akcije. Regrut je obučavan da u toku ovih vežbi vodi računa o tome, da se nanoseći udarce i sam dovoljno zaštiti, kako bi izbegao protivničke udarce.

GLAVA XII

PREIMUČSTVO BODA NAD SEČOM

Regruti su učeni takođe da napadaju bodom, a ne sečom. Makako snažno se upotrebila, seča retko ubija, pošto su glavni organi zaštićeni oklopom i koštanom struk-

¹⁾ Pokretna lutka postavljena na stožeru. U ruci joj je bič, štap ili neko oružje. Kada se kopljem nevešto pogodi, ona se okreće oko svog stožera i udara onoga koji je naneo neveš udarac. Prev

turom čovečjeg tela. Naprotiv, bod je smrtonosan i onda kada je dubok samo dva palca (3,7 cm), jer sve što prodire u unutrašnjost čovečjeg tela nailazi obavezno na organe od životnog značaja. Osim toga, pri seći su desna ruka i desni bok otkriveni, a bodom se u isto vreme i zaštićuje telo i protivniku nanosi rana a da on to i ne primeti. Zbog toga su Rimljani radije upotrebljavali ovaj način borenja. Što se tiče dvostrukе težine vrbovog popleta i štapa, koji su regrutima davani u početku obuke, to je bilo zbog toga da bi se oni, kada dočnije budu naoružani svojim pravim, mnogo lakšim oružjem, osetili rastećeni velike težine i tako ušli u borbu hitri i sa poverenjem.

GLAVA XIII

MAČEVANJE

Posle toga regruta usavršavaju u mačevanju koje predaju učitelji borenja. Ovaj običaj zadržao se bar delimično. I danas je priznato da se vojnici obično bolje mačuju no ostali. Očigledan dokaz korisnosti ovog vežbanja jeste velika nadmoćnost koju dobija nad svima svojim drugovima onaj koji se malo razume u mačevanju. U tom pogledu naši preci su uveli strogu disciplinu. Dok je učitelj borenja kao nagradu dobijao dupli obrok, vojnik koji ne bi postigao zadovoljavajuće rezultate bio je osuđen da prima ječam umesto pšenice, a njegovo sledovanje pšenice vraćano mu je tek onda kada bi u prisustvu prefekta legije, tribuna i glavnih centuriona pokazao u raznim vežbama da je u stanju da odgovori svim zahtevima vojničkog poziva. Slava i ponos vojske, toga najčvršćeg oslonca države, sastojali su se u tome da raspolaže velikim brojem obučenih vojnika. Neprijatelji nas nisu poštovali zbog naših odora blistavih od zlata, srebra i dragog kamenja, već iz straha od našeg oružja kojim smo ih jedino podjarmljivali. Uostalom, kao što je rekao Katon, u drugim prilikama ako se neka pogreška i dogodi, ona se vremenom može popraviti, ali u ratu pogreške se ne mogu ispravljati, a kazna sleduje odmah za učinjenom pogreškom. Tako, za one koji se tuku mlitavo ili nevešto od dveju stvari jedna

nastupa redovno: ili odmah podlegnu ili, poraženi, više ne smeju da se suprotstave pobediocu.

GLAVA XIV

KRATKO KOPLJE

Po završenom vežbanju sa štapom protiv lutke, regruta treba vežbati protiv ovoga cilja, koji za njega predstavlja čoveka, baca koplja koja su teža od običnog kratkog koplja. Učitelj borenja ima zadatku da se stara o tome, da se koplje baca veoma snažno i da pogodi cilj, ili bar da padne nedaleko od njega. Ovim vežbanjem povećava se snaga ruku i razvija veština u rukovanju kratkim kopljem.

GLAVA XV

LUK

Otprilike trećina ili četvrtina naj sposobnijih mladića moraju se vežbati na ovim istim lutkama u rukovanju lukom i naročitim strelama, koje se upotrebljavaju za vežbanje. U ovu svrhu izabraće se vešti učitelji koji će ih brižljivo obučavati da čvrsto drže luk i da ga snažno zategnu, pri čemu leva ruka treba da je nepomična a desna da radi metodično; da prema cilju uprave jednovremeno i pogled i misao, kako bi mogli i peške i sa konja da ga strelom pogode. Da bi se u ovome postigla potrebna veština potrebno je mnogo pažnje, a da se ne bi izgubila navika treba vežbati svakog dana. Katon, u svojoj »Raspriavi o ratu«, jasno ističe usluge koje dobri strelci mogu učiniti u boju, a zna se da je Klaudije sa jednom ovakvom grupom porazio neprijatelja koji je u početku bio nadmoćan. Pre no što će započeti bitku sa Numidanim, koji su bili zarobili jednu rimsku armiju, Scipion Afrikanac smatrao je da će postići najbolji uspeh ako svoje elitne strelce podeli po svima centurijama.

GLAVA XVI

PRAĆKA ·

Isto tako korisno je naučiti regrute da bacaju kamenje rukom ili praćkom. Smatra se da su se stanovnici Balear-

skih Ostrva prvi služili praćkom. Oni su ovo vežbanje tako marljivo negovali da majke, kako se priča, nisu dozvoljavale svojoj muškoj deci da se dotaknu ijednog jela preno što bi ga pogodili iz praće. Kamen izvesne veličine, bačen iz praće, kada pogodi šlem ili oklop nanosi više štete od jata strela; iako ne razdire meso, ovakva rana je ipak smrtonosna, a pogodjeni neprijatelj joj podleže ne izgubivši ni kapi krvi. Svima nam je poznato da su praćkaši učestvovali u svima borbama staroga doba. Dakle, uglavnom svi regruti treba da su upoznati sa ovom vrstom vežbanja, tim pre što praćka nije teška za nošenje. Uostalom, nekad se događa da se borba vodi na kamenitom zemljištu, da se brani planina ili brdo, da se opseda tvrđava ili utvrđeno mesto; u svima takvima prilikama kamen i praćka služe za odbijanje Varvara.

GLAVA XVII

OLOVNE LOPTE

Vežba sa olovnim loptama primenjuje se još uvek u obuci regruta. Dve legije od po šest hiljada ljudi, dislocirane u Iliriji, postigle su nekad tako veliki ugled u upotrebi ovog oružja, da su njihovi vojnici nazvani Marovi strelnici. U toku mnogo godina oni su se odlikovali sjajnim uspesima, tako da su Dioklecijan i Maksimije, kada su postali gospodari imperije, da bi ih nagradili za njihovu hrabrost, promenili naziv Marovi strelnici u naziv Jupiterovci i Herkulusi, proklamujući na taj način njihovu superiornost nad svima legijama. Pet olovnih lopti nose se pričvršćene na štitu. Vojnik, vešt u njihovom bacanju, u preimućstvu je nad strelncem koji ne raspolaže ovim odbranbenim oružjem, a kojim se mogu raniti konji i konjanici još pre no što se sa njima došlo u neposredan dodir, pa čak i onda kada su izvan dometa strele.

GLAVA XVIII

JAHANJE

Jahanje je uvek bilo predmet naročite studije pri obuci ne samo regruta, već i starih vojnika. Poznato je

da se taj običaj sačuvao sve do danas, mada se sada počinje da zanemaruje. Drveni konji razmešteni su zimi u zatvorenom prostoru a leti na otvorenom polju. Mladi regruti obučavani su da ih pojahaju, najpre bez oružja, da bi se navikli, a potom naoružani. Obučavani su da ih mogu uzjahati i sjahati i sa leve i sa desne strane, držeći u jednoj ruci koplje ili gô mač. Zahvaljujući ovakvoj marljivoj obuci, oni su usred borbenog meteža uspevali da izvode brze akcije, čemu su bili obučeni u mirno doba.

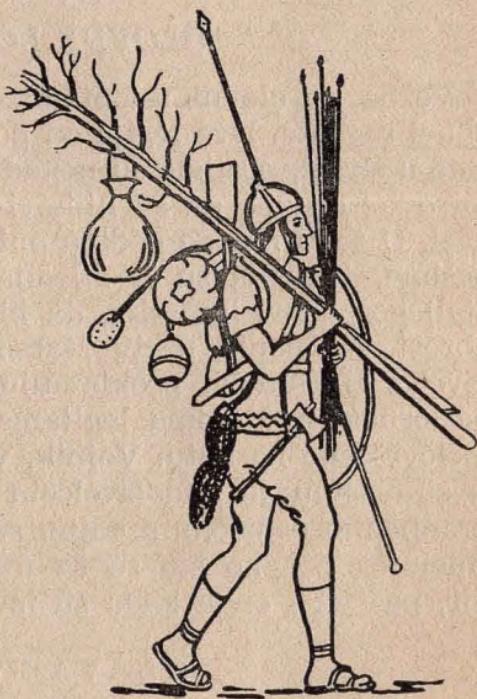
GLAVA XIX

OPTEREĆENJE VOJNIKA

Vojnika treba često vežbati da se kreće vojničkim korakom, sa teretom na leđima od oko šezdeset livara (19,5 kg), jer će u teškim ekspedicijama biti prinuđen da nosi na sebi i svoju hranu i svoje oružje.²⁾) Sa malo navike

Sl. 1 — Rimski vojnik opremljen za marš

Sl. 2 — Legionar na maršu

²⁾ Vidi knjigu »Opterećenje vojnika i pokretljivost« — izdanje »Male vojne biblioteke« VIZ »Vojno delo«.

to nije teško, jer navika čini da sve postaje lako. Nekada su naši vojnici obično to postizali. A i sam Virgilije u svojim stihovima nam kaže:

»Hrabra trupa naših Rimljana
Maršuje lakim korakom pod svojim teškim opterećenjem,

Prelazeći reke i planine,

Žuri da pred neprijateljem pobode svoje zastave«.³⁾

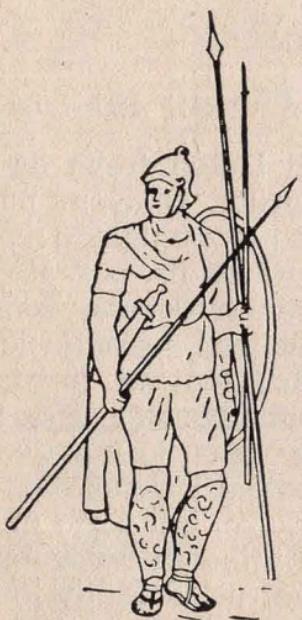
GLAVA XX

ORUŽJE U UPOTREBI KOD STARIH RIMLJANA

Na ovom mestu ćemo izložiti kakvo treba da bude napadno i odbranbeno oružje regruta. U ovom pogledu stari običaj je potpuno iščezao. Iako je, po ugledu na Gote, Avare i Hune, oprema konjanika usavršena, poznato je da je pešak potpuno lišen odbranbenih sredstava. Počev od osnivanja Rima do imperatora Gracijana, pešadija je imala šlem i oklop. Ali, otkako se, zbog lenjosti, prestalo sa vežbama na zemljištu, ova je oprema postala teška i vojnik ju je retko upotrebljavao. Imperator je umoljen najpre da izvrši reformu oklopa, a potom i šlema. Otada su naši vojnici, nezaštićenih grudi i glave, bili često uništeni u ratovima protiv Gota od strane njihovih mnogobrojnih strelaca. Pa i pored tolikih poraza, usled kojih je došlo do propasti vrlo značajnih gradova, nikome nije padalo na um da pešadiji vрати njeno defanzivno oružje. Zbog toga vojnik, bez zaštite protiv udaraca, više misli da beži no da se bije. Uostalom, šta se može očekivati od strelca pešaka, bez oklopa i bez šlema, koji nije u mogućnosti da u isto vreme drži i luk i štit? Isto tako, šta se može očekivati od zastavnika koji je primoran da u borbi rukuje svojim kopljem levom rukom, ako su mu glava i grudi potpuno nezaštićeni? Što se oklop, pa čak i šlem, pešaku čine teškim, to je zato što retko vežba u ovoj opremi, zato što se njima skoro nikad ne služi. Svakodnevnim vežbanjem se postiže da se ne oseća zamor ni pod najneugodnijim teretom. Usled želje da izbegne teret nekadašnjih

³⁾ Delille: Georgike III.

oklopa, vojnik se, prirodno, izlaže ranjavanju i smrti. A, što je najviše za žaljenje i što je najmanje časno, od dve stvari događa se jedna: ili je vojnik zarobljen, ili, bežeći, dovodi u pitanje spas države. Tako, dakle, usled izbegavanja vežbanja dolazi se u priliku da nas neprijatelj kolje kao običnu stoku. Otkuda to da je pešadija naših predaka uživala takav ugled, ako ne po sjaju koji je pretstavljal

Sl. 3 — Princip

Sl. 4 — Hastat

legija u koloni, gde su se šlemovi i oklopi mešali sa štitovima? I još nešto: strelnici su nosili zaštitnu narukvicu na levoj ruci a pešaci, naoružani štitom, pored oklopa i šlema, morali su da nose na levoj nozi bronzanu zaštitu. Eto, takva je bila oprema onih koji su u borbenom poretku nosili naziv: u prvom redu principi, u drugom hastati, u trećem trijari. Trijari su obično bili u klečećem stavu iza svojih štitova, da bi izbegli udarce kojima bi bili izloženi u stojećem stavu. U slučaju potrebe oni su snažno jurišali na neprijatelja, jer su bili odmorni, i često su odlučivali o pobedi, kada su hastati i principi podlegli. U nekadašnjoj pešadiji postojale su takođe i lako naoru-

žane trupe, koje su se sastojale iz praćkaša i dardera; oni su se obično nalazili na bokovima i započinjali su borbu. Za ovo su birani najokretniji i najbolje izvežbani ljudi. U slučaju povlačenja, kada je to zahtevala nestalnost borbe, deo ovih trupa nalazio je zaklon pozadi prve linije, ne remeteći uskupnost borbenog poretku. Skoro sve do naših dana održao se običaj da svaki vojnik ima kožnu

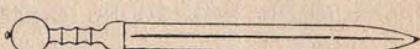
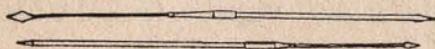
Sl. 5 — Triarius

Sl. 6 — Velit

kapu nazvanu »panonsku«, po oblasti iz koje se za nju dobijala materija. Primoravajući ga da na glavi stalno nosi kapu, ova mera imala je za cilj da u danima borbe vojniku šlem mnogo ne smeta. Među oružjem za bacanje u upotrebi u pešadiji nalazilo se i kratko kopljje koje se sastojalo iz trouglastog gvozdenog vrha, dužine devet palaca (16,5 cm) ili jedne stope (0,30 cm), pričvršćenog na držak. Jednom zabodeno u štit, nije se moglo odatle više izvući. Kada se razumno i snažno baci na oklop, lako ga probija. Ovo oružje počinje da biva retko kod nas. Pešadiske jedinice kod Varvara, koje imaju štit, često se služe kratkim kopljem koje nazivaju bebra. Svaki borac ih nosi po dva do tri komada. Važno je napomenuti da

ako se borba vodi strelama ili kratkim kopljima, vojnik mora da izbaci levu nogu unapred, da bi ih na taj način snažnije bacio, ali u borbi mačem u mešavini, vojnik mora imati desnu nogu izbačenu unapred, da bi svoj bok zaštitio od neprijatelja i da bi mu približio ruku koja

Sl. 7 — Koplja i mač

nanosi udarce. Dakle, regrutima treba dati razno odbrambeno i napadno oružje, koje je vojna veština nekad izmisnila. Na bojnom polju hrabrost se udvostručava, kada su glava i grudi zaštićeni od udaraca.

GLAVA XXI

KORIST OD UTVRĐIVANJA LOGORA

Regrut treba takođe da bude upoznat sa utvrđivanjem logora. To je vrlo važan deo obuke, od izvanredne potrebe za rat, jer je pravilno sagrađen logor kao pokretna tvrđava, koja vojnika prati svuda i u kojoj se on, danju i noću, oseća bezbednim, čak i onda kada bi je neprijatelj opseo. Ali, ono što čini suštinu ove veštine sasvim se izgubilo; pri utvrđivanju logora već odavno niko ne pomišlja da kopa rovove i pobija kočeve. Zbog toga smo često imali prilike da vidimo kako je više armija poraženo od strane varvarskog konjičkog roja, koji je na njih iznenada nasrtao, danju ili noću. Nezgode koje proističu usled nemanja logora ne ograničavaju se samo na to. U uređenom boju, ako pretrpljeni neuspeh primorava na povlačenje, oni koji nemaju opkopa iza kojih bi se zaklonili, propadaju bez mogućnosti odbrane, kao životinje; njihov pokolj prestaje tek onda kada neprijatelj odustane od daljeg gonjenja.

GLAVA XXII

POLOŽAJ LOGORA

Jedan logor, naročito kada je neprijatelj blizu, mora se postaviti na sigurnom mestu, sa dosta vode, stočne

hrane i drva. Kad se predviđa duži boravak, mora se voditi računa i o njegovim uslovima u zdravstvenom pogledu. Treba izbegavati susedstvo nadvišavajućih tačaka, koje mogu postati opasne kad ih neprijatelj posedne. Treba ispitati da ravnica nije izložena poplavama, što bi armiju moglo dovesti u nezgodan položaj. Veličina logora zavisiće od broja ljudi i veličine komore. Tako, veliki broj ljudi i komore ne treba zbiti na uskom prostoru, niti pak, mali broj ovih razvući na prostoru koji ne bi bio u odgovarajućoj srazmeri.

GLAVA XXIII

OBLIK LOGORA

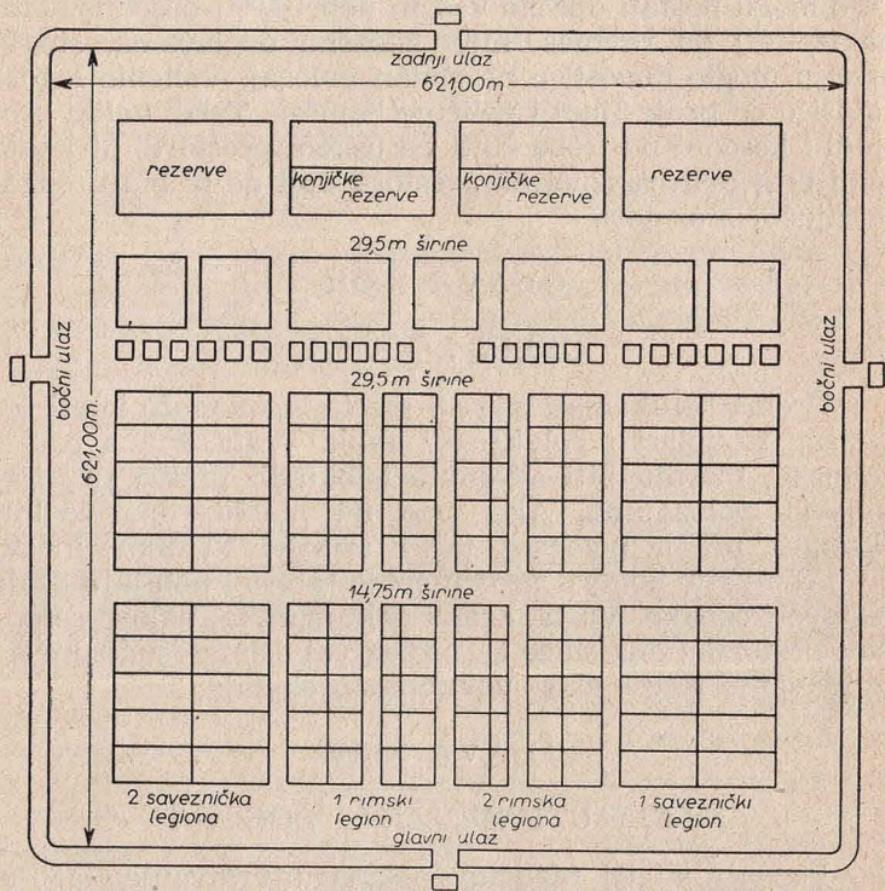
Prema prilikama i prirodi mesta logor može imati četvrtast, trouglast i polukružni oblik. Vrata, zvana pretorijanska, moraju biti okrenuta istoku ili prema neprijateljskim položajima. Ako smo na maršu, ona će biti okrenuta prema polaznoj tački armije. Na tome mestu prve centurije kohorti podižu svoje šatore i pobijaju svoje zastave i oznaake. Vrata, zvana dekumanska, nalaze se pozadi pretorije; ona služe za prolaz vojnicima osuđenim na izdržavanje kazne zbog učinjenih prekršaja.

GLAVA XXIV

NAČIN UTVRĐIVANJA LOGORA

Poznata su tri različita načina utvrđivanja logora. Ako nema opasnosti od neprijatelja, onda se oko celog logora seku grudve zemlje (buseni) zajedno sa travom, od kojih se pravi neka vrsta zida visine tri stope (0,90 m) iznad zemlje, vodeći računa da rov iz koga je zemlja izvađena bude ispred zida, sa spoljne strane. Zatim se izrađuje privremeni rov od devet stope (2,70 m) širine i sedam stopa (2,10 m) dubine. Ali, kada postoji opasnost od neprijatelja, preporučljivo je da se ispred logorskog bedema izradi normalan rov od dvanaest stopa širine i devet stopa dubine. Zemlja dobivena kopanjem razastire se po popletu od faština, čime se dobija još četiri stope u visinu, te se

na taj način postiže dubina rova od trinaest, a širina od dvanaest stopa. Oko celog logora pobija se kolje od vrlo tvrdog drveta, koje vojnici obično nose sobom. Za ovaj

Sl. 8 — Logor za 4 legije

rad treba uvek imati pri ruci rakljaste motke, ašove, korpe i ostalo što je potrebno.

GLAVA XXV

UTVRĐIVANJE LOGORA U PRISUSTVU NEPRIJATELJA

Lako je utvrditi logor kada nema neprijatelja. Ali ako neprijatelj nastupa u nameri da nas napadne, celokupna

konjica i polovina pešadije moraju se postaviti u borbeni poredak za odbijanje napada, dok će pozadi njih ostatak armije kopati rovove i podizati utvrđenja. Oficiri označavaju zadatke svima centurijama za sve vreme dok se radovi u potpunosti ne završe. Potom centurioni obilaze rov i premeravaju ga; one koji se pokažu nehatnim, kažnjavaju. Regruta treba naučiti ovim detaljima kako bi, u slučaju potrebe, mogao da radi na utvrđivanju hladnokrvno, brzo i pažljivo.

GLAVA XXVI

EVOLUCIJA LINIJE

U ratu je apsolutno potrebno da se putem stalnih vežbanja vojnici nauče da sačuvaju poredak u svojim redovima, koje treba da održavaju u linijama, kako se ne bi zgomilali ili rastegli u onom pravcu gde za to nema potrebe. Stešnjeni, oni nemaju potrebnog prostora da se bore i smetaju jedni drugima, a ako su rasuti na velikom međusobnom rastojanju, omogućavaju prolaz neprijatelju. Međutim, kada je neka armija presečena na dvoje i ugrožena iz pozadine, strah ubrzno dovodi do opšte pometenoštvi. Zbog toga je potrebno da se na vežbalitšu regruti često postavljuju u osnovni borbeni poredak, najpre u jednoj pravoj liniji, na jednakom i pravilnom međusobnom rastojanju. Zatim će se od njih tražiti da brzo izvrše prestrojavanje u dva reda, no tako da pritom u toku borbe sačuvaju pravilan borbeni poredak. Posle toga, od njih će se zahtevati da brzo obrazuju karu, pa trougao, tj. klin. Manevar je u ratu skoro uvek odlučujući. Isto tako, od njih će se zahtevati da se postroje u krug jer će, u slučaju da neprijatelj probije njihove linije, ovaj raspored omogućiti malom broju izvežbanih ljudi da mu se odupru, da spreče poraz cele armije i tako otklone kobne rezultate. Zahvaljujući istrajnom vežbanju, mladi regruti će uspeti da sa lakoćom izvršavaju ova različita prestrojenja na samom bojištu.

VOJNIČKI MARŠ

Jedan stari običaj, odobren dekretima imperatora Avgusta i Adrijana, zahtevao je da se konjanici i pešaci triput mesečno vežbaju u maršovanju. Pešaci, sa naoružanjem i opremom, morali su vojničkim korakom da pređu rastojanje od deset milja (7,5 km) i da se vrate u logor, s tim što su jedan deo puta prelazili u punom trku. Konjanici, po eskadronima i pod oružjem, prevaljivali su istu razdaljinu s tom razlikom što su za to vreme preduzimali čas gonjenje čas otstupanje, posle čega su ponovo jurišali, sa novom žestinom. Ova dva roda vojske nisu obučavani samo u ravnici, već su morali da savlađuju i strme nagibe penjanjem i silaženjem. Na taj način nikakva prepreka nije bila u stanju da u borbi iznenadi ljudе izranije priviknute na sve ono što čini odlične vojнике.

KORISTI OD VOJNIČKOG VEŽBANJA

Nepobedivi imperatore, ja sam sa svom revnošću koja proistiće iz odanosti proučio sve vojne pisce, da bih u ovome malom delu prikupio pouke koje se odnose na izbor i obuku regruta, pouke čija bi savesna primena u vojsci mogla oživeti čuda nekadanje hrabrosti. Ne, ratnički žar nije umanjen kod ljudi; on još uvek postoji na zemlji na kojoj su ponikli Lakedemonci, Atinjani, Morsovci, Samničani, Pelinjanci, on još uvek postoji na zemlji na kojoj su rođeni Rimljani. Zar Epirci nisu dugo vremena blistali svojim junačkim delima? Zar nisu Makedonci i Tesalinjani, pobednici Persijanaca, preneli rat čak u Indiju? Dakija, Mezija, Trakija oduvek su imale takav ratnički ugled da se po tradicijama mitologije tu nalazi Marsova kolevka. Izlišno je nabrajati vojničke vrline raznih provincija, pošto su one sve pod vlašću Rimljana. Ali, dugotrajni mir orientisao je jedne ka zadovoljstvima doklice, a druge ka civilnim zvanjima. Tako su vojnička vežbanja najpre zanemarena, potom napuštena i najzad jednoga dana pot-

puno pala u zaborav. Ovakva situacija, koja počinje u prošlom veku, nema ničeg čudnovatog kad se ima na umu da je posle Prvog punskog rata nastupio mir od dvadeset i više godina koji je, obustavljanjem vojničkih vežbanja, doveo Rimljane, dotle svuda pobednike, do takve slabosti da su u Drugom punskom ratu bili nesposobni da se odupru Hanibalu. Posle toliko konzula, komandanata, žrtvovanih armija, oni su uspeli da se nanovo dokopaju pobjede tek kad su ponovo potpuno ovladali vojnim vežbanjima. Dakle, birajmo mladiće i neprestano ih obučavajmo, pošto je ekonomičnije obučavati u vojnim znanjima svoje ljudе no vrbovati strance po skupe novce.

KNJIGA DRUGA

P R E D G O V O R

IMPERATORU VALENTINIJANU II

Niz neprekidnih pobeda i trijumfa dokazuje da je Vaša Milost umela tačno i veštoto da sačuva načela naših predaka iz oblasti vojne veštine, jer je postignuti rezultat uvek najbolji dokaz da je neka veština srećno primenjena. Ali, Vaša uzvišena mudrost, nepobedni imperatore, koja se nalazi iznad sitnih briga čovečanstva, želi pouke iz prošlosti, mada se čak i ta prošlost gubi pred blistavošću savremenih događaja. Zbog toga, kada mi je Vaše Veličanstvo naredilo da iz prošlosti izvučem kratak rezime ovih pouka, više u nameri da se na njih potseti no da ih proučava, u meni su se snažno sukobile pristojnost i odanost. Pitam se ne bi li bilo vrhunac smelosti govoriti o teoriji i praksi rata uzvišenom gospodaru sveta, pobedniku svih varvarskih naroda, ako se ne bi imalo njegovo izrično odobrenje da se uradi ono što bi i on sâm izvršio? S druge strane, ne pokoriti se naređenjima tako velikog monarha ličilo bi na bezakonje koje zaslužuje osudu. Teška situacija. Pokoravajući se, izabroa sam da se izložim prigovoru da sam drzak, iz straha da ne izgleda da sam još drskiji ako odbijem. Ono što me ohrabruje, to su znaci milosti kojima me obasipate. Ranije, kada sam se usudio da Vam, sa skrušenim poštovanjem, posvetim jedno malo delo o izboru i obuci regruta, nisam imao da zažalim što sam se na to odlučio. Dakle, neće me biti stid što se prihvatom posla koji mi je naređen, pošto nisam ukoren za posao koji sam ranije preuzeo iz sopstvenih pobuda.

GLAVA I

ELEMENTI VOJNE ORGANIZACIJE

Kao što na početku svoje poeme ukazuje eminentni latinski pisac, vojna organizacija se sastoji iz ljudi i naoružanja. Ona se deli na tri kategorije: konjicu, pešadiju i mornaricu. Naziv bočnih, flankirajućih konjanika dolazi od defanzivnog položaja koji oni zauzimaju na bokovima armije, čija su oni, takoreći, krila. Postoji još jedna vrsta konjanika koji se nazivaju legionarski konjanici, jer čine sastavni deo legije; po njihovom uzoru stvorena je teška konjica. Flota je takođe podeljena na dva dela: teški i laki brodovi. Konjaniku odgovara ravnica, marincu more i reke, a pešak se bori u planinama, gradovima, na ravničastom i manevarskom zemljištu. Iz toga proizlazi da je za državu pešadija najneophodniji rod vojske, jer se ona može upotrebiti svuda. Uostalom, i njeno izdržavanje, iako je u širim razmerama, srazmerno je jevtinije. Armija je dobila svoje ime po jednoj reči koja stvara pretstavu o vežbanju, što je njeno stalno zanimanje, a to je primorava da nikad ne zaboravi čemu je namenjena. Razlikujemo dve vrste pešadije: pomoćne trupe i legije. Pomoćne trupe davali su saveznički narodi ili narodi iz rimske konfederacije. Međutim, u formaciji legija izbjiga sva snaga rimskog genija. Legija dolazi od reči *izabratī*⁴⁾. Onima čiji je zadatak da primaju vojnike ovaj izraz preporučuje saveznost i pažljivo odabiranje. Efektivi pomoćnih trupa obično su manji no u legijama.

GLAVA II

RAZLIKA IZMEĐU POMOĆNE TRUPE I LEGIJE

Makedonci, Grci i Trojanci imali su falange koje su brojale po osam hiljada ljudi. Gali, Kelti i neki varvarski narodi uvodili su u boj neuređene trupe od šest hiljada ljudi. Rimljani su oduvek ratovali sa legijama jačine od po šest hiljada ljudi, nekad i više. Da najpre objasnimo

⁴⁾ Latinski: *legere*. Prev.

razliku koja postoji između pomoćne trupe i legije. Ljudi iz sastava pomoćnih trupa, koji se okupljaju u slučaju rata, dolaze iz različitih zemalja, iz raznih jedinica, bez ikakve veze koja bi ih spajala: ni disciplina, ni prijateljstvo, ni simpatija; i običaji i način ratovanja su im različiti. Ovo neslaganje, koje se odmah uočava, sigurno ne pretstavlja način da se dođe do brze pobeđe. U ratu je od izvanredne važnosti da se svi vojnici naviknu da izvršavaju naređenja koja dolaze samo od jedne komande; međutim, ne može se postići jednovremeno izvršenje naređenja kod ljudi koji prethodno nisu imali nikakve veze među sobom. Ali, ako se oni raznovrsnim i marljivim vežbanjima svakodnevno obučavaju, njihova pomoć nije za potcenjivanje. Oduvek su pomoćne trupe više služile kao lake trupe, sa zadatkom da potpomognu legiju u prvom borbenom redu, no da se od njih obrazuje glavna snaga u rezervi. U svojim kohortama legija je imala sve potrebne elemente. U njima je liniska pešadija bila zastupljena principima, hastatima i trijarima; laka pešadija — darderima, praćkašima i strelcima; konjanici legije, koji su vođeni po njenim spiskovima, bili su specijalno pridavani pešadiji. Legija zapojena jednim istim duhom, izvršavala je složno sve ratne radnje, kao utvrđivanje logora, zauzimanje borbenog rasporeda, manevrovanje. Savršena u svakom pogledu, ona je bila sposobna da se bori samostalno, ne očekujući pomoć sa strane, i da pobeduje i brojno jače neprijatelje. Dokaz za ovo je uvećavanje rimske moći koja je, pomoću svojih legija, uvek savladivala sve svoje neprijatelje.

G L A V A III

UZROCI PROPADANJA LEGIJE

Naziv legija postoji još i danas u armiji, ali je nemar poslednjih epoha slomio njenu snagu, otkako je intriga prigrabila nagrade namenjene hrabrosti i otkako se unapređenja vrše po naklonosti a ne po zasluzi. Osim toga, otpušteni vojnici nisu zamjenjivani. Međutim, usled bolesti, deserterstva i smrti dolazi neizbežno do gubitaka, te ako se ne vodi računa da se svake godine, pa čak i svakog

meseca, izvrši popuna novim regrutima, i najveća armija biće iscrpena. Još jedan razlog je doprineo propadanju legija: legije izvode velike radove u ratu, naoružanje im je teže, služenje duže, a disciplina stroža. Da bi izbegli ove nezgode ljudi obično radije stupaju u pomoćne legije, u kojima se sa manje zamora brže dolazi do nagrada. Katon stariji, znameniti konzul, koji je toliko puta vodio naše armije u pobedu, želeći da republici ostavi u nasleđe dragocene koristi, objavio je raspravu o vojnoj nauci, jer se slavna dela događaju u jednom određenom vremenu, a napisana dela, koja imaju za cilj interes države, traju večito. Ovom primeru su sledovali mnogi drugi pisci, između ostalih Frontin, čije je napore pohvalio Trajan. Ja ću ukratko izneti njihove principe i pouke, tačno i što budem bolje mogao. Bez obzira da li je vojska dobro ili loše organizovana, troškovi oko njenog izdržavanja su apsolutno isti. Prema tome, uzvišeni imperatore, potrebno je i za današnjicu i za budućnost da Vaše Veličanstvo stvori bolju organizaciju u rodovima vojske i da na taj način popravi pogreške učinjene za vreme vaših predhodnika.

GLAVA IV

BROJ LEGIJA RATNOG SASTAVA U PROŠLOSTI

Iskazi svih pisaca slažu se da, bez obzira na jačinu neprijatelja, konzuli u ratu nikada nisu komandovali sa više od dve legije jednovremeno, ne računajući pojačanja u pomoćnim trupama. Nadmoćnost njihovih manevara ulivala je veliko poverenje i smatralo se da su ove dve legije u stanju da odgovore svima eventualnostima u jednom ratnom pohodu. Izložiću organizaciju legije u prošlosti, služeći se pritom vojničkim propisima i pravilima. Ako ovaj opis bude nešto nejasan ili dosadan, ne treba zameriti meni, već suhoparnosti predmeta. Pažljivim čitanjem više puta uspeće se da se shvati smisao i da se docnije više ne zaigoravi. Država neminovno postaje nepobediva, ako njen poglavdar, poznajući principe ratovodstva, stvara hrabre armije po svojoj volji.

GLAVA V

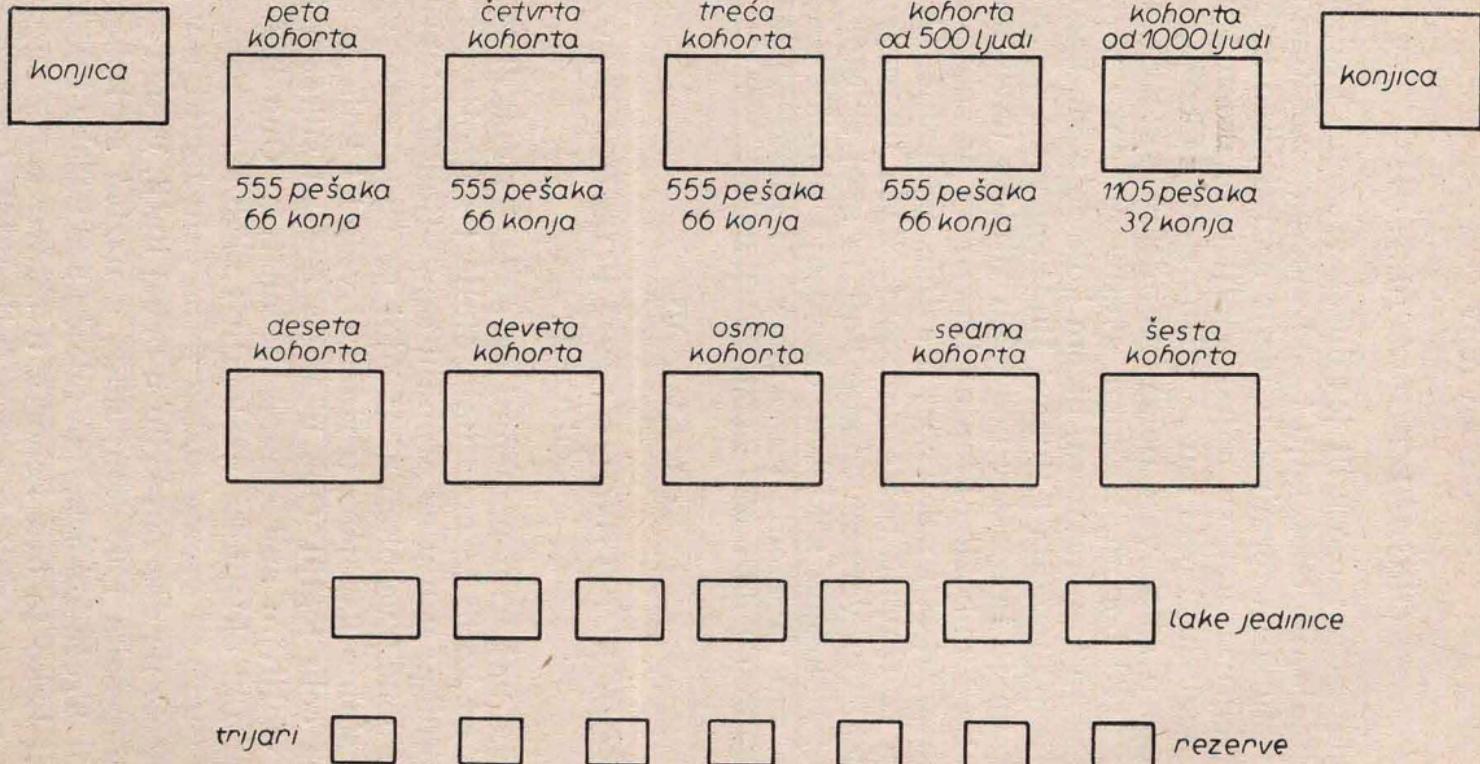
ORGANIZACIJA LEGIJE

Posle četiri meseca ili još dužeg vremena svakodnevnih vežbanja, po odobrenju i pod moćnom zaštitom suverena, pristupa se formiranju legije od brižljivo izabranih mlađih regruta, koji su najpogodniji u fizičkom i u moralnom pogledu. Pošto mu se utisne znak na kožu, vojnik se upisuje u spiskove i polaže vojničku zakletvu. On se zaklinje pred bogom, Hristom, svetim duhom i njegovim veličanstvom imperatorom, bićem koje je posle boga najdostojnije poštovanja i ljubavi ljudskog roda, jer od trenutka kada je imperator posvećen titulom uzvišenog, on pretstavlja živo božje olike i ima pravo da zahteva bezgraničnu odanost i pokornost u svima prilikama. Građani i vojnici izvršavaju božja naređenja kada ukazuju svoju nepokolebljivu vernost onome koji je svoj skiptar dobio od boga. Položena zakletva obavezuje vojnika da tačno izvršava sva naređenja imperatora, da nikad ne izneveri svoju zastavu i da umre za slavu Rima.

GLAVA VI

BROJ KOHORTI U LEGIJI; BROJ VOJNIKA U SVAKOJ KOHORTI

Treba najpre napomenuti da se legija sastoji iz deset kohorti, od kojih je prva najbrojnija i najbolja po vrednosti vojnika; u nju se primaju samo ljudi iz dobrih porodica i lepog vaspitanja. U njoj se čuva orao, zastava koja je stalno usvojena u rimskoj vojsci i koja je zajednička za celu legiju. Ona ukazuje počasti slikama imperatora, vidljivim amblemima božanstva. Ona ima 1.105 pešaka i 132 oklopnika na konju i naziva se kohorta od hiljadu ljudi; za vreme marša je na čelu legije, a u borbi joj je mesto na desnom krilu u prvoj liniji. Druga kohorta ima 555 pešaka i 66 konjanika, a naziva se kohorta od 500 ljudi. Treća kohorta ima takođe 555 pešaka i 66 konjanika, ali kako je ova kohorta u centru borbenog rasporeda, u njoj su obično najsnažniji ljudi. Četvrta i peta

Sl. 9 — Borbeni poredak legije

kohorta su takođe od po 555 pešaka i 66 konjanika, ali pošto je mesto pete kohorte na levom krilu borbenog rasporeda i odgovara mestu prve kohorte na desnom krilu, to je potrebno da u njoj budu iskusni vojnici. Ovih pet kohorti se postrojavaju u prvu liniju. Šesta kohorta ima 555 pešaka i 66 konjanika, izabranih od omladinske elite, pošto se njeno mesto, u drugoj liniji, nalazi pozadi orla i slika. Sedma i osma kohorta imaju isti broj ljudi, s tim što su u osmoj kohorti ljudi sa osvedočenom hrabrošću, pošto se oni nalaze u centru druge linije. Deveta i deseta kohorta imaju isto brojno stanje, ali kako se deseta kohorta u borbenom rasporedu nalazi na kraјnjem levom krilu u drugoj liniji, to su za nju potrebni bolji vojnici. Ovih deset kohorti obrazuju legiju koja se sastoji iz 6.100 pešaka i 726 konjanika. Brojno stanje legije ne treba nikad da je manje, a nekad je čak i povećavano novim kohortama od po hiljadu ljudi.

GLAVĀ VII

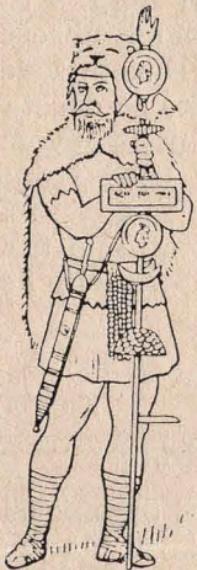
VOJNIČKA ZVANJA

Posle ovog izlaganja o nekadašnjoj organizaciji legije, ja će bliže da označim vojnička zvanja ili, da upotrebimo pravi izraz, sastav kadrova, prema hijerarhiji koja je danas usvojena po spiskovima. Glavnog tribuna birao je imperator i on je postavljan specijalnim dekretom. Pomoćnik tribuna unapređivan je na ovaj položaj prema svojim zaslugama i službovanju. Tribun dolazi od reči pleme⁵), pošto su vojnici kojima je komandovao ovaj oficir već od Romula uzimani iz istog plemena. Ordinariusi su oni koji se u borbi nalaze na čelu prvih redova. Avgustovci su dobili svoje ime po Avgustu koji ih je izjednačio sa ordinariusima. Flavijance je stvorio Vespazijan, koji im je u legijama odredio ulogu sličnu onoj koju imaju Avgustovci. Akviliferi nose orla, a imaginariusi imperatorove slike. Opsioni, tako nazvani po reči izabrani⁶), su pomoćnici ofi-

⁵⁾ Latinski: tribus;

⁶⁾ latinski: optio. Prev.

cira koje, u slučaju bolesti, zastupaju u njihovim funkcijama. Sinjiferi, danas drakonariusi, nose zastave. Teserariusi saopštavaju vojnicima teseru: naređenje komandanta za pokret ili bilo koji drugi rad. Instruktori, koji maršuju ispred nosilaca vojnih oznaka, imaju zadatku da na terenu izvode praktičnu nastavu, koja pretstavlja život jedne vojske. Zemljomeri se upućuju napred radi izbora mesta

Sl. 10 — Akvi-
lifer

Sl. 11 — Imagi-
narius

za logor. Benefacerusi za svoje unapređenje imaju da zahvale naklonosti tribuna. Pisari vode računovodstvo. Trubači, sa svojim odgovarajućim instrumentima, daju signal za borbu. Izvođači obuke, sa dvostrukom i običnom platom, imaju jedni po dva a drugi po jedan dnevni obrok. Konačari premeravaju u logorima prostor rezervisan za šatore i pripremaju smeštaj po gradovima. Hrabri vojnici, koji primaju dvostruku platu ili jednu i po platu, kao nagradu za svoju hrabrost, nose ukrase od masivnog zlata i imaju pravo na srazmernu povišicu u sledovanju dnevnog obroka. Kandidati sa duplom i običnom platom završavaju seriju privilegisanih zvanja. Ostali vojnici su za rade i izvršavaju sve vrste poslova.

GLAVA VIII

NEKADAŠNJI ČINOVI

Sačuvan je stari običaj da se u čin centuriona primi-pilarisa unapređuje prvi princip iz legije. Pored komandovanja orlom, on je pod svojom komandom imao četiri centurije iz prve linije, ukupno 400 ljudi. Nalazeći se takoreći na čelu cele legije, uživao je znatne beneficije vezane za ovaj položaj. Posle njega, prvi hastat komandovao je dvema centurijama u drugoj liniji — ukupno 200 ljudi. Prvi iz prve kohorte komandovao je jednom i po centurijom — ukupno 150 ljudi. Prvi trijar komandovao je samo sa 100 ljudi. Deset centurija iz prve kohorte imale su, dakle, za oficire pet ordinariusa. Nekada su njihove funkcije bile tako unesne i ugledne da su se ljudi iz cele legije takmičili u vršenju dužnosti i u odanosti, da bi ih dobili. Osim toga, postojali su i centurioni koji su komandovali centurijama. Postojali su takođe i desetari koji su pod svojom komandom imali 10 ljudi. Druga kohorta imala je pet centuriona, a tako je bilo i u svima ostalim zaključno sa desetom. U legiji je bilo svega 55 centuriona.

Sl. 12 — Centurion

GLAVA IX

NADLEŽNOST PREFEKTA LEGIJE

Namesnici koji su imperatora zastupali u armijama bili su nekadašnji konzuli. Njima su i u ratu i u miru bile potčinjene sve legije i sve pomoćne trupe. Danas su oni zamenjeni uvaženim ličnostima koje komanduju dve ma legijama i neograničenim brojem pomoćnih trupa. Prefekt legije bio je specijalni starešina ove jedinice. Nosiо je titulu komes prve klase, zamenjivao namesnika i, u njegovom otsustvu, imao je najšira ovlašćenja. Tribuni,

centurioni i vojnici bili su mu potčinjeni. On je izdavao naređenja za pokret i znake raspoznavanja za stražu. Ako bi neki vojnik učinio neki zločin, tribun ga je mogao kazniti mučenjem samo po odobrenju prefekta legije. Oružje, konji, odeća, obuća i hrana bili su pod njegovim nadzorom. On se starao o disciplini i regulisao je svakodnevna vežbanja i za pešake i za konjanike u legiji. Strogi čuvan legije, poverene njegovoj budnosti, on je neprestano nastojao da u njoj razvije do najvećeg stepena duh odanosti i marljivosti, znajući da sva slava prefekta legije zavisi od vrednosti njegovih potčinjenih.

GLAVA X

NADLEŽNOST PREFEKTA LOGORA

Iako niži po činu, prefekt logora je otpravljao važnu službu. Njegova dužnost je bila da postavi logor, da kontroliše palisade i rovove, da označi mesto za podizanje šatora i brvnara i za smeštaj komore. On se brinuo o bolesnicima i lekarima i vodio je računa o rashodima. Pod njegovim nadzorom bili su: kola, tegleća stoka, alat za seču drveta, za kopanje rovova, za izradu palisada na bedemima i za kopanje bunara; snabdevanje drvima i slamom, ovnovi, onagri, baliste i druge ratne mašine; on je vodio računa da sve to bude kompletno. Na ovo mesto postavljan je oficir koji je dugom službom postao najveštiji, kako bi mogao odlično da nauči druge onome što je i sam praktično izvodio sa uspehom.

GLAVA XI

NADLEŽNOST PREFEKTA RADNIKA

U legiji postoje drvodelje, kolari, kovači i drugi radnici koji podižu građevine za zimovniké, grade ratne mašine i drvene kule, jednom rečju sve što olakšava napad na neprijateljske gradove i odbranu naših gradova; oni popravljaju stara ili izrađuju nova oruđa, kola, ratni materijal. Ranije su u legiji postojale radionice za izradu štitova, oklopa i lukova i u njima su izrađivane strele,

kratka koplja, šlemovi i svakovrsno oružje. Vodilo se računa da u logoru ima svega što bi moglo poslužiti potrebnama armije. Po jednom običaju koji je primljen od Besa, postojala je jedna saperska jedinica, koja je kroz prokopane bedemske temelje kopala podzemne galerije, pomoću kojih se iznenadno pojavljivala u unutrašnjosti opsednutih gradova. Specijalni starešina ovih radnika bio je prefekt radnika.

GLAVA XII

NADLEŽNOST VOJNIČKOG TRIBUNA

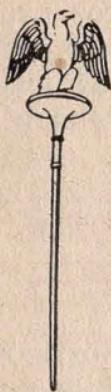
Rekli smo da se legija sastojala iz deset kohorti od kojih je prva, nazvana kohorta od hiljadu ljudi, bila popunjavana samo ljudima bogatim, hrabrim, iz dobrih porodica, solidnog znanja i lepe spoljašnosti. Ona je za starešinu imala tribuna koji se odlikovao svojim vojničkim znanjem, fizičkom snagom i besprekornim načinom života. Komandovanje ostalim kohortama poveravano je, prema volji monarha, tribunima ili zamenicima tribuna. U to vreme pridavan je toliki značaj vojničkim vežbanjima, da se tribuni i zamenici tribuna nisu ograničavali samo na svakodnevno obučavanje vojnika poverenih njihovom stvaranju, već su se i sami vežbali u rukovanju oružjem, u čemu su bili izvanredno vešti, tako da su svojim primerom davali potstrek za takmičenje ostalih. Videti vojnika čistog odela i oružja, disciplinovanog i dobro izvežbanog zasluga je tribunova i to čini čast njegovom zalaganju.

GLAVA XIII

CENTURIJE I NJIHOVE OZNAKE

Glavna zastava cele legije je orao koga nosi akvilifer. Osim toga, svaka kohorta ima svoju posebnu zastavu poverenu drakonariusu. Naši preci su znali da u boju nered i konfuzija počinju da se stvaraju čim dođe do sudara. Da bi otklonili ovu nezgodu, oni su podelili kohorte na centurije i svakoj od njih dali su specijalnu oznaku. Natpis na ovoj oznaci pokazivao je vojnicima kojoj kohorti

i centuriji oznaka pripada i time je sprečavano da se pojedinci izgube od svojih drugova čak i u najvećoj mešavini. Osim toga, centurioni su nosili na vrhu šlema oznake

Sl. 13 — Orao

Sl. 14 — Steg
manipule

po kojima su ih vojnici njihove centurije raspoznavali. Dakle, svaka zabluda bila je nemogućna, pošto je svaka četa od sto ljudi imala kao znak raspoznavanja, pored oznake centurije, još i vidnu oznaku centuriona. Isto tako i centurije su bile podeljene na desetine. Tako, na čelu svakih deset ljudi, koji su živeli pod istim šatorom, nalazio se kao starešina jedan desetar. Desetina se nazivala manipulom, koja je dobila ime po običaju da se vojnici jedne manipule bore jedan uz drugog, takoreći držeći se za ruke.⁷⁾

GLAVA XIV

ESKADRONI U LEGIJAMA

Kao što su centurija i manipula pešadijske jedinice, tako je eskadron konjička jedinica. Eskadron sačinjava trideset i dva konjanika, čiji se starešina naziva dekurion. Kao što centurija ima svoga centuriona i svoju oznaku, tako i eskadron ima svoga dekuriona i svoju sopstvenu zastavu. Pri izboru centuriona vodilo se računa o njegovom uzrastu i snazi. Tražilo se da vešto i snažno baca koplje; da odlično rukuje mačem i štitom; da u tančine poznaje principe mačevanja, da je trezven, oprezan, okretan; da više sluša no diskutuje; da se stara da održi disciplinu među svojim potčinjenima, da ih dobro obuči, da se brine da imaju sve što im je potrebno u pogledu odela i obuće i da im oružje bude čisto i svetlo. Dekurion, koji se nalazi na čelu eskadrona, treba da je obdaren velikom gipkošću tela. Pod oklopom i sa svim svojim oružjem on

⁷⁾ latinski: manus-ruka (Prev.)

treba da jaše sa najvećom lakoćom; ako je odličan jahač on će umeti pravilno da se služi kopljem i lukom; on treba da obući konjanike iz svog eskadrona u svemu što se odnosi na njihov rod vojske; on će od njih zahtevati da često čiste, glaćaju i održavaju u dobrom stanju svoje oklope, kopla i šlemove, jer sjaj oružja umnogome doprinosi pojavi straha kod neprijatelja. Kakvu će sliku o svojoj pripremljenosti za rat dati onaj nehatan vojnik koji dozvoli da mu se oružje pokrije rđom? Marlјivom radu kome se podvrgava konjanik, podvrgava se takođe i konj. Dakle, zadatak dekuriona je da vodi računa o opremi i vežbanju i ljudi i konja.

G L A V A XV

BORBENI POREDAK LEGIJE

A sada, kako treba postupiti da se pre početka boja organizuje borbeni poredak armije? To ćemo pokazati na primeru samo jedne legije, koji se, po potrebi, može primeniti i na veći broj legija. Konjica se postavlja na krilima. Pešadija na svom desnom krilu ima prvu kohortu; do nje je druga; treća se nalazi u centru; levo od nje je četvrta, a peta je na levom krilu. Vojnici koji se nalaze ispred ili oko oznaka jedinica, i oni koji se bore u prvoj liniji, nazivaju se principi; taj naziv dobijaju takođe ordinariusi i glavni centurioni. Liniska pešadija snabdevena je šlemovima, oklopima, dokolenicama, štitovima, mačevima poznatim pod imenom špada i kraćim mačevima ili polušpadama. Ona je takođe imala dve vrste kopinja. Prvo je bilo jače od drugog i sastojalo se iz gvozdenog trouglastog vrha od devet palaca (16,5 cm), koji je bio pričvršćen za držak dužine pet i po stopa (1,60 m). Sa ovim oružjem, koje se nekada zvalo pilum, vojnici su vršili specijalna vežbanja; bačeno snažno i precizno, ono je često probijalo pešaka skroz, i pored štita, a konjanika i pored oklopa. Drugo kopje, manjih dimenzija, sastojalo se iz gvozdenog trouglastog vrha od pet palaca, sa drškom od tri i po stope. Takvo je bilo naoružanje prve linije, linije principa, i druge linije koju su sačinjavali hastati. Pozadi njih bili su darderi i lake trupe kao što su one koje se danas pod-

razumevaju pod nazivom izviđači i veliti, i vojnici naoružani štitovima sa olovnim kuglama, mačevima, kopljima, jednom rečju sa naoružanjem koje je i danas skoro u potpunosti usvojeno. Pozadi njih su bili strelci sa šlemom, oklopom, mačem, lukom i strelama; zatim praćkaši koji su bacali kamenje pomoću praćke ili fistibala; potom strelci koji su odapinjali strele sa arbaleta. Istu opremu imali su i vojnici druge linije koji su nazivani hastati. Ova druga linija postavljana je na ovaj način: na desnom krilu šesta kohorta; do nje sedma; osma u centru; deveta levo od nje, a deseta kohorta uvek na levom krilu.

GLAVA XVI

OPREMA TRIJARA I CENTURIONA

Sasvim pozadi postavljeni su trijari koji su imali štite, oklope i šlemove; to su bili krupni pešaci naoružani mačem, polušpadom, olovnim kuglama i sa oba koplja. Oni su držani nepomično u klečećem stavu; ako bi prva linija bila razbijena, oni su produžavali borbu i borili se za pobedu. Borac koji je nosio oznaku jedinice, iako je išao peške, imao je na sebi mali oklop i šlem sa medvedom kožom, da bi ulio strah neprijatelju. Što se tiče centuriona, oni su imali oklop, štit i gvozdeni šlem na čijem se vrhu nalazila oznaka srebrnaste boje, koja je služila kao znak raspoznavanja za njihove vojnike.

GLAVA XVII

NEPOMIČNO DRŽANJE LINISKE PEŠADIJE U BORBI

Treba da znamo i da nikad ne zaboravimo da su u boju prva i druga linija bile uvek nepomične; trijari su obrazovali rezervu. Darderi, veliti, izviđači, strelci, praćkaši, jednom rečju sve lake jedinice, izdvojene iz borbenog poretku, nalazile su se ispred njega i izazivale su neprijatelja. Ako bi uspele da ga pokolebaju, one su ga gonile, no ako bi ih, naprotiv, svojom hrabrošću ili brojnom nadmoćnošću neprijatelj pobedio, one su se povlačile i zauzimale položaj pozadi svog prvobitnog poretku. Tada

bi liniska pešadija dočekivala neprijatelja, no pošto je ona, takoreći, pretstavlјala neprobojni zid, borila se samo u dometu koplja ili sa mačem u ruci. Kada bi neprijatelj bio poražen, teška pešadija nije ga gonila, da ne bi poremetila borbeni poredak svojih linija i na taj način, rasturajući se, dala neprijatelju mogućnost da se ponovo okreće protiv nje i da je pobedi zbog nedostatka uskupnosti borbenog poretka. Gonjenje su vršili laka pešadija, praćaši, strelci i konjica. Zahvaljujući ovoj mudroj meri legija je pobedivala ne izlažući se nikavom riziku, dok bi u protivnom mogla pretrpeti neuspeh; ona se upravljala po svojoj devizi da nikad ne beži bez naročito velike nužde i da nikada ne goni.

GLAVA XVIII

ISPISIVANJE IMENA I ČINA VOJNIKA NA PREDNJOJ STRANI ŠТИТА

Da bi se u mešavini, koja nastupa u boju, sprečilo međusobno razdvajanje vojnika, svaka kohorta imala je svoj karakterističan specijalni znak utisnut na štitovima; taj običaj se još i danas praktikuje. Osim toga, na prednjoj strani štita ispisivano je punim slovima ime vojnika kome štit pripada, sa naznačenjem njegove kohorte i centurijske. Prema ovom izlaganju lako je uočiti da je dobro organizovana legija ličila na tvrđavu koja je imala sve vrste vojnika i naoružanja; ona je stalno nosila uza se kompletan ratni materijal sa kojim je za kratko vreme, na otvorenom polju, izrađivala opkope, i tako se obezbeđivala protiv neprijateljskih iznenađenja. Ako želimo da Varvare pobedujemo u uređenom boju, molimo boga da imperator ponovo uspostavi legije u svom prvobitnom stanju počinjući od vaspitanja regruta. Ako se mladi regruti odaberu pažljivo i ako se svakodnevno vežbaju u svima detaljima vojne veštine, oni će za kratko vreme lako dostići nivo svojih prethodnika koji su pokorili ceo svet. Promene koje su otskoro nastupile u starim običajima ne mogu biti smetnja za ovo. Dobro shvaćen inte-

res države savetuje mudrosti vladara da jednovremeno koristi nova otkrića i tradicije prošlosti. Svaki posao izgleda težak pre no što se počne, ali ako se rukovođenje rugrutowanjem poveri savesnim i iskusnim službenicima, ubrzo ćemo sakupiti masu ljudi sposobnih za rat i pogodnih za solidnu obuku, jer napor razuma uspevaju u svemu pod uslovom da se stave na raspolaganje potrebna materijalna sredstva.

GLAVA XIX

PORED STICANJA FIZIČKE KONDICIJE REGRUT MORA DA NAUČI DA PIŠE I DA RAČUNA

Pošto se u legiji obavljaju i takvi poslovi koji zahtevaju pismene vojнике, to će regrutni oficiri koji pri izboru ljudi vode računa o visini, snazi i živosti duha nastojati takođe da neki od njih znaju da pišu i da su upoznati sa brojevima i sa računom. Administracija legije, koja obuhvata vođenje redne liste vojnika za obavljanje radova, izradu vojnih situacija, rukovanje blagajnom, vodi se svakodnevno i možda sa više tačnosti no državni registri koji se odnose na hranu i civilnu administraciju. U mirno doba ima straža koje obavljaju svoju dužnost svakodnevno, a u ratu postoje noćne straže i stražarska mesta na koja se redom određuju vojnici iz svake centurije i desetine. Da se neki vojnici ne bi neravnomerno opterećivali u odnosu na druge, vode se poimenični spiskovi u koje se ubeležavaju imena onih koji su ređani na dužnosti. Isto tako ubeležavaju se i datum i dužina trajanja otsustva, koja su nekada teško davana i samo u slučajevima neodložne potrebe. Vojnici nisu upotrebljavani za izvesne poslove i nisu uzimani kao posluga kod pojedinaca, jer se smatralo nepriličnim da se imperatorov vojnik, koga je izdržavala i hranila država, pretvori u privatnog slugu. Međutim, prefekti, tribuni i glavni centurioni imali su na svom raspolaganju mlade vojниke pridate legiji, one koji su bili primljeni pošto je legija već popunjena i koji se danas nazivaju prekobrojni. Donošenje u logor drva, vode, furaži, slame bila je obaveza i za prave vojниke.

GLAVA XX

POLOVINA VOJNIČKE PLATE ZADRŽAVA SE NA ČUVANJU U JEDINICI

Naši preci usvojili su jednu odličnu meru, koja se sastoji u zadržavanju polovine vojničke plate na čuvanju u jedinici, da je vojnici ne bi odmah celu uludo potrošili na nekorisna zadovoljstva. Većina ljudi, naročito siromašnih, odmah rasipaju ono što zarade. Čuvanje ove sume korisno je za vojнике, jer ih država izdržava, te se tako njihova ušteda povećava svakog meseca, za polovinu mesecnih prinadležnosti. Iz ovoga proizlazi još i to da vojnik, znajući da mu se ušteda čuva u njegovoj jedinici, neće iz nje dezertirati, već će je još više zavoljeti i boriće se sa više srčanosti, što je prirodno kad se ima na umu da se svaki čovek najviše zalaže onda kada su u pitanju njegovi lični interesi. Ovaj novac se čuvao u deset kožnih vreća, po jedna za svaku kohortu. U jedanaestoj vreći čuvao se novac koji su u malim sumama prilagali svi vojnici iz legije, a bio je namenjen sahranama; u slučaju smrti nekog vojnika, taj novac se koristio za pokriće troškova oko njegovog pogreba. Te sume, koje se danas drže u korpi od vrbovog pruća, poveravane su na čuvanje nosiocima oznaka jedinica. Zbog toga su na ovaj položaj određivani pošteni pismeni ljudi, koji su bili sposobni i da sačuvaju povereni novac na čuvanje i da vode evidenciju o uštedi svakog vojnika.

GLAVA XXI

UNAPREĐENJE LEGIONARA USLOVLJENO JE NJIHOVIM POSTEPENIM PROLASKOM KROZ SVE KOHORTE

Po mom mišljenju rimska legija organizovana je ne samo zahvaljujući ljudskom geniju, već i božanskom nadahnuću. U svih deset kohorti legije vlada takav red, reklo bi se delovi jednog tela spojeni u jednu celinu. Za unapređenje zahteva se da vojnik prođe, kao u krugu, kroz sve kohorte i sve klase, od prve do desete. Posle

toga on postepeno dobija veću platu i viši čin i vraća se od desete ka prvoj kohorti. Tako, centurion primipilaris dolazi do ovog čina, koji je jedan od najsajnijih i najunosnijih u legiji, tek pošto je redom komandovao u svima klasama i kohortama. To isto važi i za zavidan i unosan položaj prvog prefekta pretorijanske garde. Time se objašnjava istinska sručnost između konjice i pešadije u legiji, i pored prirodne antipatije koja obično postoji između ova dva roda vojske. Zahvaljujući ovakvom sistemu u organizaciji kohorte, konjanici i pešaci živeli su u savršenoj slozi.

GLAVA XXII

TRUBNI ZNACI

U legiji još i sada postoje tri vrste truba: mala, obična i velika. Malom trubom daje se znak za početak boja i za povlačenje. Običnom trubom daju se znaci koji važe za oznake jedinica, a ne za vojnike. Ako se radi samo o potrebi da se vojnici vode na kakav rad, znak za ovo daje se malom trubom. U boju znaci se daju i malom i običnom trubom. Velika truba je u neku ruku jedan od atributa najvišeg komandovanja. Njome se pozdravlja prisustvo imperatora. Njome se takođe objavljuje i izvršenje smrtne kazne nad osuđenim vojnikom; ovo izvršenje smrtne kazne može se primeniti samo na osnovu zakona imperije. Malom trubom daju se znaci za dnevne i noćne straže, za sve vrste radova, za parade na Marsovom Polju, za početak i svršetak vežbanja. Pomoću obične trube komanduje se pobijanje oznaka jedinica u zemlju i njihovo ponovo uzimanje.

Sl. 15 — Trubač

nje. Važno je da se ovi detalji nauče za vreme vežbanja i marševa, kako bi vojnik u prisustvu neprijatelja mogao bez teškoća da izvršava naređenja svoga starešine koja dobija trubnim znacima, a prema kojima treba ili da se bori, ili da se zaustavi, ili da goni, ili da se povlači. Neosporna je istina da u mirno doba treba neprekidno vežbati sve ono što ćemo biti primorani da radimo na bojnom polju.

GLAVA XXIII

REKAPITULACIJA VOJNIH VEŽBANJA

Posle ove analize organizacije legije vratimo se na vežbanja, odakle potiče, kao što rekosmo, naziv za vojsku. Regruti i mladi vojnici bili su preko celog dana podvrgavani svakovrsnim vežbanjima. Veterani i već obučeni vojnici vežbani su bar jednom dnevno. Ratna veština se ne postiže ni zrelošću čovečjeg doba, ni vremenom provedenim u vojsci; makoliko godina vojnik proveo u vojsci, on će uvek ostati regrut, ako ne stekne potrebno iskustvo. Zato su se za velike vežbe, koje su po ustaljenom običaju izvođene o praznicima u cirkusima, svakodnevno pripremali ne samo regruti sa kojima se u to vreme izvodi obuka, već svi vojnici bez izuzetka. Samostalnim vežbanjem telo dobija onu elastičnost koja u borbi oružjem dozvoljava da se neprijatelju zadaju udarci i da se istovremeno izbegnu njegovi. Time se postiže nešto što je još važnije: vojnici se naviknu da sačuvaju svoje mesto u borbenom rasporedu, da idu za svojom zastavom usred najkomplikovanih prestrojenja i tako ne čine greške koje mogu biti prouzrokovane pometenošću masa. Preporučljivo je da se rugruti obučavaju na lutkama i da se nauče da vrhom mača i oštricom zadaju udarce po obema stranama tela, glavi i nogama. Treba ih naučiti da zadaju udarce u skokovima, da se prema potrebi otkriju ili zaklone štitom, da se bace unapred brzinom munje i da se isto tako brzo povuku. Da bi postigli tačnost u gađanju i očvrsli ruku, treba ih takođe vežbati da izdaleka bacaju koplige na lutke za vežbanje. Strelci i praćkaši postavljali su kao cilj snopove slame ili grančice na udaljenju od šest stotina stopa (180 m) i često su ga pogadali strelama ili po-

moću fistibala. Na taj način oni su i na bojnom polju bez uz nemirenja izvodili ono sa čime su se ranije srodili pri izvođenju vežbanja. Treba voditi računa da se praćka svega jednom okreće oko glave pre no što se baci kamen. Svi vojnici su obučavani da i rukom bacaju kamenje težine jedne livre (327 gr). Ovaj običaj se pokazao kao pogodan, jer se na taj način mogla zameniti praćka. Ali, naročito bacanje koplja i olovnih lopti vežbano je stalno. Zimi su za konjanike uređivani tremovi pokriveni crepom, šindrom, slamom ili prućem, a za pešake velike prostorije, u kojima su se ova dva roda vojske, zaklonjena od vetrova i hladnoće, vežbali u rukovanju oružjem. U ostalim godišnjim dobima, čak i pri najjačoj zimi, čim prestane padaњe snega ili kiše, vežbe su izvođene na zemljištu, da se prekid u radu ne bi nepovoljno odrazio na moral i fizičku kondiciju vojnika. Dobro je da se često izvode vežbanja u sečenju drveća, nošenju tereta, preskakanju rovova, plivanju po moru i rekama, kretanju dugačkim korakom i trčanju sa oružjem i opremom. Privikavajući se na svakodnevni rad u doba mira, on nam se ni u ratu neće činiti težak. Prema tome, legije i pomoćne trupe treba stalno održavati u kondiciji, jer dok obučen vojnik želi borbu, neobučen vojnik je se plaši. Ne treba nikad zaboraviti da u boju iskustvo više znači od broja. Ako bi se ukinula veština u rukovanju oružjem, onda ja ne vidim nikakvu razliku između vojnika i civila.

GLAVA XXIV

RAZLOZI ZBOG KOJIH JE POTREBNO VEŽBANJE U RUKOVANJU ORUŽJEM

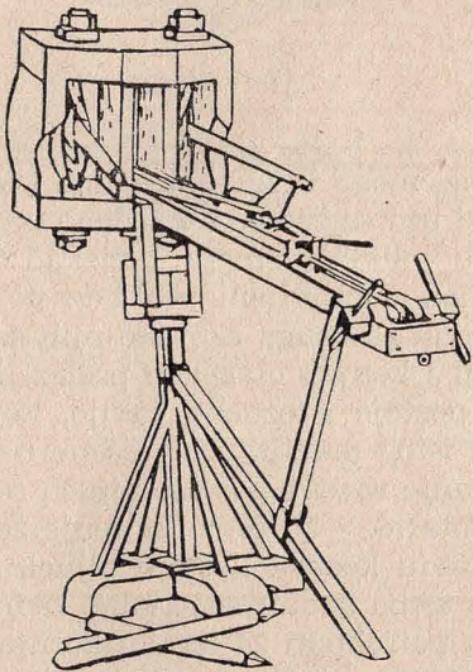
U nadi za ostvarenjem male zarade ili da bi zadobili naklonost publike, atleta, lovac, teralac trkačkih kola, svakodnevno se naprežu da bi održali ili da bi vežbanjem razvili svoje sposobnosti. Vojnik, u čijim je rukama opstanak države, mora uložiti još više truda da bi pomoću stalnih vežbanja sačuvao veština za vođenje borbe, da bi sačuvao naviku na rat. Pored ugleda zadobivenog pobeđom, legionaru su obećavane znatne koristi, jer svaki od njih, prema svom položaju ili po izboru imperatora, može

steći bogatstvo i dostojanstvo. Glumci rade neprekidno u jednom jedinom cilju — da zasluže aplauz publike. Vojnik, koji je stupio u vojsku pod svetinjom zakletve, ne sme ni u kom slučaju, ni na početku ni na kraju svoje karijere, da zanemari vežbanje sa oružjem, jer ima zadatak da pored sopstvenog života istovremeno brani i nezavisnost svih ostalih. Ovde treba napomenuti onu staru i pametnu poslovicu: Praksa je mati veština.

GLAVA XXV

SPISAK RATNOG MATERIJALA LEGIJE

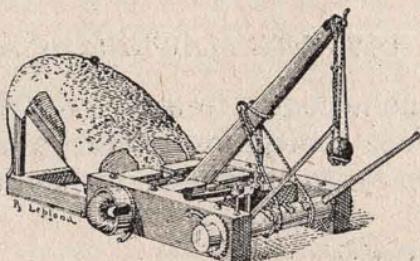
Za svoje uspehe legija ima da zahvali ne samo broju svojih vojnika, već i bogatom materijalu kojim je snabdevena. Njeno najvažnije oružje je kratko kopljje, protiv

Sl. 16 — Balista

koga ne mogu da pruže zaštitu ni oklop ni štit. Svaka centurija ima svoju balistu postavljenu na kola koja vuku mazge; svaka desetina, koja broji jedanaest ljudi, ima za-

datak da je puni i da gađa njome. Ukoliko je ovo oruđe veće, utoliko zrno ima veću snagu i domet. Ona služi za odbranu logora, a u boju se postavlja pozadi linijske pešadije. Ni konjanik u oklopu ni pešak sa štitom ne mogu odoleti njenim udarcima. Svaka legija ima obično pedeset pet balista, postavljenih na kolima, i deset onagra, po jedan na svaku kohortu, postavljenih na kola sa volovskom zapregom da bi se, u slučaju neprijateljskog napada na

Sl. 17 — Onagr

logorske bedeme, mogli braniti strelama i kamenjem. Isto tako, legija nosi uza se čamce sagrađene iz jednog jedinog debla i konopce velikih razmara, ponekad čak i gvozdene lance. Ovi čamci, napravljeni svaki iz po jednog debla, privezuju se jedan za drugi, a preko njih se postavlja patos koji pešadiji i konjici olakšava prelaz preko negaznih reka. U legiji postoje gvozdene čaklje, koje se nazivaju *vuci*, i kose od istog metala pričvršćene na vrlo dugačke držalje. Za kopanje rovova postoje pijuci, raskljaste motke, lopate, ašovi, kotarice i korpe za nošenje zemlje; za sečenje drveta i izradu kočeva postoje pijuci, sekire, bradve i testere. Tome treba dodati specijalne radnike snabdevene svim alatom potrebnim za izradu kornjača, galerija za približavanje, ovnova, zaklona, pa čak i pokretnih kula, u slučaju opsade. No, da bismo skratili ovo nabranjanje, treba reći samo toliko, da legija mora stalno da nosi uza se mnogobrojni materijal koji iziskuju ratne potrebe, tako da može da podigne pravu tvrđavu na svakom mestu gde odluči da postavi svoj logor.

KNJIGA TREĆA

P R E D G O V O R

IMPERATORU VALENTINIJANU II

Prema starim analima Atina i Lakedemonija stekle su svoju moć pre Makedonije. Pored vežbanja oružjem Atinjani su negovali i različite veštine, ali za Lakedemonce rat je bio glavno zanimanje. Ceneći bitke po njihovim rezultatima, oni su prvi prikupili i zapisali zapažanja stečena iskustvom i pokazali da vojna veština ne zavisi isključivo od hrabrosti ili sreće, već da je to nauka koja zaslužuje da se proučava sa najvećom brižljivošću. Zbog toga su oni izabrali učitelje koji su imali zadatku, da pod nazivom taktike, predaju omladini teoriju rata i različite načine borbe. Neka je večna hvala i divljenje ovom narodu koji je stavio na prvo mesto izučavanje jedne veštine bez koje ni sve ostale ne bi postojale. Rimljani, naslednici ovih načela, primenjivali su ih u radovima boga Marsa i širili ih kroz svoje spise. Ova načela razbacana su po delima mnogih pisaca. Vi ste zahtevali, nepobedni imperatore, da i pored moje nedovoljne sposobnosti, ja sačinim njihov kratak pregled, koji ne bi bio ni zamoran, kao što su dugačka izlaganja, ni nejasan usled suvišne skraćenosti. Što se tiče odlične metode usvojene od strane Lakedemonaca, ja će navesti samo jedan između hiljadu primera. Atilije Regul i naše legije tukli su Kartaginjane u više susreta, sve dok oni nisu, pomognuti ne sopstvenom vrednošću, već isključivo Ksantipinim genijem, zbrisali sve svoje poraze zarobljavanjem rimske vojske zajedno sa njenim komandantom i ceo rat završili jednom jedinom pobedom. A ko je Hanibal poslužio kao učitelj u veštini vođenja

bojeva, u trenutku kad se odlučio na osvajanje Italije? — Jedan Lakedemonac, čiji su mu saveti pomogli da, i pored inferiornosti svojih trupa u pogledu broja i snage, savlada tolike konzule na čelu mnogobrojnih legija. Znači dakle, ako želimo mir, pripremajmo se za rat; želimo li da pobedimo, obučavajmo brižljivo svoje trupe. Ko želi da postigne uspehe, mora se oslanjati na iskustva ratne veštine, a ne na slučajnu sreću. Svako izazivanje, svaki pokušaj osvajanja zaustavlja se pred velikim ratničkim ugledom.

GLAVA I

EFEKTIVI JEDNE ARMIIJE

U prvoj knjizi bavili smo se izborom i obukom regruta, u drugoj smo izložili organizaciju legije i elemente vojne veštine, a ova treća je najvažnija. Cilj prethodnih izlaganja bio je da se pomoću postepenog povezivanja bolje shvate pouke koje se odnose na mehanizam bojeva, od čega u potpunosti zavisi победа, i da tako budu efikasnije. Pod nazivom armija podrazumeva se masa ljudi prikupljenih za vođenje rata, a ona se sastoji iz legija, pomoćnih trupa i konjice. Učitelji ratne veštine smatraju da njeni efektivi treba da budu ograničeni. Primer Kserksa, Darija, Mitridata i drugih kraljeva, koji su naoružavali ogromno stanovništvo, jasno pokazuje da vrlo velike armije podležu više zbog svoje veličine no što stradaju od neprijateljskog gvožđa. Preterano velika armija izložena je većem broju nezgoda: na maršu ona se neminovno sprije kreće, izduživanje njenih kolona izlaže je često tome da bude pokolebana i pri napadu slabijeg neprijatelja; pri prolazu kroz tesnace i pri prelazu reka zadocnjavanje, koje proističe iz sporog kretanja transportnih sredstava, omogućava iznenađenja. Osim toga, izvanredno je teško prikupiti stočnu hranu za vrlo veliki broj konja i tovarnih grla; nedostatak sredstava za ishranu, što treba izbegavati pri svakom pohodu, iscrpljuje suviše veliku armiju. Uzalud će se preuzeti sve mere koje se mogu zamisliti, da se vojska snabde životnim namirnicama, glad će se utoliko brže pojaviti, ukoliko je veća potrošnja; čak ni vode neće uvek biti dovoljno za potrebe tako velikih masa. Ako pret-

postavimo da se takva armija u toku boja mora da povuče, njeni gubici biće u srazmeri sa veličinom njenih efektiva, a oni koji izbegnu pokolj, pod utiskom straha strepice od novog sudara. Naši stari, vođeni iskustvom u izboru sredstava, manje su vodili računa o brojnosti svojih armija, a više su se starali o njihovoj izvežbanosti. Tako, u manje značajnim ratovima, smatralo se da je dovoljna jedna jedina legija sa pomoćnim trupama, tj. deset hiljada pešaka i dve hiljade konjanika. Ovakvom vojskom najčešće su komandovali pretori ili manje važni komandanti. Kada se radilo o jačem neprijatelju, jedan bivši konzul, koji je po značaju bio ravan komesu prve klase, komandovao je sa dvadeset hiljada pešaka i četiri hiljade konjanika. Ali, u slučaju stvaranja koalicije između više pobunjenih varvarskih naroda, slata su dva komandanta, na čelu dveju armija, na osnovu ove naredbe: »Jedan od konzula, ili oba zajedno, staraće se da republika ne pretrpi nikakvu štetu«. Uostalom, rimski narod, koji je skoro svake godine imao da se tuče protiv raznih neprijatelja, u raznim zemljama, uspevao je da sa njima izđe na kraj, zahvaljujući sistemu organizacije svojih trupa, koji je bio zasnovan na ovom poznatom načelu: da je bolje imati više manjih armija no jednu sa suviše velikim efektivima. Pri tome se uvek vodilo računa da u jednom logoru nikada ne bude više saveznika ili pomoćnih trupa no što je bilo rimskih građana.

GLAVA II

ODRŽAVANJE ZDRAVSTVENOG STANJA U ARMII

Predimo sada na jedno pitanje od najvećeg značaja: hoću da govorim o merama koje doprinose da se jedna armija održi u povoljnim zdravstvenim uslovima. Ove mere odnose se na mesta gde se vojska nalazi, na vodu, godišnja doba, higijenu i vežbanje. Pri izboru mesta treba izbegavati blizinu bara, sa kojih dolaze kužna isparenja, ravnice bez drveća i gole brežuljke. Leti vojnici moraju biti zaklonjeni pod šatorima. Treba voditi računa da se na marš ne krene suviše dockan, jer bi to moglo izazvati bolesti koje prouzrokuje zamor po jakom suncu, već marš otpočinjati pre zore. Pri jakoj hladnoći treba voditi računa

da se ne maršuje noću, po snegu i ledu, a osim toga vojnici treba da su toplo obućeni i da imaju drva za ogrev. Vojnik koji trpi od hladnoće ne može se održati u dobrom zdravlju i nije sposoban da se dobro bori. Treba zabraniti upotrebu nezdrave i močvarne vode, jer upotreba takve škodljive vode izaziva u organizmu otrovna nagrizanja. Vojnici oboleli od ove bolesti povratiće svoje zdravlje dobrom ishranom i lekarskom negom, o čemu ozbiljno vode računa glavni centurioni, tribuni, pa čak i komes koji upravlja administracijom. Ljudi koji su jednovremeno izloženi teškoćama rata i slabostima koje izaziva groznica pretstavljuju slabu pomoć. Učitelji vojne veštine smatrali su da je svakodnevno vežbanje sa oružjem najbolji lekar za vojниke, te su zbog toga zahtevali neprekidnu obuku pešaka; kada je padala kiša i sneg, vežbani su u zaklonu, a ostalih dana na otvorenom polju. Iz istih razloga oni su naređivali konjanicima da sebe i svoje konje istrajno vežbaju ne samo u ravnicu, već i na okomitim obroncima i na stazama pored provalija, da bi upoznali sve iznenadne teškoće koje u ratu mogu da nastupe. Prema tome, potrebno je vojsku održavati stalno u kondiciji, jer se navikom na rad postiže dvostruki rezultat: zdravlje u logoru i pobeda na bojnom polju. A ako se trupa u leto i u jesen dugo zadržava na jednom istom mestu, događa se da pokvarena voda i smrdljiva isparenja, koja potiču od velikog broja ljudi na ograničenom prostoru, zagade vazduh, otežavaju disanje i prouzrokuju vrlo opasnu epidemiju, što se može izbeći samo čestom promenom logora.

G L A V A III

SNABDEVANJE HRANOM

Sada je na redu da govorimo o snabdevanju ljudskom i stočnom hranom. Oskudica u hrani razara armiju više no borba, a glad je ubistvenija no gvožđe. Većina katastrofa mogu se vremenom popraviti, a to nije slučaj kada nedostaju životne namirnice, ako unapred nije pripremljena njihova rezerva. Najefikasnije oružje u ratu, ono koje zamenjuje sva ostala, sastoji se u tome da se za sebe obezbedi sve što je potrebno u dovoljnim količinama, a da se

neprijatelj pokori glađu. Tako, dakle, pre no što otpočne rat, treba da se detaljno utvrди brojno stanje trupa i rashodi koje one prouzrokuju, kako bi stočna i ljudska hrana, koju su provincije dužne da izliferuju, mogle biti brzo isporučene, i to u većim količinama no što iziskuju potrebe, i smeštene u magacine po tvrđavama, u blizini mesta gde se izvode vojne operacije. Ako kontribucije nisu moguće, hrana će se nabavljati novcem iz državne kase, jer je bogatstvo prolazno ako nije obezbeđeno oružjem. Često se događa da se obe strane u isto vreme nađu u kritičnoj situaciji i da trajanje opsade premaši sve prepostavke, kada se i oni koji opsedaju nalaze u teškom položaju, ali sa upornošću produžuju opsadu u nadi da će opsednute pobjediti glađu. Pred nailazak neprijatelja oduzimaju se stada, žitarice, vino, jednom rečju sve što bi mu moglo poslužiti za snabdevanje. Pri tome nije dovoljno ograničiti se samo na to da se zvanično obaveste sopstvenici, već specijalno delegirani komesari treba da ih primoraju da prevuku svoja dobra u pogodne tvrđave sa posadama ili u gradove odlično pripremljene za odbranu. Pre no što neprijatelj nađe, treba stanovnike toga kraja primorati da, zajedno sa svojim zalihama, pređu u utvrđenja, čije zidove i ratni materijal treba pre toga popraviti. Ako bi neprijatelj svojom okupacijom omeo dovršenje ovih priprema, uzbuna izaziva opšti nered, a pomoć koja bi se mogla očekivati od susednih gradova, ne može da stigne zbog presečenih komunikacija. U svakom slučaju pažljiv nadzor nad magacinima i ekonomija u raspodeli obično nadoknađuju izobilje, naročito ako se već od početka postupa štedljivo; uostalom, štednja je izlišna kad se nema više šta da sačuva. Za vreme teških ekspedicija naši stari su raspodelu sledovanja vršili prema ličnoj potrebi, a ne po činovima, a docnije su davali naknadu oštećenima. Treba se starati da zimi ima uvek drva i stočne hrane, leti vode, a u svima godišnjim dobima pšenice, vina, sirćeta i soli. Što se tiče zaštite gradova i tvrđava, nju treba poveriti vojnicima koji se pokažu najmanje čvrstim na otvorenom polju; od oružja za odbranu oni treba da imaju luk, fistibal, praćku, onagr i balistu. Važno je da se preduzmu mere da neiskusno i lakoverno stanovništvo ne

nasedne podmuklim predlozima neprijatelja. Odnosi uspostavljeni na neiskrenim sporazumima često su za lakovorne ljude bili kobniji od otvorenog rata. Na ovaj način nastupiće jedna od dve stvari: ako neprijatelj prikupi velike snage, izložiće se stradanju od gladi; ako ih razbaca, dovešće sebe u situaciju da lako bude pobeđen snažnim ispadima iz opsednutog mesta.

GLAVA IV

ODRŽAVANJE DISCIPLINE

Armija koja se sastoji iz elemenata prikupljenih sa raznih strana često se pobuni; iako ustvari želi da se ne boriti, ona pokazuje prividno nezadovoljstvo što je ne vode protiv neprijatelja. Ove manifestacije najčešće potiču iz načina života ispunjenog udobnošću i lenjošću. Ovakvi ispadni mogu se objasniti time što su radovi, koji se u ratu obavljaju, suviše naporni za ruke koje se dugo nisu bavile radom, a strah koji izaziva borba je prirodan za ljude koji su se odvikli od vežbanja. Poznato je više načina da se ovakvo stanje popravi. Ne čekajući da se trupe prikupe, još dok se svaka od njih nalazi u svom mestu stanovanja, tribuni, njihovi zamenici i glavni centurioni, da bi održali disciplinu, treba da pokažu nepopustljivu strogost i da od vojnika zahtevaju pre svega poslušnost i revnost. U tom cilju treba izvoditi trke na otvorenom polju, pregledе oružja, prozivke i parade, ne dozvoljavajući nikakvo oslobođenje u ovom pogledu. Više puta na dan sa vojnicima treba do iznemoglosti izvoditi vežbanja u gađanju streлом i bacanju koplja, u bacanju kamenja iz praćke i rukom u rukovanju oružjem i mačevanju, pri čemu umesto mača upotrebljavati gvozdenu polugu. Pomoću gimnastike vojnici će se naviknuti da u trku savlađuju rovove, a ako im se prebivalište nalazi u blizini mora ili reke, treba ih u toku leta vežbati u plivanju. Treba ih, sem toga, vežbati u kretanju strmim stazama i kroz žbunje, u obranju i sečenju drveća, u kopanju rovova, u odbrani i napadu položaja i u vršenju juriša. Na takav način se u logorima razvija umešnost i aktivnost trupa. Pod uticajem takvog rada legionar, konjanik, vojnik iz pomoćnih trupa, priku-

pljeni zajedno za vođenje rata, takmičiće se u srčanosti i svakako će više želeti borbu no odmor. Stvaranje nereda ne pada na pamet onome ko je svestan svoje umešnosti i snage. Komandant koji pod svojom komandom ima legije, pomoćne trupe i konjicu, uvek će moći da sazna preko tribuna, njihovih zamenika i glavnih centuriona da li među vojnicima ima nemirnih duhova i buntovnika. U takvom slučaju on ne treba odmah da poveruje izveštajima, koji ponekad mogu da budu zlonamerni, već lično da proveri činjenice i da iz logora udalji krvce, dodeljujući im zadatak koji im više odgovara, kao naprimer, čuvanje ili utvrđivanje tvrđave ili utvrđenog mesta; to treba da izvede sa mnogo veštine tako da, iako ih uklanja, to izgleda kao da im se ukazuje poverenje. Masa se nikad ne pobunjuje po jednodušnom sporazumu; ona ima uvek za potstrekače šačicu bednika i nevaljalaca koji računaju da će ostati nekažnjeni ako imaju mnogo saučesnika. Kada okolnosti imperativno zahtevaju, u cilju otklanjanja zla, bolje je, po našim starim običajima, pobiti kolovođe, što će zastrašujuće uticati na sve ostale. Ali, najbolji je komandant onaj koji drži svoju vojsku u poslušnosti ne pomoću straha od kazni, već radom i vežbanjem u rukovanju oružjem.

GLAVA V

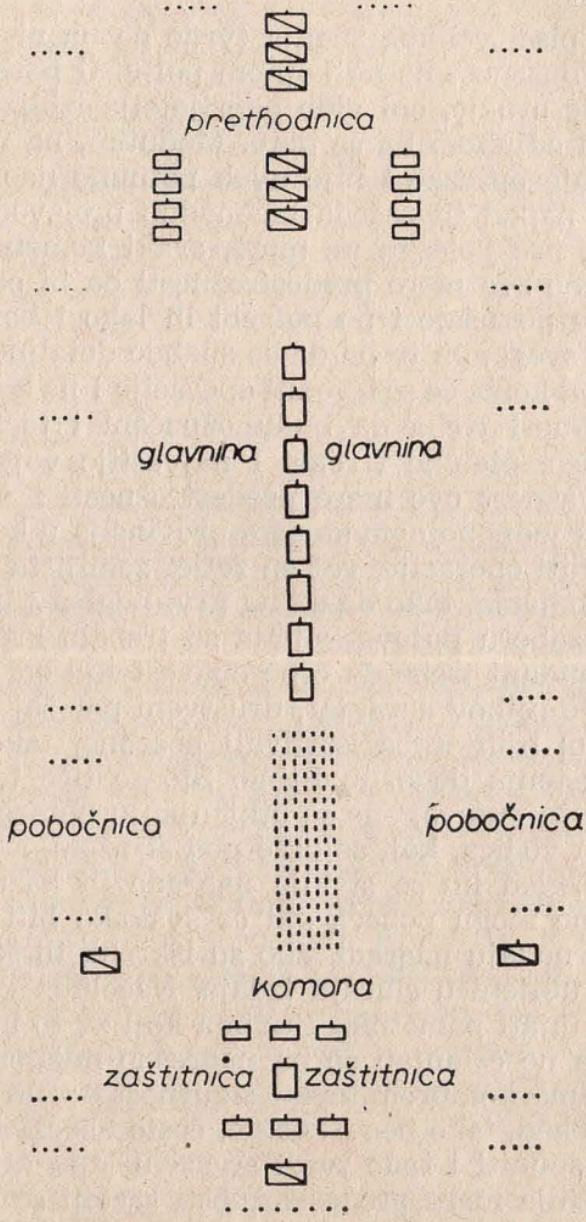
KOMANDE I ZNACI U VOJSCI

Imalo bi se reći hiljadu stvari o kojima je potrebno voditi računa na bojnom polju, jer tamo gde je život u pitanju i najmanji nehat je neoprostiv. Ali ono što se naročito mora podvući, da bi se postigao uspeh, jeste potreba za tačnim izvršenjem naređenja dobijenih pomoću komandi i ustaljenih znakova. Usled bojne huke nije mogućno upravljati masama isključivo glasom a, međutim, biće vrlo često slučaj da komandovanu radnju treba izvršiti istovremeno sa komandom. Jedan stari običaj, poznat svim narodima, otklonio je ovu nezgodu pomoću davanja znakova, koji prenose komandantovu misao na celu armiju i dozvoljavaju joj izvršenje njegovih naređenja. Razlikujemo tri vrste komandi i znakova: glasom, trubom i po-

moću signala. Prve dve primaju se uhom, a treća okom. Komande glasom su one koje se izgovaraju ljudskim glasom; to su ustaljeni znaci raspoznavanja koji se propisuju za straže i za borbu, kao naprimjer: pobeda, palma, hrabrost, bog je s nama, trijumf imperatora i drugi koje propiše glavni komandant. No, pritom treba voditi računa da se svakog dana menja značenje ovih znakova, kako ih neprijatelj posle dužeg vremena ne bi otkrio, te da se pomoću njih njegovi špijuni ne uvuku nekažnjeno među naše vojниke. Trubni znaci daju se malom, običnom i velikom trubom. Mala truba je instrument pravog oblika; obična truba je od bakra i povijenog oblika, a velika truba je izrađena od roga divljeg vola i ukrašena srebrom. Prema znacima datim na ovaj način armija zna tačno kada treba da se zaustavi, da krene napred, da se povuče, da preduzme gonjenje begunaca ili da otstupa. Kao signali služe orlovi, zastave, pera i nakit u kosi. Ma u kom pravcu se okrenuli ovi signali prema komandantovom naređenju, vojnici im obavezno moraju sledovati. Ima još i drugih oznaka koje komandant armije propisuje za konje, odeću pa čak i za oružje, da bi se naši ljudi i konji mogli razlikovati od neprijateljskih. Najstariji komandant može, takođe, izdavati svoja naređenja bilo pomoću gestova, ili pucnjem biča, kao što rade Varvari, ili mahanjem delova svoje odeće. U kantonmanima, na maršu, u toku izvođenja vojnih vežbi, svi vojnici treba da se trude da dobro shvate smisao različitih signala, da bi po njima mogli postupati. Samo ako se dugom praksom, u mirno doba, vojnici srode sa ovim detaljima, oni će uspeti da se po njima tačno upravljuju i u haosu koji vlada na bojnom polju. Znak koji je zajednički za sve vojske jesu i oblaci prašine koju podiže trupa na maršu i koja nagoveštava približavanje neprijatelja. Kada se delovi jedinica nalaze izvan komunikacija, sredstva koja služe za sporazumevanje su: noću — jasan plamen zapaljene vatre, a danju — gust dim. Na vrhovima kula, koje se uzdižu na utvrđenjima i iznad utvrđenih gradova, postavljaju se debele hrastove grede, čiji položaj, vertikalni ili pod izvesnim uglom, označava ono što se u utvrđenju ili utvrđenoj varoši zbiva.

MERE PREDOSTROŽNOSTI KOJE ZAHTEVAJU VOJNE OPERACIJE U BLIZINI NEPRIJATELJA

Vojni pisci velikog znanja tvrde da na maršu obično preti veća opasnost no na bojnom polju. U borbi svi ljudi imaju svoje oružje, oni vide neprijatelja izbliza i prožeti su čvrstom odlukom da se bore. Međutim, na maršu vojnik je manje oprezan i nije uvek potpuno naoružan; ne-predviđen napad ili zaseda iznenadno proizvode zabunu. Zbog toga, pre polaska na marš, svaki komandant treba da preduzme sve mere predostrožnosti da bi osujetio neprijateljske pokušaje i po potrebi ih lako i bez gubitaka odbio. Pre svega, on treba da se snabde detaljnom kartom zemljišta na kome će se izvoditi operacije i na kojoj u određenoj srazmeri treba da budu označeni i tačno ucrtani putevi, staze, planine i reke. I najveštije vojskovođe su uočavale važnost ove mere predostrožnosti i nisu se zadovoljavali jednoboјnom kartom provincija u kojima su se imale izvoditi operacije, već su reljef zemljišta označavali različitim bojama, tako da su na prvi pogled i bez teškoća mogli da izaberu puteve kojima se trebalo kretati. Osim toga, komandant treba da crpe obaveštenja od osoba koje preporučuje njihov karakter, društveni položaj i poznavanje okoline; njih treba ispitivati posebno, tako da se iz više obaveštenja dođe do istine. Što se tiče teškoća oko izbora pravih puteva, one se otklanjanju pomoću sigurnih i sposobnih vodiča, koji se drže pod stražom, a za njihove usluge u izgled im se stavlja nagrada ili kazna; čim se uvere da ne mogu pobeci, oni će svakako biti od koristi bilo što se nadaju nagradi, ako su iskreni, ili što se plaše da će biti ubijeni u slučaju izdaje. Načelno, najviše vere treba poklanjati pametnim ljudima koji za to imaju razumevanja, a ne oslanjati se na pogrešno mišljenje dva-tri čoveka i time kompromitovati sigurnost svojih trupa, jer seljak ponekad, iako bez iskustva, često obećava više nego što može ispuniti i rado tvrdi stvari u koje nije siguran. No, najvažnija mera predostrožnosti sastoji se u tome da se drži u tajnosti kojim će se putevima armija kretati. U ratu je najsolidnija zaštita kada se drže u tajnosti svoje

Sl. 18 — Armija u marševskom poretku

namere za izvođenje operacija. Zbog toga su naši preci nosili na zastavama legije utisnut znak Minotaura, koji, prema predanju, ima svoje sklonište u najtamnijim kutovima labyrintha; tim amblemom oni su hteli da pokažu da se komandantove odluke moraju stalno držati u najvećoj tajnosti. Najsigurniji put za ovo je onaj koji kod neprijatelja pobuđuje najmanje sumnje. Međutim, pošto neprijateljski izviđači mogu da otkriju naše pokrete, bilo iz dobijenih obaveštenja ili ličnim osmatranjem, a uvek ima i otpadnika i izdajica, treba preduzeti potrebne mere protiv iznenadnog napada. Pre no što komandant kreće glavninu svoje armije, on će uputiti unapred najpouzdanije i naj-inteligenčnije konjanike, na najboljim konjima, sa zadatkom da u svima pravcima izvide zemljište kojim će se trupa kretati i da otkriju neprijateljske zasede unapred, unazad, desno i levo. Ove izviđačke delove bolje je slati noću no danju, jer će se tajnost pokreta bolje sačuvati ako izviđači ne budu otkriveni od strane neprijatelja. Evo kako treba da izgleda marševski poredak: na čelu konjica; za njom pešadija; u sredini prtljag, tovarna grla, sluge i kola; na začelju zaštitnica sastavljena od lako naoružanih pešaka i konjanika. Iako se u toku marša mogu očekivati napadi s fronta, oni iz pozadine su još opasniji. U cilju sprečavanja čestih bočnih napada, potrebno je da kolona bude obezbeđena dovoljno jakom trupom. Vrlo je važno da se najjače snage imaju na pravcu odakle se neprijatelj očekuje; tu se postavlja laka pešadija, strelci, pešaci i najbolji eskadroni. Kada je neprijatelj svuda oko nas, onda treba preduzeti mere za odbranu sa svih strana. Da bi se izbegle štetne posledice koje mogu nastupiti usled iznenadnog nereda, vojnike treba unapred obavestiti da se odlučno drže i da se ne odvajaju od svoga oružja; strah izaziva paniku, a opasnost koja je predviđena ne izaziva strah. Naši preci vodili su strogo računa o tome da se nered izazvan kod slugu, usled zadobijenih rana ili iz straha, i kod tovarnih grla, usled uznemirenosti bojnom humkom, ne prenese i na vojnike. Isto tako, oni su preduzimali mere da im snage ne budu paralizovane razvučenošću na velikom prostranstvu ili zbijenošću na uskom prostoru. Tako su oni došli na ideju da, slično onome što

se radi u trupi, klasificiraju komoru i označe je posebnim oznakama. Oni su među slugama birali one sa najviše iskustva i poveravali im upravljanje nad izvesnim brojem robova i tovarnih grla, koji nije prelazio dve stotine; odredili su im zastave po kojima se raspoznavalo kome komora pripada. Borci treba da su na dovoljnom udaljenju od komore, da bi se u toku borbe izbegla nezgodna i opasna situacija. Armija na maršu primenjuje različite načine za odbranu, prema zemljištu na kome se kreće. Tako, naprimjer, u ravnici konjica se razvija obično pre pešadije, dok na brdovitom, pošumljenom i podvodnom zemljištu pešadijske jedinice imaju odlučujuću ulogu. Mora se voditi računa da se spreči prekidanje i odužavanje kolone usled nejednake brzine kretanja njenih sastavnih delova, jer će neprijatelj to odmah iskoristiti u svom napadu. Prema tome, instruktori, zamenici tribuna, pa čak i tribuni, treba da se kreću duž kolone, da obuzdavaju preteranu žurbu jedinih i da potstiču druge da se brže kreću. Šta biva ako neprijatelj preseče kolonu? Čelo kolone, koje se mnogo udaljilo, pomišlja pre na bekstvo no na povratak, a zaštitnica, ostavljena sama sebi, postaje žrtva neprijatelja i svoga očajanja. Opšte je pravilo da će neprijatelj u povoljnoj situaciji preuzeti jednu od dveju stvari: ili će pripremiti iznenadjenje u tajnosti, ili će otvoreno napasti. Da bi sprečio svaku iznenadnu opasnost, komandant je dužan da pre svega brižljivo izvidi zemljište. Otkrivena zaseda, ako se vešto napadne, pretrpeće veću štetu no što bi je mogla naneti. Ali, ako otvoren sukob pretstoji na planinskom zemljištu, najpre treba uputiti jaka odelenja da posednu okolne visove, te da neprijatelj pri svom nailasku, ubeđen u svoju nemoć, ne sme da produži dalji pokret iz straha da ne bude napadnut s fronta i odozgo. U slučaju kada se nađe na uzane ali sigurne puteve, bolje je na njima s naporom stvarati prolaz pomoću vojnika snabdevenih sekirama i pijucima, no se uputiti dobrim putem ali koji je nesiguran i može da krije opasnost. Poželjno je da se dobro poznaju navike neprijatelja: da li za postizanje iznenadjenja koristi noć, svanuće ili vreme obeda; to je potrebno zbog toga da bismo mogli da pariramo pokušaje koje nageštava njegov način dejstva. Treba biti načisto s tim

na čemu počiva neprijateljska glavna snaga: na pešadiji ili na konjici, na kopljima ili na strelama, na ljudima ili na borbenim sredstvima, jer će tada mere koje preduzmemmo na tim osnovama biti u našu korist, a samim tim na štetu neprijatelja. Postoje još i mnogi drugi problemi koji se postavljuju: da li je bolje maršovati danju ili noću? Na kom se udaljenju nalazi cilj koji želimo postići? Leti može doći do nestasice vode u toku marša, a zimi se može naići na močvarno zemljiste sa teškim ili neupotrebljivim pristupima i na nabujale potoke, što sve pretstavlja iznenadne prepreke koje mogu zadržati armiju pre no što dospe do svog cilja. U našem je interesu da razumno izbegavamo ovakve opasnosti, ali ako nam neprijatelj, iz neznanja ili nepažnjom, pruži povoljne uslove, onda ih ne treba zanemariti. Stalnom oprezom i pridobijanjem izdajica i otpadnika, uspećemo da prozremo namere neprijatelja u danom momentu i za budućnost. Eskadroni, pojačani pešadijom, treba da budu pripravni da napadnu neprijatelja na maršu ili kada se udalji od puteva radi prikupljanja stočne i ljudske hrane.

GLAVA VII

PRELAZ PREKO REKA

Nehat pri prelazu reka često izaziva štetne posledice. Brzina toka i širina rečnog korita mogu da prouzrokuju potapanje komore i davljenje slugu, a nekad i neopreznih vojnika. Kada se pronađe gaz, onda treba postaviti konjanike na izabranim konjima u dve vrste, između kojih se ostavlja razmak dovoljan za prolaz pešadije i komore. Vrsta postavljena uzvodno ublažuje žestinu vode, a ona koja je postavljena nizvodno služi da prihvati i prenese one koje bi ponela voda. Kada reka nije gazna, onda se u ravnici kopaju odvodni kanali u svima pravcima, da bi se smanjio nivo vode i olakšao prelaz. Pri prelazu plovnih reka pobijaju se potporni stubovi preko kojih se postavlja pod od dasaka. Postoji i brži način koji se sastoji u međusobnom povezivanju praznih buradi pomoću greda postavljenih jedne iznad drugih. Konjanici prave poplet od trske ili od drugih sasušenih barskih biljaka i na to postavljaju

svoje oklope i oružje, da se ne bi nakvasili, a sami plivaju pored svojih konja vukući za sobom svaki svoj poplet. Postoji jedan pogodniji način koji se sastoji u izradi malih čamaca, dovoljne širine, izdubljenih u jednom jedinom deblu, a koji se, prema kvalitetu drveta, odlikuju vrlo malom težinom. Ovi čamci, sa potrebnim daskama i ekserima, nose se na kolima pozadi armije. Na taj način most se podiže za tren oka, a privezuje se specijalnim konopcima; takav most pretstavlja privremeno istu solidnost kao i kameni. Neprijatelj će obično nastojati da baš pri našem prelazu reka postavi svoje zasede ili izvrši napad. Da bismo otklonili takvu mogućnost, treba na obema obalama postaviti naoružane odrede, te da tako, ako bi most bio porušen, sprečimo neprijatelja da nas uništi, koristeći se podelom naših snaga. Još je bolje podići palisade na obema obalama, što će dozvoliti da se napadaču uspešno suprotstavimo. Ako most nije podignut isključivo u cilju prelaska reke, već treba do posluži i kao sredstvo za komuniciranje, potrebno je da se na oba njegova kraja izrade široki rovovi sa grudobranima, koje posedaju vojnici sa zadatkom da neprijatelju pruže otpor za sve vreme koje bi zahtevale okolnosti u datom momentu.

GLAVA VIII

UREĐENJE LOGORA

Prirodno je da posle ovih razmatranja o marševima izložimo organizaciju logora, koji pretstavlja mesto za odmor, jer u ratu se ne nailazi uvek na gradove opasane zidovima u kojima bi se moglo zaustaviti i zadržati neko vreme, a bilo bi krajnje neoprezno i opasno da se armija postavi na otvorenom polju bez ikakvih utvrđenja. U vreme kada su vojnici pri obedu ili na raznim radovima, neprijatelj može da nas iznenadi a, osim toga, noćna tmina, potreba za snom i rasturenost konja na ispaši su takođe pogodne prilike za stvaranje iznenadenja. Da bi se postavio logor nije dovoljno samo da se izabere pogodno mesto, već ovo mesto treba da odgovara takvim uslovima da se ne može naći bolje, jer bi ga u protivnom neprijatelj mogao iskoristiti kao svoj položaj protiv nas. Pritom treba

voditi računa da leti ono nije u blizini nezdravih voda i da nije daleko od zdrave vode, a zimi da u blizini ima stočne hrane i drva. Treba izbegavati mesta u ravnici koja bi mogla da budu naglo poplavljena usled jakih kiša, te snace i klance koji bi otežavali prolaz kad ih neprijatelj zapreči, i blizinu visova sa kojih bi neprijatelj mogao da nas gađa. Pošto se mesto izabere, logoru se daje četvrtast, okrugao, trougaoni ili duguljast oblik, prema prirodi zemljišta. Oblik logora ne utiče ni u čemu na njegovu korisnost, ali se ipak smatra da je najbolji logor onaj čija je dužina za trećinu veća od širine. Pri obeležavanju logora zemljomeri treba da vode računa o veličini armije. Na uskom prostoru borci su stešnjeni, dok su na suviše velikom prostranstvu raštrkani. Poznata su tri načina za utvrđivanje logora. Prvi je najprostiji i primenjuje se kada će se na mestu provesti samo jedan dan ili jedna noć. Sastoјi se u tome da se od nasečenog busenja napravi grudobran u koji se pobija kolje ili zašiljeni štapovi. Busen se seče specijalnim alatom, zajedno sa korenom trave, što sprečava raspadanje zemlje; on mora imati pola stope visine (0,15 m), stopu širine (0,30 m) i stopu i po dužine (0,45 m). Ako je zemlja suviše rastresita i ne dozvoljava sečenje busenja u obliku cigle, kopa se privremeni rov od pet stopa širine i tri stope dubine; zemlja nasuta pozadi rova zaštićuje armiju i dozvoljava joj da se bezbrižno odmara. Ali, stalni letnji ili zimski logori, u blizini neprijatelja, zahtevaju više pažnje pri njihovoј izradi i više radova. Svaka centurija dobija svoj određeni zadatak od instruktora ili glavnih centuriona. Štitovi i komora poređani su u krug oko svojih odgovarajućih jediničnih oznaka; vojnici, sa neotpasanim mačem, kopaju rov širine devet (2,70 m), jedanaest (3,30 m) ili trinaest stopa (3,90 m), a ako se očekuje nadmoćniji neprijatelj onda se širina rova povećava na sedamnaest i devetnaest stopa (5,10 — 5,70 m). Po pravilu širina rova je uvek neparnog broja stopa. Posle toga izrađuje se jedna zaravan opasana popletom ili isprepletanim stablima i granama, da bi se sprečilo obrušavanje zemlje. Iznad ovoga, slično kao na zidovima tvrđava, izrađuju su mesta za strelice i kule. Centurioni proveravaju ove radove pomoću motke, utvrđujući

da li su izvedeni u određenim razmerama i da se usled nehata nije potkrala kakva greška. Ovim radovima prisustvuju i tribuni lično i, ako imaju osećanje dužnosti, ostaju na radilištu sve dok svi radovi ne budu završeni u potpunosti. Da bi se parirao eventualni neprijateljski napad u toku izvođenja radova, celokupna konjica i onaj deo pešaka koji zbog svog čina ne učestvuju u neposrednom izvođenju radova, postrojavaju se ispred rova, potpuno naoružani i u pripravnosti da odbiju neprijateljski napad. U unutrašnjosti logora najpre se postavljaju oznake jedinica, svaka na svom određenom mestu, jer one vojnicima ulivaju najveće poštovanje. Posle ovoga priprema se šator namenjen komandantu i njegovoj pratnji, a zatim se podižu šatori tribuna kojima vojnici, određeni toga dana na rad po rednoj listi, donose vodu, drva i hranu. Na posletku, legije i pomoćne trupe, konjanici i pešaci, klasificirani po činovima, dolaze na određena mesta u logoru i tu pobijaju svoje zastave. Svaka centurija je obavezna da odredi četiri konjanika i četiri pešaka za noćne stražare. Ali, kako nije mogućno da jedan stražar stražarči celu noć, to se noć prema časovniku deli u četiri dela, tako da noćne smene ne traju duže od tri časa. Početak noćnog stražarenja objavljuje se malom trubom, a zavrsetak običnom. Tribuni određuju vojnike, u koje imaju poverenja, da obidu noćnu stražu i da podnesu izveštaj o nađenim neispravnostima; danas tu dužnost vrše podoficiri. Treba napomenuti da su konjanici na straži izvan opkopa. U toku dana vojnici na straži se smenjuju u podne, tako da jedni stražarče do podne a drugi po podne, čime se štede ljudi i konji. Bilo da se radi o logoru ili o tvrđavi, jedna od prvih dužnosti svakog komandanta je da zaštititi terene za ispašu, transporte pšenice i ostalih namirnica, mesta odakle se dobija voda, drvo i stočna hrana. U tom cilju, duž puteva kojima teče snabdevanje on postavlja odrede u dobro utvrđenim mestima kao što su utvrđeni gradovi i zamkovi. Kada ne postoje opkopi izranije, onda se na pogodnim mestima podižu privremene fortice, opasane širokim rovovima. Zahvaljujući ovakvoj meri šaćica pešaka i konjanika, na istaknutim mestima, održava slobodu komunikacija, jer će se neprijatelj retko

usuditi da napada na transporte kada očekuje da i sam može biti napadnut i s čela i sa začelja.

GLAVA IX

RAZMATRANJE O CELISHODNOSTI IZNENAĐENJA, ZASEDE, BOJA

Kogod je pročitao ove stranice o vojnoj veštini, prikupljene od najboljih pisaca, svakako želi da se odmah upozna i sa zakonima po kojima se treba upravljati u toku izvođenja boja. No, ne treba zaboraviti da se boj okončava u vremenu od dva ili tri časa, posle čega su za pobjedu stranu sve nade izgubljene. Zato, pre no što do toga dođe, treba sve predvideti, sve pripremiti i sve pokušati da bi se izbegao poraz. Umesto da se izlažu opasnostima boja, koje mogu biti štetne za obe strane, dobri komandanti obično pribegavaju iznenađenjima da bi uništili ili bar što više zaplašili neprijatelja. U vezi s tim izložiću sve što je po starim tradicijama neophodno. Za jednog komandanta je od izvanredne važnosti da se okruži ljudima koji u njegovoj armiji imaju najviše iskustva i znanja, i da sa njima, na čestim konferencijama, prouči sopstvene snage i snage neprijatelja, pri čemu laskanje treba da bude strogo isključeno. Tom prilikom on treba da utvrdi da li je brojna nadmoćnost na njegovoj strani ili na strani neprijatelja; da li raspolaže sa manje ili više naoružanja i municije no neprijatelj; koje su jedinice najbolje izvezbane i najhrabrije u opasnostima. Isto tako on treba da utvrdi na čijoj su strani bolji konjanici i odlučniji pešaci, vodeći računa o tome da pešaci pretstavljuju glavnu snagu jedne armije. Pri procenjivanju konjice treba da izvuče zaključak da li on ili neprijatelj ima više kopalja, strela, oklopa i čiji su konji bolji. Najzad, on treba da izvuče zaključak i o tome kome zemljište nudi povoljnije uslove za izvođenje operacija. Ako mu glavnu snagu pretstavlja konjica, treba da bira ravnicu, a ako mu je glavna snaga u pešadiji, onda mu više odgovara ispresecano zemljište, na kome ima tesnaca, jaruga, močvara, šumaraka, pa i planina. Pitanje veće ili manje količine namirnica takođe nije bez značaja jer, kaže se, da je

glad unutrašnji neprijatelj, često ubistveniji od gvožđa. Od izvanredno velikog je značaja da se tačno oceni je li preporučljivo da se neprijateljstva vremenski otegnu ili je bolje nastojati da se što pre dođe do odlučujuće bitke. Nekada će neprijatelj težiti da što pre završi rat. U tom slučaju, primenjujući sistem odugovlačenja, neprijatelj se iznurava, njegove obeshrabrene trupe žele da se vrate svojim ognjištima, tako da ga nemogućnost da se išta dobro uradi primorava da prekine rat, jer se pod teretom zamora i usled gubljenja volje za dalje ratovanje umnožavaju bekstva iz vojske, jedni izdaju, drugi se predaju, a pošto je vernost u nesreći retkost, to ubrzo od velike vojske ne ostaje ništa. Zbog toga je potrebno da se poznaje karakter neprijateljskog komandanta i njegovih najbližih oficira, da se zna da li je njihova glavna osobina neustrašivost ili opreznost, smelost ili obazrivost, da li su ovladali ratnom veštinom ili se tuku isključivo rutinerski. Među neprijateljskim saveznicima treba razlikovati hrabre i plašljive, a tako isto treba voditi računa i o snazi i odanosti naših pomoćnih trupa te tako, upoređujući vrednost svojih i neprijateljskih trupa, doći do zakљučka na čijoj su strani povoljniji uslovi za pobedu. U kritičnim situacijama svojim harangiranjem komandant podiže moral trupa, naročito ako njegovo držanje ne odaje nikakav strah. Poverenje se vraća posle postignutog uspeha u nekoj zasedi ili iznenadenjem, pa makar se radilo o maloj i slabo naoružanoj neprijateljskoj jedinici. Ali, armiju ne treba nikad razvijati za borbu u momentu neodlučnosti ili straha. Važno je da li armiju sačinjavaju regruti ili stari vojnici, i da li su nedavno učestvovali u ratu ili su više godina proveli u odmaranju. Kao regruti smatraju se i oni vojnici koji dugo vremena nisu učestvovali u ratu. Kada legije, pomoćne trupe i konjica pristignu iz raznih kantonmana, komandant treba da ih poveri tribunima osvedočenih sposobnosti sa naređenjem da se sa njima odvojeno izvode sve vrste vežbanja; posle toga treba ih prikupiti sve zajedno i postrojiti ih u borbeni poredak s tim da komandant lično rukovodi njihovim vežbanjem. Na takav način on će proceniti stepen njihove sposobnosti i vrednosti, prema tome da li svi delovi rade u punoj

saglasnosti, da li tačno izvode one radnje koje se naređuju trubnim znacima, pomoću signala, glasom i znacima rukom. Ako pri tome greše, treba ih ponovo podvrgnuti vežbanjima, sve do tada dok ne budu u stanju da sve radnje izvedu besprekorno. Od momenta kada im trčanje, gađanje streлом i kopljem i borbena prestrojenja ne pričinjavaju više nikakve teškoće, svi ovi vojnici se mogu upotrebiti u boju, ali i tada treba voditi računa o postepenosti, koristeći za to povoljne prilike i počinjući sa borbama manjeg značaja. Dakle, pri proceni svojih i neprijateljskih snaga oprezan komandant mora da bude nepri-strasan i hladnokrvan kao sudija koji je pozvan da reši spor između dva parničara; pri proceni situacije on kori-sti pomoć svojih savetnika. Ako procenom situacije dođe do zaključka da je zaista jači od neprijatelja, komandant treba što pre da donese odluku za stupanje u boj i da iskoristi preimcućstva koja su na njegovoj strani. No, ako se čini da je neprijatelj jači, onda sudar treba izbegavati. Međutim, često se događalo da su brojno i kvalitetno slabiye trupe odnosile pobedu, ako su se koristile iznenade-njem i kada su njima rukovodili sposobni komandanti.

GLAVA X

POSTUPAK KOMANDANTA KOJI KOMANDUJE JE-DINICAMA FORMIRANIM OD MLADIH VOJNIKA ILI OD VOJNIKA KOJI DUŽE VREMENA NISU UČESTVO-VALI U RATU

Sve veštine i svi zanati usavršavaju se svakodnev-nom praksom i neprekidnim radom. Ova prosta istina može se primeniti naročito na najvažnija čovekova zanima-nja. A ko bi se još kolebao da u prvi red stavi vojnu veštinu, tu tvrđavu nezavisnosti i zaštitnicu časti provin-cija i imperije? Nekada Lakedemonci, a potom Rimljani negovali su je više no i jednu drugu nauku. Varvari je i danas smatraju kao jedinu stvar dostoјnu truda, u uver-enju da je ova veština najvažnija i da pretstavlja ključ za sve. U svakom slučaju ona je za borca neophodna po-što mu i čuva život i donosi pobedu. Vrhovni komandant koji u svojoj nadležnosti ima tako široka ovlašćenja, od

čije čestitosti i hrabrosti zavise imanja bogatih, odbrana gradova, život njegovih vojnika, sjaj države, mora posvetiti svu svoju pažnju ne samo svojoj armiji kao celini, već i svakom pojedincu iz njenog sastava. Ako usled njihovog rđavog rada dođe do katastrofe, odgovornost za to pada na njega. Prema tome, ako mu je armija sastavljena od mlađih vojnika ili od vojnika koji su odavno prestali da rukuju oružjem, potrebno je da pažljivo prouči snagu, duh i naviku svake legije, svake pomoćne trupe i svakog eskadrona. Kolikogod je mogućno on treba da se trudi da upozna imena komesa, tribuna, slugu i vojnika, interesujući se za njihove naročite sposobnosti. Da bi održao svoj autoritet on treba da primenjuje neumitnu strogost i da za svaku učinjenu grešku odredi zakonsku kaznu, starajući se da pritom ne izazove sumnju u svoju nepristransnost. Na svakom mestu i u svakoj prilici on treba svojim savetima da pomogne svojim trupama. Pošto se preduzmu sve ove neophodne mere, i kada rasturenii neprijatelj misli samo na prikupljanje stočne hrane, taj moment treba iskoristiti da ga napadnemo elitnim konjanicima ili pešacima, uz koje treba odrediti regrute ili vojnike slabije vrednosti, i na taj način ga tući, koristeći se povoljnom prilikom; to će razviti umešnost jednih i povećati smelost drugih. Ako se neprijatelj priprema da pređe reku, da izvrši prelaz preko strmih vrhova, da prođe kroz tesnace, šume, močvarno zemljiste ili usečene puteve, komandan-tova je dužnost da dejstvuje iznenada. U tom slučaju treba da organizuje marš na takav način, da bi napao neprijatelja za vreme njegovih obeda ili na spavanju, kada se ne nada, te mu oružje, oprema i konji nisu u blizini. Boj koji se preduzima u takvim uslovima u velikoj meri povećava hrabrost napadača pošto vojnici, koji odavno ili nikad nisu učestvovali u ranjavanju i ubijanju ljudi, pri ovome prizoru drhte od groze i u nesređenosti koju tada u njima izaziva strah više pomišljaju na bekstvo no na borbu. Ako je neprijatelj na maršu, najbolje ga je napasti u trenutku kada je već zamoren dugim kretanjem, napadajući u prvom redu njegovu zaštitnicu koja je redovno manje pripremljena da dočeka napad. Što se tiče pojedinačnih grupa koje se izdvajaju od celine radi pljačke

ili nabavke stočne hrane, njih treba zarobljavati prepadom. No, ovakve pothvate treba preduzimati samo tada kada u slučaju neuspeha neće biti velike štete, a u slučaju uspeha se postižu povoljni rezultati. Svaki komandant treba da se trudi da kod neprijatelja poseje seme razdora. Nijedan narod, ma kako mali bio, ne podleže u potpunosti pod tegobama rata, ako i unutrašnje razmirice ne doprinisu njihovom uništenju, a unutrašnja suparništva vode neprijatelja pravo u propast, paralizujući njegove mogućnosti za odbranu. Nikada nije dovoljno ponavlјati, da uvek treba težiti da se primene onakvi postupci koji su u sličnim prilikama dali dobre rezultate. Možda će neko reći: evo već dugo godina kako se armija za vreme logorovanja ne obezbeđuje ni rovovima, ni bedemima, ni palisadama. Na to bismo mogli odgovoriti: da je takva predostrožnost preduzimana, neprijatelj nikad ne bi imao uspeha u svojim pokušajima iznenađenja, bilo danju ili noću. Po ugledu na Rimljane i Persijanci kopaju rovove oko svojih logora, a pošto je njihova zemlja skoro sva peskovita, to oni nose prazne vreće i pune ih peskovitom zemljom koja se dobija pri kopanju rovova; pomoću njih prave grudobran slažući vreće jedne iznad drugih. Svi Varvari postrojavaju svoja kola u krug, po uzoru na logor, i u unutrašnjosti toga kruga provode noći na miru. Treba li se plasiti da nećemo moći naučiti ono što su drugi naučili od nas? Iz knjiga treba crpeti pouke o običajima koji su nekad vladali; od kako su pali u zaborav, niko više o njima ne vodi računa; u isključivoj brizi da se obave mirnodopski zadaci, ne vodi se računa o radovima za potrebe rata. Nekoliko primera će nam pokazati da nije nemogućno obnoviti disciplinu koja se više ne primenjuje. U prošlosti se često događalo da vojna veština padne u zaborav, međutim pisane tradicije su je ponovo oživljavale, a zatim je autoritetom komandanata ponovo uspostavljana. U Španiji, Scipion Afrikanac primio je komandu nad armijama koje su pod drugim komandantima često bile tučene. On je zaveo strogu disciplinu i primorao svoje trupe da vrše sve vrste radova; govorio je da blato u rovovima odgovara ljudima koji nisu hteli da se natope krvlju neprijatelja. Rezultat ovih napora bilo je osvajanje Numancije

koju je pretvorio u pepeo zajedno sa svim njenim stanovnicima, ne izuzimajući ni jednog jedinog. Metelus je u Africi primio komandu nad armijom koja je bila zarobljena kada je njome komandovao Albinije; primenjujući principe stare discipline, on je stanje u toj armiji toliko popravio da je ona docnije uspela da potuče one u čije je ropstvo ranije bila pala. Drugi primer: u Galiji Cimbri su potukli Sepinove, Manligeve i Silanijeve legije; Marije je prihvatio njihove ostatke i tako ih usavršio u praktičnom vođenju rata, da je u boju na otvorenom polju isekao na komade mnoštvo Cimbra potpomognutih Tevtonima i Ambronima. Međutim, lakše je uliti hrabrost novim vojnicima no učvrstiti poljuljani moral kod trupa koje su ga izgubile.

GLAVA XI

MERE PREDOSTROŽNOSTI KOJE TREBA PREDUZETI PRED POČETAK BOJA

Pošto smo završili analizu pomoćnih sredstava, povezanost vojne nastave dovodi nas da se osvrnemo na bitku u kojoj učestvuju celokupne snage i kojom se u toku jednog dana odlučuje sudbina nacija i naroda, pošto od njenog ishoda zavisi potpunost pobjede. U ovoj prilici komandanti se moraju najjače angažovati, jer od postignutog uspeha zavisi slava talentovanog vojskovođe, a iz neuspeha nesposobnog komandanta proizlaze velike opasnosti: tada naročito dolazi do izražaja veština koja se stiče iskustvom, poznavanje rata, genijalne inspiracije. Ranije je bio običaj da se pred početak boja vojnici nahrane; taj laki obrok davao im je veću snagu i sprečavao je iscrpenost koja bi mogla nastupiti usled dugotrajnog boja. Osnovno je pravilo da armija koja namerava da stupi u boj ne treba da izlazi iz logora ili utvrđenog mesta u prisustvu neprijatelja, jer bi on tada mogao prikupljenim snagama da je uništi po delovima za vreme njenog izlaska kroz uski otvor kapija. Prema tome treba se postarati da svi vojnici izađu i da se borbeni poredak postroji pre nailaska neprijatelja. Ako ne uspemo da sprečimo neprijatelja i on dopre do zidova utvrđenog mesta u kome se nalazimo, treba odložiti izlazak ili ga maskirati.

Kada neprijatelj uoči našu čvrstu nameru da ne napustimo utvrđeno mesto, on će početi sa dobacivanjem uvreda, pa će potom, u želji za pljačkom i za povratkom, rastrosjiti svoj borbeni poredak. To je moment kada na njega treba uputiti kolone elitnih trupa koje će ga napasti zbumjenog i zapanjenog. Treba voditi računa da se u borbeni poredak ne uključuju ljudi premoreni dugim maršem i konji iznureni od napora. Zamor posle marša oduzima borcu skoro svu energiju; a šta se može i učiniti kad se na bojište dođe zadihan? Naši preci su izbegavali ovu nezgodu, ali u poslednjem veku, pa čak i danas, rimski komandanti usled neiskusnosti, da ne kažemo šta drugo, nisu vodili o tome računa, i izgubili su svoje armije. Uslovi za vođenje boja zaista su vrlo nejednaki između trupa premorenih, zadihanih, oblichenih znojem i onih koje su sveže, snažne i pune elana.

GLAVA XII

POTREBA DA SE PRE BOJA ISPITA MORALNO RASPOLOŽENJE TRUPA

Na dan samog boja treba pažljivo ispitati raspoloženje vojnika. Poverenje ili strah čitaju se na njihovom licu, u njihovim rečima, držanju, pokretima. Ne treba se mnogo oslanjati na ispoljenu ratobornost kod mladih vojnika, jer je rat privlačan za one koji ga ne poznaju, ali ako se pokaže da vojnici sa ratnim iskustvom strahuju od boja, onda je to znak da ga treba odložiti. No, u svakom slučaju potsticanje hrabrosti i harangiranje komandantovo podižu hrabrost i odlučnost njegove armije, naročito ako joj se objasni da će, primajući borbu, lako pobediti. On treba da istakne kukavičluk neprijatelja i greške koje je učinio, i da ukaže na ranije postignute uspehe armije. Prilikom treba reći sve ono što će kod vojnika rasplamleti gnev i udvojiti njegovu mržnju prema neprijatelju. Ljudi su takvi da skoro svi osećaju strah pre no što stupe u borbu, a kod nekih je taj strah toliko veliki da ih zbumjuje i sama pojava neprijatelja. Da bi ih ohrabrili često je preporučljivo da se ovakve trupe razviju na nekom sigurnom položaju, odakle bi se privukle da posmatraju

i upoznaju neprijatelja. S vremena na vreme, kada se ukaže prilika, one će odbiti neprijatelja i naneti mu gubitke, i tako će se sroditи sa svojim oružjem i konjima i steći borbene navike, a navikom se otklanja strah.

GLAVA XIII

IZBOR BOJNOG POLJA

Dobar komandant mora biti načisto da je zemljište na kome će se voditi borba od velikog uticaja na pobjedu. Zato, pre no što otpočnemo boj, treba da se postaramo da posednemo dobar položaj. Onaj koji je na najvećoj visini obično se smatra kao najbolji, jer strele i kopljia bačeni sa visine imaju jaku snagu, a napadi upravljeni protiv neprijatelja odozgo naniže imaju veću energiju, dok se pri savlađivanju strmih padina nailazi na dvostruku prepreku: na jak položaj i na neprijatelja. Izbor zemljišta zavisi od prilika. Ako protiv neprijateljske konjice raspolažemo pešadijom, onda je bolje izabrati strmo, nepravilno i brdovito zemljište. Naprotiv, ako prema neprijateljskoj pešadiji imamo konjicu, onda treba birati zemljište koje je blago nagnuto, ali ravno i prostrano, na kome nema šuma i močvara.

GLAVA XIV

FORMIRANJE BORBENOG PORETKA ARMIJE

Pre postrojavanja armije u borbeni poredak treba predvideti tri stvari: sunce, vetar i prašinu. Sunce spreda zasenjuje; vetar koji duva od neprijatelja ka nama skreće pravac naših strela i kopljia, ublažava njihov udar, a sva preimutstva daje neprijatelju; oblaci prašine zaslepljuju trupe. Svaki neznačica može izbeći ove nezgode neposredno pre formiranja borbenog poretka, ali vešt komandant mora preduzeti odgovarajuće mere, predviđajući ono što će se dogoditi docnije, i postupiti tako da mu sunce ne smeta kada u toku dana bude menjalo svoj položaj, a da mu vetar, koji počinje da duva u izvesnim časovima, ne remeti zamišljeni manevr. Dakle, on treba po mogućству

da postroji borbeni poredak tako, da sunčani zraci padaju u oči neprijatelju, i da vetar duva u pravcu neprijatelja. Pod borbenim poretkom armije podrazumeva se njeno postrojavanje u nekoliko linija. Frontom se naziva strana okrenuta prema neprijatelju. Ako se linije razumno rasporede, one su u borbi od velike međusobne pomoći, ali ako se u ovome postupi nevešto, onda će one biti probijene pa ma kakva bila hrabrost boraca. Prema taktičkim pravilima u prvi red se postavljaju stari, izvežbani vojnici koji su nekad nazivani principima; u drugom redu su strelci, zaštićeni oklopom i elitni vojnici naoružani kratkim i dugačkim kopljima; oni su nekada označavani imenom hastati. Rastojanje između boraca je obično tri stope (0,90 m), tako da 1.666 pešaka zauzimaju front od hiljadu koraka (750 m). Ovo ima za cilj da se otklone praznine u pojedinih linijama, a i da se svakom borcu ostavi dovoljno prostora za nesmetano rukovanje oružjem. Otstojanje između redova iznosi šest stopa (1,80 m), da bi se borcima olakšalo kretanje unapred i unazad, pošto koplja bačena iz trka imaju jaču udarnu snagu. Prva i druga linija sastavljene su iz boraca u naponu snage, sa velikim iskuštvom i sa teškim naoružanjem. Čvrsti kao zid, oni se nikad i ne povlače i ne gone, da ne bi prouzrokovali nered u svojim redovima; njihova je uloga da prime udar neprijatelja i, ne pomerajući se, da ga zadrže na otstojanju i da ga odbiju. U trećem redu su najokretniji pešaci, mladi strelci i vojnici vešti u bacanju koplja, ranije poznati pod nazivom darderi. U četvrtom redu su takođe najživahniji vojnici među onima koji su naoružani štitom, mladi strelci, najveštiji vojnici u bacanju koplja i olovnih lopti, oni vojnici koji su nekada pripadali lakoj pešadiji. Dok prva dva reda ostaju nepomična, treći i četvrti napuštaju redovno svoj prvobitni raspored u cilju uz nemiravanja neprijatelja strelama i kopljima. Ako uspeju da ga nagnaju u bekstvo, oni ga gone zajedno sa konjicom, no ako je neprijatelj jači, oni se povlače ka prvoj i drugoj liniji i prolaze ih, da bi ponovo došli na svoje prvobitno mesto. Peta linija bila je načelno rezervisana za vojнике naoružane balistama i arbaletama, za poslužioce fistibala i praćkaše. Poslužioci fistibala bacaju kamenje pomoću štapa

dugačkog četiri stope (1,20 m), na čijoj je sredini pričvršćena kožna pračka. Zamah se čini obema rukama i on je po svojoj jačini skoro jednak zamahu onagra. Pračkaši bacaju kamenje pomoću pračke napravljene od konoplje, ili, još bolje, od konjske dlake, okrećući je rukom oko glave. Oni koji nisu imali štit, borili su se u petom redu bilo bacanjem kamenja rukom ili bacanjem koplja; to su uglavnom bili mladići koji su najpre nosili naziv kandidati a potom prekobrojni. U šestom, poslednjem redu bili su najsnažniji vojnici, sa štitovima i snabdeveni oružjem svake vrste; naši preci nazivali su ih trijari. Oni su postavljeni sasvim pozadi ostalih linija, da bi sačuvali sve svoje snage za izvršenje snažnih juriša protiv neprijatelja, jer svaki neuspeh u prednjim redovima popravljala je brzo i potpuno ova rezerva.

GLAVA XV

DUŽINA LINIJA I NJIHOVO MEĐUSOBNO OTSTOJANJE

Ovo izlaganje o međusobnom rasporedu linija treba dopuniti geometriskim objašnjenjem kojim se rešava njihovo postrojavanje. U jednoj liniji raspoređuje se 1.666 pešaka, na dužini od hiljadu koraka i na međusobnom rastojanju od tri stope (0,90 m). Šest linija ove dužine sadrže efektiv od 9.996 pešaka. Ako bi ovaj broj vojnika bio raspoređen u tri linije, dužina svake linije bi bila dve hiljade koraka. No, bolje je da se formira više uzastopnih linija no da se trupe postrojavaju na suviše širokom frontu. Ranije smo rekli da međusobno otstojanje između linija iznosi šest stopa (1,80 m), ne računajući jednu stopu (0,30 m) koliko iznosi dubina svakog reda. Prema tome, jedna armija od deset hiljada ljudi, koja bi bila postrojena u šest linija, zauzimala bi površinu veličine hiljadu koraka (750 m) po frontu i četrdeset dve stope (12,5 m) po dubini. Ako bi se ovakva armija postrojila u tri linije, onda bi površina koju bi ona zauzimala iznosila dve hiljade koraka (1,500 m) po frontu i dvadeset jednu stopu (6,30 m) po dubini. Iz ovoga izlazi da, ako bismo primeñili izložene mere pri postrojavanju borbenog poretku

mogli bismo bez ikakvih teškoća razviti jednu armiju od dvadeset ili trideset hiljada pešaka. No, da se ne bi prevario, komandant treba da je načisto s tim koliko ljudi može da primi određeno zemljiste. Smatra se da se na uzanom prostoru i sa dovoljno efektiva može postrojiti borbeni poredak u devet linija, pa i više. Poznato je da su uslovi za borbu mnogo povoljniji ukoliko su trupe prikupljenije, a da se suviše tanka linija može probiti pri prvom sudaru, pri čemu se ne može ništa preduzeti da se situacija popravi. Što se tiče međusobnog rasporeda kohorti (na desnom krilu, na levom krilu ili u centru), on se načelno određuje prema njihovim brojnim nazivima, no ovaj red se nekad može i izmeniti, što zavisi od vrste neprijatelja koga imamo pred sobom.

GLAVA XVI

RASPORED KONJICE

Čim je pešadija obrazovala borbeni poredak, konjica se postavlja na njenim krilima, s tim što se oklopni i kopljanici postrojavaju najbliže pešacima, a strelci i konjanici bez oklopa nešto dalje. Teška konjica ima zadatku da obezbedi bokove pešadije, a uloga lake konjice je da napada na neprijateljska krila i da ga dezorganizuje. Komandant mora da zna koju vrstu konjanika treba da suprotstavi različitim rodovima vojske neprijatelja, jer iz neobjasnivih razloga neki od njih bolje uspevaju u borbi protiv jedne vrste neprijatelja no protiv druge i često se događa da konjanici koji su pregazili i jače od sebe, podlegnu pred slabijima. Ako se ne raspolaže sa dovoljno konjice, onda joj, kao što su to i naši stari radili, treba pridati vrlo okretne pešake naoružane lakim štitovima i obučene po ugledu na nekadanje velite. Zahvaljujući ovome, ma kako jaka bila neprijateljska konjica, ona neće moći da se uspešno bori protiv ovakve trupe mešovitog sastava. Raniji komandanti, ubedeni u pravilnost ovako preduzetih mera, vežbali su u trčanju najokretnije mlađe pešake, koje su postavljali odvojeno između dvojice konjanika, a naoružavali su ih lakim štitom, mačem i kopljem.

GLAVA XVII

ULOGA TRUPA IZ REZERVE

Vrlo je važno i od odlučujućeg je značaja da se iza glavne snage, namenjene za vođenje borbe, postavi rezerva sastavljena od elitne pešadije i konjice, sa zamenicima, komesima i počasnim tribunima, i to delom duž bokova a delom pozadi centra. Ako neprijatelj pojača napore da se probije kroz linije borbenog poretka, ova rezerva ima zadatak da odmah interveniše, da popuni praznine i da u tesnom sadejstvu sa susednim trupama zadrži neprijatelja. Upotreba rezerve potiče od Lakedemonaca, od kojih su je primili Kartaginjani, a zatim su je usvojili i Rimljani i primenjuju je u svim prilikama. Ovakva takтика je nešto najbolje što se moglo zamisliti. Prava linija ima isključivi zadatak da odbije neprijatelja i da ga nagna u bekstvo, ali ako je potrebno da se obrazuje klin ili klješta, preporučljivo je da se za ovo raspolaže posebnim trupama. To isto važi i onda kada je potrebno da se obrazuje testera, jer ako bi se zbog toga pomerali vojnici raspoređeni po linijama, stvorio bi se potpun nered. Ako pretpostavimo da neprijatelj svojim glavnim snagama ugrožava naše krilo ili ma koji drugi deo borbenog poretka, a nemamo posebno snage da mu je suprostavimo, morali bismo odvajati izvestan broj pešaka i konjanika iz linije, čime bismo pojačavali jedne a slabili druge, koji bi na taj način ostali otkriveni i ozbiljno ugroženi. U nedostatu dovoljnog broja trupa, bolje je skratiti linije i na taj način stvoriti jaku rezervu. Rezervu treba rasporediti na sledeći način: najbolje pešake, sa najboljim naoružanjem, treba postaviti pozadi centra sa zadatkom da obrazuju klin radi probaja neprijateljskih linija, a duž bokova postaviti konjanike oklopnike i kopljanike, koji će u sadejstvu sa lakovom pešadijom težiti da natkrile neprijatelja i da se pojave na njegovim bokovima.

GLAVA XVIII

MESTA GLAVNOG I POTČINJENIH KOMANDANATA

Mesto glavnog komandanta je obično na desnoj strani borbenog poretka, između konjice i pešadije. Odande on

upravlja bojem i kreće se slobodno i najkraćim putem na razne tačke. Ovo mesto, između dva roda vojske, dozvoljava mu da po svom nahodenju upravlja konjanicima i pešacima i da potstiče njihovo takmičenje. Pomoću izdvojenih eskadrona, izmešanih sa lakom pešadijom, komandant treba stalno da nastoji da obide neprijateljsko levo krilo koje se nalazi prema njemu, i da ga napadne u bok. Prvi zamenik komandanta nalazi se u centru pešadije i stara se o održavanju njene čvrstine. On treba da ima na svom raspolaganju rezervu od snažnih i dobro naoružanih pešaka, pomoću kojih može obrazovati klin za razbijanje neprijateljskog centra, ili, ako bi neprijatelj preuzeo ovakav manevr, da obrazuje klješta da bi mu se odupro. Drugi zamenik je na levom krilu, na krilu čiji je položaj nezgodan te otežava komandovanje i zahteva obazrivog i odlučnog komandanta. Da ne bi bio opkoljen, komandant ovoga krila treba da ga pomoći konjanika i vrlo okretnih pešaka produži što je moguće više. Ratni poklič, zvani baritus, vojnici ne treba da uzvikuju pre no što obe vojske dođu u neposredni dodir. Ako se to čini izdaleka, onda je to znak slabog iskustva ili straha, jer ono što neprijatelja zaista impresionira, to su oštiri uzvici praćeni udarcima. Treba nastojati da pre neprijatelja postrojite svoj borbeni poredak, jer ćete tada biti slobodni da primenite onaj oblik koji vam izgleda najpogodniji, a u takvoj prilici vaše trupe dobiće u hrabrosti, dok će neprijateljske izgubiti u samopouzdanju, pošto je u napadu inicijativa znak nadmoćnosti. Kada neprijatelj uoči postrojavanja borbenog poretka prema sebi, on uvek ima izvesno osećanje straha; štaviše, u takvoj situaciji imaćete neocenjivu prednost od toga što ćete biti u mogućnosti da ga iznenadite za vreme dok on užurbano i sa nespokojstvom postrojava svoj borbeni poredak. A zastrašiti neprijatelja pre početka boja, znači skoro isto što i pobediti ga.

GLAVA XIX

SREDSTVO DA SE U BOJU OSUJETE HRABROST I NAMERE NEPRIJATELJA

Pored iznenadenja i iznenadnih napada, kojima će se iskusni komandant redovno koristiti, postoje i mnoge dru-

ge mogućnosti za uspešnu borbu protiv neprijatelja. Tako, kada je iscrpen marševima, kada su mu snage podeljene pri prelazu reke, kada je u nezgodnom položaju pri prolazu kroz močvare, kada je jako zamoren pri savlađivanju velikih strmina, kada je rasturen i bez obezbedenja u ravnici, za vreme spavanja u logoru; svaka od ovih situacija, apsorbujući mu pažnju, prouzrokuje njegov poraz još pre no što dobije vremena i da pomisli na odbranu. No, ako je neprijatelj dovoljno oprezan i ne dozvoli da se nađe u sličnoj situaciji, onda uslovi za borbu postaju podjednaki za obe strane. U svakom slučaju, onima koji poznaju ratnu veštinu ona nudi efikasne mogućnosti za uspešnu borbu u svima prilikama. Naročito treba voditi računa da vam levo krilo, koje je izloženje, pa i desno krilo, koje je manje izloženo, ne budu obuhvaćeni jačim snagama neprijatelja ili njegovim razbacanim odredima. U takvom slučaju jedini lek se sastoji u tome da povijete svoje krilo, dajući mu kružni oblik, i da na taj način zaštitite svoju pozadinu. Pošto će neprijatelj obično napadati najjače na ispadni ugao, to je potrebno da na ovom mestu budu najhrabriji vojnici. Poznato je sigurno sredstvo da se odupremo neprijateljskom manevru u vidu klina (proboju — Prev.). Klin pretstavlja masu pešadije, čiji su redovi zbijeni na frontu probaja, a dalje se postepeno šire. Takvim borbenim poretkom postiže se najveća gustina izbačenih strela, kopalja, kamenja, olovnih kugli itd. na izabranom uskom prostoru, što doprinosi lakšem probaju neprijateljskih redova na tome mestu. Takvom načinu dejstva, koji vojnici nazivaju svinjska glava, suprotstavlja se drugi zvani klješta. Klješta sačinjavaju elitni vojnici postrojeni u obliku slova V. Ona primaju udar klina, a potom ga stežu s obeju strana i tako onemogućavaju probaj linija. Testerom se naziva prava linija sastavljena od najhrabrijih vojnika, koji se razvijaju ispred armije, da bi po potrebi olakšali reorganizaciju njenih uzastopnih redova. Peloton je naziv za izdvojeni manji odred koji ima zadatak da neprijatelja napadne iznenadno; njemu se suprotstavlja sličan odred, jači ili sa više ratnog iskustva. U početku boja treba strogo voditi računa da se redovi ne remete niti da se kohorte premeštaju s jednog mesta na drugo,

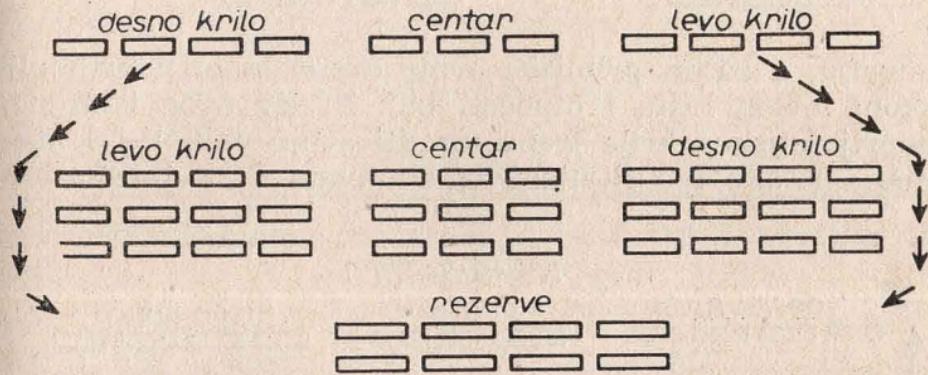
jer bi to neizbežno prouzrokovalo nered i zabunu, a izne-
nađenu i razjedinjenu armiju najlakše je uništiti.

GLAVA XX

BORBENI PORECI. NAČIN DA SE NEPRIJATELJ POBEDI SLABIJIM SNAGAMA

Postoje sedam različitih načina za postrojavanje borbenog poretka. Prvi način, danas skoro opšte usvojen, ima oblik kare sa izduženim frontom. Međutim, prema mišljenju iskusnih vojnika, ovaj način nije najbolji, jer za razvoj tako dugačkih linija nije uvek lako naći potpuno ravno

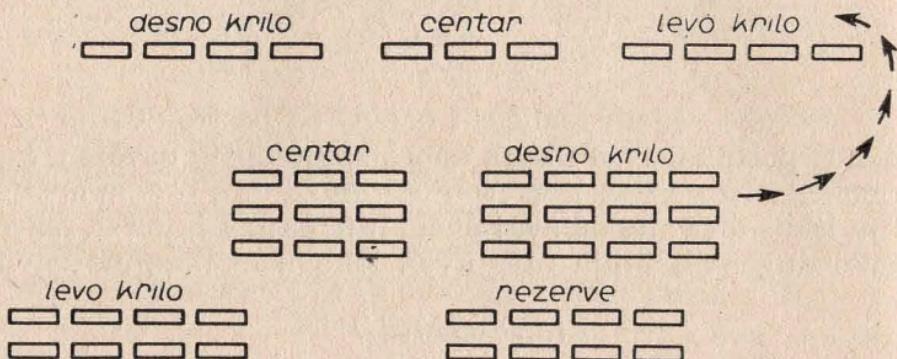
NEPRIJATELJ

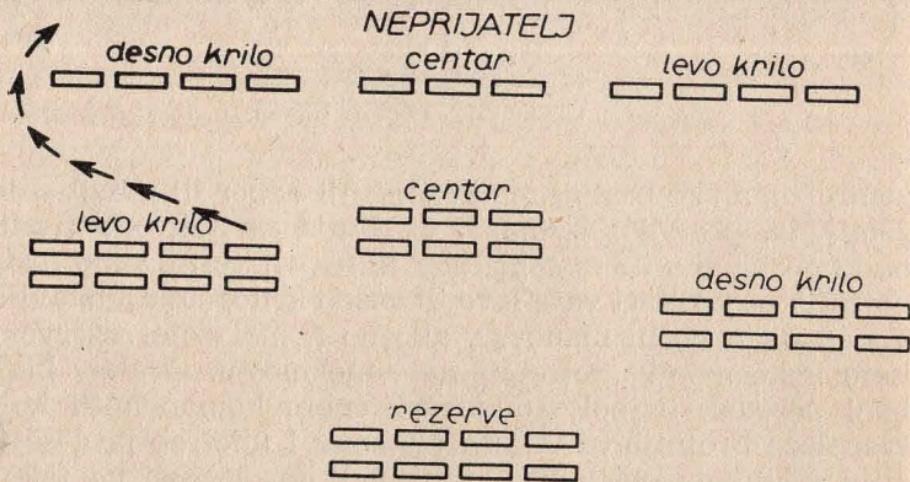
zemljište, a ako postoji ma i najmanji nabor ili udubljenje zemljišta, postoji i opasnost da linija na takvom mestu bude probijena. Osim toga, ako je neprijatelj brojno nadmoćniji, on će obići vaše levo ili desno krilo, što pretstavlja vrlo opasan bočni manevr, ako ne raspolažete rezervom koju biste mogli upotrebiti na tome mestu. Ovakav borbeni poredak najbolje odgovara onom komandantu koji raspolaže brojnijim i boljim trupama i upotrebljava se u cilju obuhvata oba neprijateljska krila, stežući ga tako-reći u obruč. Na drugo mesto dolazi kosi borbeni poredak koji je bolji iz više razloga. Ovakvim borbenim poretkom i slabija trupa, sastavljena od hrabrih i zgodno postavljenih ljudi, može da pobedi i snažnog i brojno jakog neprijatelja uprkos svih njegovih napora. On se upotrebljava

na sledeći način: kada su vaše linije spremne da uđu u boj, treba najpre svoje levo krilo toliko udaljiti od desnog krila neprijatelja da je izvan domaćaja njegovih strela i

'NEPRIJATELJ'

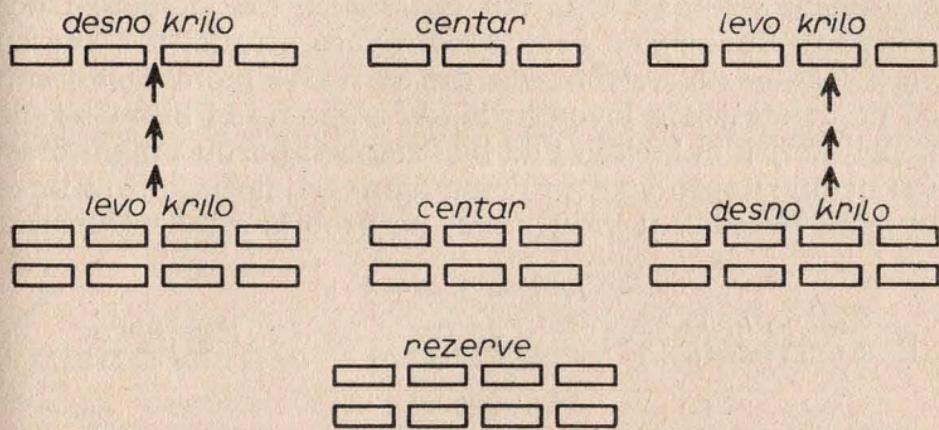
kopalja, a zatim približiti svoje desno krilo neprijateljskom levom krilu i otpočeti boj. Protiv ovog isturenog neprijateljskog krila treba uputiti svoje najbolje konjanike i pešake, u cilju njegovog obuhvata, i takvim snažnim

manevrom neprijateljsko istureno krilo napasti u bok. Čim neprijatelj počne da popušta, treba ga odmah goniti i dovršiti pobedu. Na taj način deo armije koji ne učestvuјe u borbi neće biti izložen nikakvom riziku. Treći borbeni

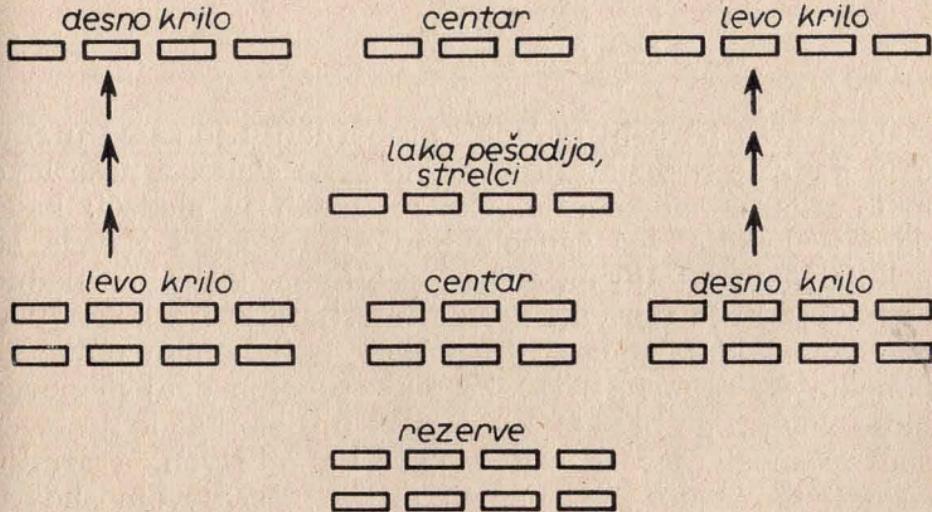
poredak ima oblik slova A ili radničke ravnjače. U slučaju da ga neprijatelj primeni pre vas, treba na svom levom krilu prikupiti svoje rezerve pešadije i konjice, čiji smo

NEPRIJATELJ

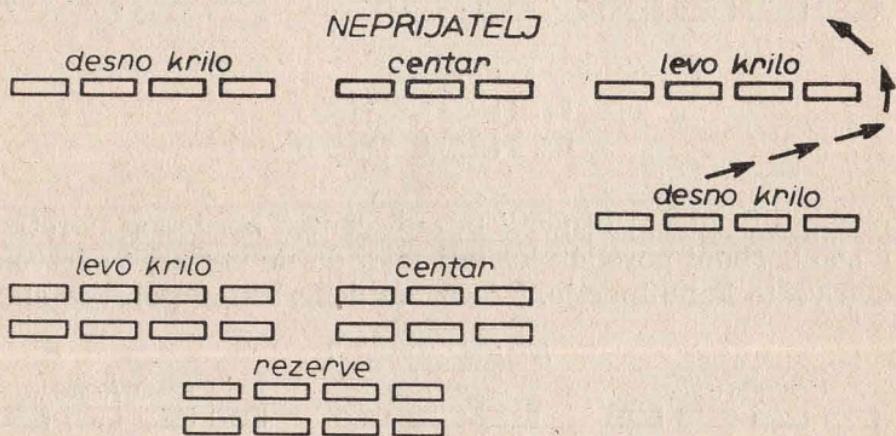
prvobitni položaj označili pozadi centra borbenog poretka, a ceo borbeni poredak kretati tako da ne postanete žrtvom ove vešte kombinacije. Treća vrsta borbenog poretka slič-

NEPRIJATELJ

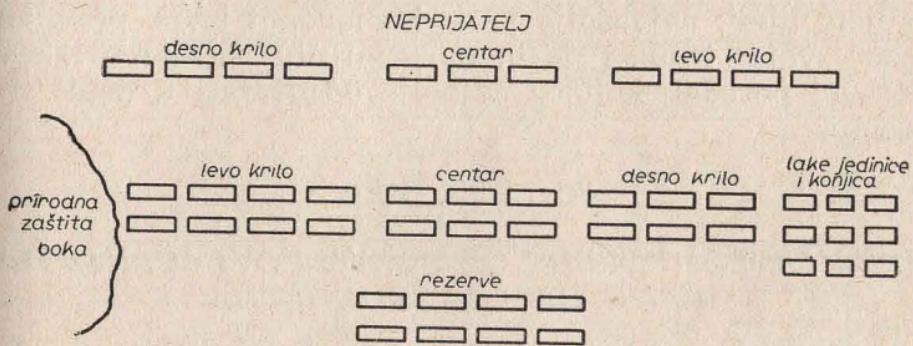
na je prethodnoj, s tom nezgodnom razlikom što je vaše levo krilo izloženo neprijateljskom desnom krilu; otkri-

veno je i u nepovoljnem položaju za napad na neprijatelja. Da bi ovaj borbeni poredak bio razumljiviji objasnici ga: ako su vam glavne snage na levom krilu, onda je neophodno da su sastavljene od najboljih konjanika i pešaka; ovim krilom treba da prvi napadnete neprijateljsko desno krilo i da ga što je moguće pre obide te i pokolebate. Što se tiče drugog dela vaše armije, u kome su vam lošije trupe, treba ga držati na velikom otstojanju od neprijateljskog levog krila, da trupe ne bi bile izložene neprijateljskim hicima i da biste izbegli borbu prsa u prsa. Pri ovome dobro voditi računa da neprijatelj, koji bi imao borbeni poredak u vidu kлина, ne probije vaše linije. Uo-

stalom, ovaj borbeni poredak preporučljiv je samo u slučaju kada je neprijateljsko desno krilo slabo, a naše levo krilo znatno nadmoćnije. Četvrti način je sledeći: kada vam je armija već zauzela borbeni raspored i kada se približi neprijatelju na 400—500 koraka, treba iznenadno oba svoja krila upraviti prema neprijateljskim bokovima; ovo iznenađenje dovodi do poraza koji odmah odlučuje pobedu. Sa hrabrim i izvežbanim trupama ovaj manevr može dovesti do brzog uspeha, ali i u njemu se kriju izvesne opasnosti, jer se centar ostavlja otkriven, a armija se deli na dvoje. Ako neprijatelj već pri prvom sudaru nije pobeden, on dobija tu prednost što mu se pruža prilika da napadne odvojena krila i centar lišen oslonca. Peti način je sličan četvrtom s tom razlikom što laka pe-

šadija i strelci zaštićuju centar s fronta i sprečavaju neprijatelja da ga probije. Jednovremenim pokretom vi angažujete svoje desno krilo prema neprijateljskom levom krilu, a levo krilo prema neprijateljskom desnom krilu. Ako uspete da ga nagnate u bekstvo, pobeda je odmah dobijena, a u protivnom slučaju neće vam biti ugrožena odbrana centra. Najbolji je šesti način i on ima mnogo sličnosti s drugim. Upotrebljava se onda kada se ne možemo osloniti ni na broj ni na kvalitet svojih trupa; ako se razumno preduzmu odgovarajuće mere, mogućno je da se neprijatelj pobedi i sa vrlo ograničenim efektivima. Za vreme dok se vaša armija, postrojena u borbeni poredak, kre-

će ka neprijatelju, približite svoje desno krilo neprijateljskom levom krilu i uputite na njega svoje najbolje konjanike i najokretnije pešake da započnu borbu. Istovremeno udaljite ostatak svoje armije što je mogućno više od neprijatelja i obrazujte od njega samo jednu kolonu, pravu kao koplje. Neprijatelj, napadnut na svom levom boku i u pozadini, moraće da se povuče. Njegovo desno krilo i centar, paralizovani vašim rasporedom u obliku slova I i udaljenjem vaših trupa izvan njihovog domašaja, ne mogu ukazati nikakvu pomoć svome levom krilu. Ovaj način borbe primenjuje se često u toku marša. Sedmi način dobija svoj značaj prema tome kakve mu koristi nudi zemljište. U tom slučaju i manja trupa, čak i ona koja je u svakom pogledu slabija od neprijatelja, ima mogućnosti da se održi pod uslovom da joj se jedan bok oslanja na položaj nepristupačan za neprijatelja, kao što je planina,

more, velika reka, jezero, tvrđava, močvare, jaruge. U takvoj situaciji ostatak armije treba razviti u pravoj liniji, vodeći računa da na otvorenom krilu postavite sve konjanike i sve dardere. Tada možete napadati bez ikakve bojazni i na način koji vam se čini najboljim, pošto ćete s jedne strane biti zaštićeni prirodnom preprekom, a s druge konjicom, čiji će efektiv u ovakvoj prilici biti skoro udvojen. Najzad, evo jednog saveta koga se treba pridržavati u svima prilikama: bilo da napadate desnim ili levim krilom, na napadnom krilu treba uvek imati najhrabrije i najčvršće vojnike; ako želite da izvršite probor u centru, napadne trupe treba da su sastavljene iz najizvezbanijih boraca. Pobeda se često dobija malim brojem ljudi; najvažnije je da komandant izvrši pravilan izbor svojih trupa i da ih na zemljištu postavi u takav borbeni poredak koji će najbolje odgovarati u dатој situaciji.

GLAVA XXI

NEPRIJATELJU TREBA OLAKŠATI POVLAČENJE DA BISMO GA LAKŠE UNIŠTILI

Mnogi ljudi, koji ne poznaju rat, zamišljaju da će pobeda biti potpunija ako pomoću nekog tesnaca ili mnogobrojnih trupa potpuno okružimo neprijatelja i zatvorimo mu sve izlaze. Ali, hrabrost se povećava u očajanju koje izaziva takva situacija, a strah koji nastupa posle nadanja čini da se vojnici bolje bore; smrti se prkosи više kada znamo da je neizbežna. Zato je Scipionovo mišljenje, da neprijatelju treba ostaviti jedan prolaz za povlačenje, usvojeno u potpunosti. I doista, neprijatelj kome se pruži mogućnost da se izvuče misli samo na to kako će okrenuti leđa, i tako se izlaže pokolju bez odbrane kao obično krdo. Nema nikakve opasnosti pri gonjenju pobedenog neprijatelja koji beži umesto da se brani oružjem; u takvoj situaciji ukoliko je njegova armija veća, utoliko će razbijene mase biti više uništene. Broj ne znači ništa kada bolesna uobrazilja nagoni vojниke na bekstvo ne samo od udaraca neprijatelja, već i od same njegove pojave. Osim toga, okružena trupa, čak i slaba i malobrojna, uvek je

na visini napadača samim tim što je načisto da je sve izgubljeno i što jedini mogući izlaz vidi u istavljanju otpora. A spas pobeđenih je u njihovoј očajničkoj borbi.

GLAVA XXII

KAKO TREBA POSTUPITI DA SE UKLONIMO OD NEPRIJATELJA AKO NEĆEMO DA PRIMIMO BORBU

Pošto smo razmotrili sve što veština i iskustvo propisuju za vođenje rata, ostaje nam još da ukažemo na način kako da se uklonimo od neprijatelja. Prema izjavi najmudrijih vojskovođa nijedan manevr ne skriva toliko opasnosti kao ovaj, jer kad komandant napušta bojno polje u trenutku kada treba da otpočne boj, on uzdrmava moral svojih trupa i time čini da neprijatelj postane još preduzimljiviji. Ali, pošto ovu taktičku radnju često nameću okolnosti, objasnićemo kako treba postupiti da bi se izvela sa sigurnošću. Pre svega od svojih vojnika treba prikriti karakter otstupanja, držeći ih u uverenju da se udaljavanje od neprijatelja ne vrši u cilju izbegavanja boja, već sa proračunatom namerom da neprijatelja navučemo na takav položaj koji će dozvoliti da ga lakše tučemo, ili da bismo mu postavili zasedu na njegovom pravcu nastupanja. Ovo je potrebno zbog toga, što ako trupe osete da im je komandant izgubio samopouzdanje, one tada misle samo na bekstvo. Isto tako, treba voditi računa da neprijatelj ne primeti vaš pokret unazad i to iskoristi da vas napadne. Zbog toga se nekada ispred pešadije postavljala zavesa od konjanika koji su zadržavali neprijatelja i tako maskirali izvlačenje pešaka. Svaka linija, počevši s prvom, izvlačila se po delovima i jedna za drugom, a dotle su ostale linije ostajale na svojim mestima, dok i na njih ne dođe red da se izvuku na isti način i pridruže se trupama koje su se povukle. Ponekad, pošto se prethodno izvide putevi, armija je otstupala noću i tako preduhitrla neprijatelja koji, kada uzoru primeti manevr, nije više u mogućnosti da nam zarobljava vojниke. Pored toga, vodilo se računa da se lakom pešadijom prethodno posednu visovi pored kojih će armija izvršiti otstupanje; u slučaju gonjenja ova zaštitnica, razvijena na po-

godnom zemljištu i potpomognuta konjicom, davala je otpor neprijatelju. Smatra se da ništa nije tako opasno kao neoprezno gonjenje; ono izlaže gonioca zasedama ili kojem drugom manevru, kojim će biti iznenaden. Za armiju u otstupanju to je najbolja prilika da priredi iznenadenje neprijatelju, koji usled postignutog uspeha postaje smeliji i zbog toga manje oprezan. Veličina opasnosti je uvek u srazmeri sa stepenom neopreznosti. Pravi moment za iznenadnu akciju je onda kada je neprijatelj manje obazriv, kao što je vreme obeda, kada je zamoren maršem, kada su mu konji na ispaši, jednom rečju u svakoj prilici kada nije dovoljno budan. Treba znati kako da se izbegnu ovakve nezgode i ne treba zaboraviti da u pogodnoj prilici neprijatelju treba zadati smrtni udarac; kada se postigne iznenadenje, onda su hrabrost i broj podjednako nemoćni. Kada smo pobedeni u boju još uvek se kao opravdanje može navesti da se nije imalo sreće, mada poznavanje ratne veštine utiče mnogo na rezultat, ali kada dozvolimo da upadnemo u zasedu ili kada nas neprijatelj iznenadi, onda više nema nikavog mogućnog opravdanja, jer se pomoću solidnog izviđanja mogu lako uočiti ove opasnosti i dadu se izbeći. Evo jednog načina koji se obično primenjuje protiv neprijatelja u otstupanju: nekoliko eskadrona gone neprijatelja sa začelja, a jednovremeno se neopaženo upućuje jedan jak odred drugim pravcem. Pošto dostigne neprijateljsku zaštitnicu, konjica protiv nje vrši slab demonstrativni napad, pa zatim iščezne. Tada će neprijatelj postati neoprezan u uverenju da je svaka opasnost prošla. Tada odred koji se dotle kretao skriveno treba iznenadno da se pojavi, napadne neprijatelja i da ga potpuno uništi. Pri otstupanju kroz šumu obično se vodi računa da se na pravcu otstupanja posednu tesnaci, i tako izbegnu neprijateljske zasede, dok se iza sebe zaprečavaju putevi pomoću stabala od drveća, zajedno sa granjem, što se naziva zasekama, čime se neprijatelju otežava gonjenje. Obe strane mogu jedna drugoj da priređuju iznenadenja. Onaj koji otstupa može postaviti zasedu u dolini ili na pošumljenim planinskim padinama, nedaleko od svojih zadnjih delova, i kada neprijatelj tuda nađe napašće ga snažno. Onaj koji goni uputiće odred

sastavljen od pokretljivih trupa zasebnim putem sa narednjem da prestigne neprijatelja, da mu zatvori prolaz i da ga ovim manevrom napadne s fronta i sa začelja. Noću, dok se ljudi odmaraju, onaj koji otstupa može da se povrati unazad, a onaj koji goni može iznenadno da napadne neprijatelja, bez obzira na udaljenost koja ih razdvaja. Pri prelasku reka onaj koji otstupa težiće da razbije neprijateljsko čelo kolone koje je rekom odvojeno od glavnine armije, dok će gonilac, naprotiv, težiti da se požuri i uništi zaštitnicu koja nije stigla da se prebaci preko reke.

GLAVA XXIII

O UPOTREBI KAMILA I OKLOPLJENE KONJICE

Neki narodi u staro doba upotrebljavali su u borbi kamile, a s tim običajem se srećemo još i danas kod nekih afričkih naroda. Kažu da se ove životinje lako kreću po pesku, podnose žeđ i u stanju su da nađu svoj put i kroz oblake prašine koje podiže vетар, a da ne zалutaju. Izuzev njihove sposobnosti za orientaciju, nisu u ratu ni od kakve koristi. Slažem se da oklopljeni konjanici nalaze u svojoj opremi veliku zaštitu protiv udaraca, ali im težina njihovog oklopa smeta i izlaže ih zarobljavanju od strane neprijatelja, pošto se oni češće upotrebljavaju protiv rasturenih pešaka no protiv konjanika. No u svakom slučaju njihova upotreba u boju je odlična, kada su postavljeni ispred legija ili su izmešani sa legionarima, jer čim dođe do borbe prsa u prsa oni brzo probijaju neprijateljski raspored.

GLAVA XXIV

NAČIN DA SE U BOJU ODUPREMO BORNIM KOLIMA NAORUŽANIM KOSAMA I SLONOVIМА

Kraljevi Antiohus i Mitridat upotrebljavali su u ratu borna kola naoružana kosama. U početku su ova borna kola izazivala veliki strah, a docnije su im se smejali. Doista, za dejstvo bornih kola naoružanih kosama retko će se naći potpuno ravno zemljiste, jer se i pri najmanjoj

prepreci moraju da zaustave, a samo jedan konj ranjen ili ubijen onemogućava njihovu dalju upotrebu. No, ono što je najviše diskreditovalo ovu vrstu naoružanja, to je postupak koji su primenili Rimljani. Pre no što bi otpočela borba naši vojnici su se starali da na celom prostranstvu bojišta postave kljusa; zaprege ponete velikom brzinom padale su u ove klopke, gde su docnije bile uništavane. Kljuse je odbranbeno oruđe koje se sastoji iz četiri šiljka i, makako da se postavi, leži na tri kraka, dok je četvrti upravljen ka neprijatelju. Ogoromna veličina slonova, njihova strašna rika i neobičan izgled zbunjuju ljudе i konje na bojištu. Protiv rimske armije prvi ih je upotrebio kralj Pir u Lukaniji. Docnije su ih masovno upotrebljavali Hanibal u Africi, kralj Antiohus na Istoku, Jugurta u Numidiji. Za borbu protiv slonova upotrebljavane su razne vrste oružja. Tako u Lukaniji, gde je jedan centurion mačem presekao slonu surlu, u borna kola su zaprezani konji zaštićeni oklopom, koje su jahali oklopnici naoružani dugim kopljima pomoću kojih su se borili protiv slonova. Pred ovim bedemom od gvožđa strelnici na slonovima bili su nemoćni, a zahvaljujući brzini konja izbegavane su opasnosti juriša. U drugim prilikama slonovima su suprotstavljeni oklopnici čiji su šlemovi, ruke pa čak i ramena bili načićkani gvozdenim šiljcima znatne jačine, koji su sigurno zaštićavali od ubistvenog pritiska surle. Ali, najbolju odbranu protiv slonova naši preci su imali u velitima. Veliti su bili mladi vojnici sa lakim naoružanjem, obdareni velikom fizičkom gipkošću i sa izvanrednom veštinom u bacanju raznog oružja sa konja. Najpre, jašući oko ovih životinja, oni su ih ubijali kopljima. Docnije su postali još smeliji i kretali su se protiv slonova u zbijenoj koloni, a napadali su ih kratkim kopljima i drugim projektilima, kojima su im zadavali mnogobrojne rane. Docnije je upotrebljavan još bezopasniji način, koji se sastojao u tome što su praćkaši pomoću fistibala i praćkom obasipali kišom kamenja i Induse, vođe slonova, i kule koje su slonovi nosili, što je prouzrokovalo pravi pokolj. Bila je još jedna kombinacija: pri nailasku slonova ugrožene linije otvarale su se same pred njima, a kada bi se slonovi našli u središtu borbenog rasporeda naoružani

odredi su ih okruživali sa svih strana i zarobljavali ih, žive i bez rana, zajedno sa njihovim vodičima. Dobro je da se u rezervi ostave baliste veće od običnih, da bi se dobila jača snaga izbacivanja projektila i njihov veći domet. Treba ih postaviti na kola sa dvoprežnom zapregom konja ili mazgi. Kada slonovi priđu na potrebno otstojanje, uništavaju se projektilima iz ovih oruđa. Protiv ovih životinja treba upotrebljavati oštricu od gvožđa dovoljno široku i dovoljno jaku da bi mogla naneti ranu u srazmeri sa njihovom telesnom snagom. Nabrajajući različite manevre i ratne mašine za borbu protiv slonova, želeli smo da vas upoznamo sa sredstvima koja se u slučaju potrebe mogu upotrebiti pri odbrani protiv ovih životinja.

GLAVA XXV

KAKO TREBA POSTUPITI DA BI SE SPREČIO DELIMIĆAN ILI POTPUN PORAZ ARMIIJE

Ako jedan deo armije ima uspeha, a drugi je pretrpeo poraz, ne treba nimalo očajavati, jer u takvoj situaciji odlučnost komandanta još uvek može da odnese potpunu pobedu. To se u ratu dogodilo hiljadu puta, pri čemu su oni koji nisu izgubili samopouzdanje stekli slavu. U podjednakim uslovima boljim komandantom smatra se onaj koga neuspeli ne mogu da pokolebaju. U takvom slučaju on treba prvi da prikupi ostatke pobeđenog neprijatelja i da zauzme zemljište, a tako isto da prvi objavi svoju pobedu zvucima truba i pobedničkim poklicima. Ovakve manifestacije, pored toga što će udvojiti hrabrost sopstvenih trupa i strah kod neprijatelja, još će i ostaviti utisak o potpunoj pobedi. No, ako je armija pretrpela poraz u celini, tada se u velikoj meri može očekivati njeno rasulo. Pa ipak bilo je često i takvih komandanata, koji su i u takvim prilikama uspevali da poprave lošu situaciju, te se treba ugledati na njih i potruditi se da uvek nađemo izlaz iz situacije. Pre no što otpočne boj opreznost nalaže komandantu obavezu da vodi računa o slučajnostima koje se događaju u ratu i o ljudskom sazdanju, i da razmisli o sredstvima koja treba preduzeti da bi svoje trupe sačuvaо od posledica poraza. Obližnji brežuljci, odbrambena

utvrđenja izrađena u pozadini, odred koji sa odlučnošću štiti povlačenje, time komandant obezbeđuje spas svojih jedinica. Reorganizacijom svojih snaga potučena armija često je uspevala da uništi neprijateljske trupe upućene u neoprezno gonjenje, jer je za neprijatelja opijenog uspehom najopasnije kada odjednom vidi kako se njegova oholost pretvara u strah. No, makakav bio ishod boja, pošto se prikupe trupe koje su preživele poraz, treba im podići moral plamenim govorima i privoleti ih da se ponovo late oružja. U međuvremenu treba izvršiti nova pozivanja u vojsku i obezbediti nova pojačanja. Osim toga, od vrlo velike je pomoći da se pobednik snažno napadne u svakoj povoljnoj prilici, što će povratiti sigurnost kod napadača. Slepa taština, koju sreća razvija u velikom stepenu kod čoveka, garancija je da će takvih prilika uvek biti. Kad god pomislite da je neki poraz definitivan, treba se setiti da su se u svima ratovima prvi neuspesi pojavljavali najčešće baš na onoj strani koja je na kraju dobila rat.

GLAVA XXVI

VOJNA NAČELA

Opšte je pravilo da u ratu sve što za nas predstavlja prednost, za neprijatelja je od štete, i obratno. Tako, umesto da se najpre upustimo u razmatranje neprijateljskih namera, bolje je da svoje odluke donosimo na bazi onoga što za nas predstavlja korist. Ako bismo se upravljali po tome kako zamišljamo da će raditi neprijatelj, radili bismo protiv sebe samih, i obratno, u svima prilikama kada neprijatelj bude podešavao svoj rad prema našem izvođenju operacija, one će za njega biti fatalne.

Ukoliko u ratu preduzmemo više mera za obezbeđenje i ukoliko su nam vojnici izvežbaniji, utoliko će za nas biti manje opasnosti.

U boj ne treba nikad uvoditi trupe koje prethodno nisu proverene.

Glad, iznenađenja i strah su sredstva koja treba koristiti za pobedu nad neprijateljem radije no borbu, u kojoj obično sreća igra veću ulogu no hrabrost.

Najbolji su oni planovi koje neprijatelj upozna tek po njihovom izvršenju.

Povoljna prilika u ratu često čini više no hrabrost.

Ako bi mere koje preduzimate da biste pridobili neprijatelja i privukli ga na svoju stranu naišle na ljudе iskreno raspoložene, imajte prema njima puno poverenje, jer prebeglice slabe neprijatelja mnogo više no što bi ga oslabili pobijeni vojnici.

Bolje je pozadi imati jaku rezervu no razbacati svoje trupe na velikom prostranstvu.

Teško je pobediti onoga ko ima jasnu pretstavu o svojim i o neprijateljskim snagama.

Hrabrost čini više no broj.

Položaj često znači više no hrabrost.

Malo ljudi se rađaju hrabri; većina to postaju zahvaljujući uticaju dobrog rukovođenja.

Rad je život armije, dok nerad pretstavlja njen opadanje.

Ne uvodite nikad svoje trupe u borbu, ako ne veruju u pobjedu.

Iznenađenje zbunjuje neprijatelja; uobičajena sredstva su bez značaja.

Ko goni neobazrivo i u neredu, pomaže neprijatelju da dobije pobjedu koju je izgubio.

Ko ne vodi računa o snabdevanju, pobeden je unapred.

Ako smo nadmoćniji i hrabriji od neprijatelja, treba primeniti borbeni poredak u obliku kare, opisan pod 1 (crtež 19).⁸⁾

Ako smo slabiji, treba svojim desnim krilom napasti neprijateljsko levo krilo, na način izložen pri opisu borbenog poretka pod 2 (crtež 20).

Svojim jačim levim krilom treba napasti desno krilo neprijatelja, u borbenom poretku označenom pod 3 (crtež 21).

Sa potpuno izvežbanim trupama treba neprijatelju jednovremeno napasti u oba boka, kao što je izloženo pri opisu borbenog poretka 4 (crtež 22).

⁸⁾ Vidi glavu XX — knjiga 3. Red.

Kada raspolažemo vrlo dobrom lakovom pešadijom, onda pre jednovremenog napada na oba neprijateljska krila, treba postaviti dardere na čelu centralnog dela borbenog poretka, na način kako se to preporučuje pri opisu borbenog poretka 5 (crtež 23).

Ako smo i brojno i kvalitetno slabiji od neprijatelja, a primorani smo da prihvatimo borbu, tada svojim desnim krilom treba napasti neprijateljsko levo krilo, a ostatak svojih snaga treba postaviti samo u jednu kolonu, pravu kao kopanje, prema opisu borbenog poretka 6 (crtež 24).

Ako smo i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu mnogo slabiji od neprijatelja, treba primeniti borbeni redak 7 (crtež 25), koji se sastoji u tome da se s jedne strane oslonimo na planinu, tvrđavu, more, veliku reku, jednom rečju na bilo kakav defanzivni položaj.

Kada rešenje tražimo pomoću konjice, treba izabrati i zemljište koje njoj odgovara, a za nju tada predvideti najvažniju ulogu u boju.

Naprotiv, kada rešenje ima da izbori pešadija, tada za nju treba obezbediti pogodne položaje i odrediti joj najvažniju ulogu.

Ako primetite neprijateljskog špijuna da se šunja po vašem logoru, naredite da već u toku dana vaši vojnici uđu u svoje šatore i odmah uhvatite toga špijuna.

Ako je neki izdajnik otkrio vaše planove neprijatelju, treba ih izmeniti.

U diskusiji po nekom projektu ne plašite se različnosti mišljenja, ali sa svojom odlukom upoznajte samo nekolicinu vernih saradnika ili, još bolje, zadržite je isključivo za sebe.

U logoru vojnici se popravljuju kaznom i zastrašivanjem, a u ratu ambicijom i nagradom.

Dobri komandanti stupaju u boj samo kada se ukaže pogodna prilika ili ako ih velika nevolja na to nagoni.

Znati pobediti neprijatelja glađu, a ne gvožđem, predstavlja veliku umešnost.

O konjici bi se dalo reći mnoga stvari, ali kako uspeh ovoga roda vojske zavisi od njegove izvežbanosti, opreme, valjanosti konja, smatram da po ovom pitanju nije po-

trebno da se pozivam na stara dela, tim pre što je sadašnja teorija o njenoj upotrebi dovoljna.

Ako neprijatelj ne uspe da prozre vaš borbeni poređak, biće u nemogućnosti da se protiv njega bori po načelima ratne veštine.

Z A K L J U Č A K

Nepobedivi imperatore, to je kratak pregled zdravih tradicija ratne veštine, koje istovremeno potvrđuju i vreme i iskustva. Veštini Vašeg Veličanstva u gađanju streлом dive se Persijanci, Vaš ugled odličnog jahača izaziva takmičenje između Huna i Avara. Vaša hitrina u trčanju je veća no kod Saracena i Indusa. Vaša veština u mačevanju pretstavlja obrazac na koji se ugledaju i sami učitelji boreњa. Svima ovim sposobnostima vi ćete sada dobiti poznavanje pravila za vođenje rata, koja sačinjavaju tešku veštinu za postignuće pobjede. Tako ćete, dodajući svojoj hrabrosti genijalnost vođenja velikih operacija, pokazati svetu da u potpunosti poznajete sve dužnosti i komandanta i vojnika.

KNJIGA ČETVRTA

P R E D G O V O R

IMPERATORU VALENTINIJANU II

U praskozorju vekova, kada je čovek živeo surovim životom u polju, stvaranje gradova bila je prva barijera koja ga je odvojila iz neposrednog divljeg i zaglupljujućeg dodira sa životinjama. Zajednica interesa grupisala je ove gradove u republiku. Zbog toga su se vladari moćnih nacija trudili da postignu svoju najveću slavu izgradnjom novih varoši ili ulepšavanjem onih koje su već postojale. U ovome poslu, uzvišeni imperatore, Vaša Milost je najviše uspela. Za zadovoljenje svoje ambicije Vašim prehodnicima bilo je dovoljno da sagrade jednu ili dve varoši, dok je, zahvaljujući Vašoj neumornosti, neprekidnim radom završena izgradnja bezbroj gradova, koji kao da nisu građeni čovečjom rukom, već kao da su božjom zapovešću ponikli iz zemlje. Mudrost, čistota u načinu života, primerna dobrota, ljubav prema umetnosti, sve ove osobine, praćene srećom, stavljaju Vas ispred svih onih koji su nosili kraljevski venac. Svedoci vladavine, kojom sa toliko uspeha rukovode inspiracije Vašeg genija, mi uživamo dobra koja je prošli vek priželjkivao iz dna srca, a koja će toliko trajati da će budućnost na njih biti ljubomorna. Da, zahvaljujući Vašem Veličanstvu, celo čovečanstvo je srećno što uživa takvo potpuno blagostanje kako ga samo ljudska mašta može zamisliti, a božja milost dodeliti. Vaša Milost pridaje veliku važnost utvrđivanju. Kao dokaz o važnosti ovih radova navešću kao primer samo Rim, čije je stanovništvo za svoj spas u prošlosti imalo da zahvali citadeli Kapitola, taj Rim koji je u svom

slavnom životu bio predodređen da jednog dana postane gospodar sveta. Da bih upotpunio ovo delo, započeto pod pokroviteljstvom Vašeg Veličanstva, ja ču na osnovu radova raznih pisaca redom objasniti sredstva koja će nam omogućiti odbranu naših gradova i uništenje neprijateljskih. Usled toga što se ovim radom žezelelo da iznesu samo one stvari koje su od opštег interesa, izlaganje će biti u najkraćim crtama.

GLAVA I

PRIRODNA, VEŠTAČKA I MEŠOVITA UTVRĐENJA

Fortifikacijski objekti koji zaštićuju neku varoš ili tvrđavu mogu biti prirodni, veštački ili mešoviti; ovi poslednji su u stanju da pruže najduži otpor. Strma uzvišenja opkoljena morem, močvarima i rekama pretstavljaju prirodna utvrđenja, a rovovi i bedemi veštačka. U prvom slučaju dovoljan je pametan izbor najsigurnijeg položaja, a u drugom se mora pribeći veštini inženjera. Imamo utvrđenja koja su u najstarijim vremenima postavljena u otvorenoj ravnici, pa se uprkos svome lošem položaju ipak smatraju neosvojivim, zahvaljujući veštačkim radovima.

GLAVA II

SPOLJNI ZIDOVI UTVRĐENJA SA ISPADNIM UGLOVIMA

Stari su strogo vodili računa o tome da spoljnim zidovima ne dadu pravoliniski oblik, jer bi ih na taj način izložili udarcima ovna. Postavljajući temelje nekom gradu, oni su spoljne zidove konstruisali u obliku redana, na čijim su uglovima postavljane kule. Zahvaljujući ovom sistemu konstrukcije, napadač koji bi pokušao da se približi sa lestvicama ili sa ratnim mašinama, našao bi se obuhvaćen i s fronta i na bokovima.

GLAVA III

ZEMLJANI NASIPI

Evo šta treba uraditi da bi bedem bio nerazrušiv je da se u unutrašnjosti utvrđenja sagrade dva dela

zida na međusobnom otstojanju od dvadeset stopa (6 m), između kojih se čvrsto nabija zemlja koja se dobija kopanjem rovova. Prvi deo zida je nešto niži od bedema na koji se naslanja, dok je drugi znatno viši, tako da od same površine zemlje počinje jedan blag nagib, takoreći stepenast, koji izvodi branioce na gornju površinu bedema. Zidovi, ojačani zemljom, prkose svima naporima ovna, pa ako bi se kojim slučajem kamenje zida i odronilo, zemljani nasip na koji se naslanja postaje novi bedem koji zaustavlja napadača.

GLAVA IV

BRANE ZA ZAŠTITU KAPIJA OD POŽARA

Da bi se kapije zaštitile od plamena, obično se oblažu kožom i gvožđem. Ali jedna odlična i odavno poznata mera predostrožnosti sastoji se u tome, da se ispred kapija podigne jedno malo utvrđenje za njihovu odbranu, na čijem se najužem delu postavlja pokretna brana, koja se pomoću konopaca i gvozdenih prstenova spušta iza neprijatelja i tako omogućava njegovo zarobljavanje i uništenje. Iznad svake kapije u zidovima se izgrađuju oluci kroz koje se pušta voda u slučaju požara.

GLAVA V

ROVOVI

Oko utvrđenja kopaju se rovovi čija širina i dubina treba da su tolike da napadač nije u stanju da ih zatrpa i niveliše u toku napada, a čije potapanje vodom radikalno zaustavlja podzemno sapiranje. Dubina ovih rovova i njihovo potapanje vodom su dve prepreke koje onemogućavaju podzemne radove.

GLAVA VI

SREDSTVA DA SE OPSEDNU TO LJUDSTVO SAČUVA OD UDARA STRELA

Postoji opasnost da napadač, pomoću velikog broja postavljenih strelaca, otera branioce sa bedema i da tada

zauzme spoljne zidove, penjući se uz njih. Da bi se parala takva mogućnost, potrebno je da utvrđenje bude snabdeveno velikom količinom oklopa i štitova. Od jedne do druge kule razapinje se platno od vune ili od kostreti, pomoću koga se umrtvluju strele, pošto nisu u stanju da probiju ove lepršave prepreke. Postoji i drugi način za odbranu, pomoću drvenih sanduka napunjениh kamenjem, koji se postavljaju duž kurtine tako, da se na neprijatelja koji bi pokušao da se popne uza zid sručuje grad od kamena.

G L A V A VII

MERE PREDOSTROŽNOSTI KOJE SE PREDUZIMAJU ZA ZAŠTITU UTVRĐENOG MESTA OD GLADI

Postoje mnogi načini za napad i odbranu utvrđenih mesta; o njima ćemo docnije govoriti. Pre svega treba istaći da ima dva načina za izvođenje opsade. Prvi način sastoji se u tome da se trupe prethodno postave na pogodne položaje i da se protiv opsednutih organizuje neprekidni sistem napada. Pri drugom načinu napadač je skoro neaktivovan; ovaj način ima za cilj da zamori neprijatelja i da ga pomoću gladi i nestasice vode natera na predaju. Pred ovakvom mogućnošću stanovnici, kojima preti opsada, treba da u utvrđenom mestu blagovremeno prikupe sve vrste životnih namirnica u velikim količinama i da na taj način nateraju neprijatelja, pobeđenog glađu, da prekine opsadu i da se povuče. Pritom se treba postarati da se posoli ne samo svinjsko meso, već i meso ostale marve koja se ne može očuvati u živom stanju. Ove namirnice, uz žitarice, omogućiće da se produži trajanje dnevnih obroka. Živinu, za čiju ishranu nisu potrebni nikakvi izdaci, treba rezervisati za bolesnike. Za konje treba pribaviti što više furaži, a onu koja se ne može dovući treba spaliti. Treba se snabdeti vinom, sirćetom, povrćem, voćem i svim ostalim namirnicama, a neprijatelju ne treba ostaviti ništa što bi mu u bilo čemu moglo koristiti. Čak i iz bašta, voćnjaka i imanja u blizini naselja treba prikupiti korisne i prijatne plodove. Međutim, i veoma bogata snabdevenost pružiće vrlo slabu korist, ako štedljivi

intendanti od samog početka ne budu razumno raspoređivali životne namirnice. Umerenost i pored izobilja oduvek je bila sigurna zaštita protiv surovosti gladi. Često je nestaćica životnih namirnica bila razlog da se iz utvrđenog mesta otstrane žene, starci i deca, kako se trupe određene za njihovu odbranu ne bi izlagale gladi.

GLAVA VIII

MERE KOJE SE PREDUZIMAJU ZA ODBRANU BEDEMA

Za paljenje neprijateljskih ratnih mašina treba unapred pripremiti sumpora, tečne smole i zapaljivog ulja. Za izradu oružja treba rezervisati gvožđa, čelika, uglja i pogodnog drveta za strele i koplja. Treba prikupiti veliku količinu rečnog kamenja koje je po svojoj težini i obliku pogodno za laku i korisnu upotrebu, i raspoređiti ga po bedemima i kulama. Malo kamenje baca se praćkom, pomoću fistibala ili rukom, a veliko pomoću onagra. I vrlo krupno kamenje, kojim se može lako rukovati, raspoređuje se duž grudobrana sa dvostrukim ciljem: da svojim padom uništi neprijatelja i da polomi njegove ratne mašine. Od sirovog drveta prave se koturi velikih dimenzija, a od vrlo krupnog drveta — trupci u obliku valjka, koji se zaobljavaju da bi im se dala veća pokretljivost. Ovi predmeti, snažno i iznenadno bačeni, ruše neprijateljske borce i unose nered među njegove konje. Preporučljivo je da se pri ruci uvek ima debelih hrastovih greda, dasaka i eksera različite veličine, jer neprijateljskim ratnim mašinama opsadeni obično suprotstavljaju svoje, naročito kada se radi o potrebi da se pomoću fortifikacijskih radova brzo poveća visina zidova i grudobrana, da ih se neprijatelj ne bi dočepao pomoću svojih visokih pokretnih kula koje nadvišavaju utvrđenja.

GLAVA IX

KAKO SE ZAMENJUJE UŽAD ZA MAŠINE

Ne treba zaboraviti da se prikupi veća rezerva užadi, koja su neophodna za funkcionisanje onagra, baliste i dru-

gih ratnih oruđa. Tvrde da je konjska dlaka iz grive i repa odlična za ovu upotrebu. No, sudeći po onome što se dogodilo u Rimu u jednoj kritičnoj situaciji, u sličnom slučaju korisno se može upotrebiti i ženska kosa. Za vreme opsade Kapitola pohabao se ratni materijal usled duge upotrebe, a užad je potpuno nedostajala. Tada ženama pade na pamet da otseku svoju kosu i da je ponude svojim muževima za potrebe odbrane. Ratne mašine su odmah dovedene u ispravno stanje i pomoću njih su odbijeni napadi neprijatelja. Ove vrle supruge više su volele da obezbede slobodu sebi i svojim muževima po cenu prolazne nagrđenosti, no da postanu neprijateljske robinje u punom sjaju svoje lepote. Isto tako je važno snabdeti se rogom i sirovom kožom, potrebnom za oklope i druga odbrambena oruđa, i za lakšu opravku ratnih mašina.

GLAVA X

SREDSTVA DA SE UTVRĐENOM MESTU OBEZBEDI SNABDEVANJE VODOM

Za jednu varoš je od velikog značaja da ima česme koje ne presušuju. U nedostatku ovog dara prirode, treba kopati bunare, veće ili manje dubine, iz kojih se voda vadi pomoću užadi. Ako se radi o tvrđavama postavljenim na velikoj visini, na stenju ili u planinama, traže se izvori koji postoje u ravnici nedaleko od opkopa, a slobodan prilaz ka njima treba obezbediti strelama koje se odapinju sa gradskih bedema i iz kula. Ako se izvor nalazi izvan dometa strela, iako je u blizini utvrđenog mesta, preporučljivo je da se izgradi manje utvrđenje u međuprostoru, da se naoruža balistama i posedne strelcima, da bi se neprijatelj sprečio da ovlada izvorom. Osim toga, u svakoj javnoj građevini i u više privatnih kuća treba iskopati cisterne, koje će služiti kao rezervoari za kišnicu koja curi s krovova, jer će branioci retko podleći u opsadi, kada imaju ma i malu količinu vode koja je dovoljna da se ugasi žeđ.

GLAVA XI

KAKO ZAMENITI SO

Kada u nekom pomorskom utvrđenom mestu nestane soli, uzima se morska voda i sipa u široke prazne posude, koje se izlažu jakom suncu, pri čemu voda kristališe u so. Ako neprijatelj onemogući upotrebu morske vode, kao što se to često događa, skuplja se pesak što ga uzburkano more izbacuje na obalu i inspira u slatkoj vodi, koja kada ispari na suncu ostavlja kristalizovanu so.

GLAVA XII

KAKO SE ODBIJA JURIŠ NAPADAČA

Kada se želi da se već u samom početku opsade tvrđava ili utvrđeno mesto zauzme jurišem, opasnosti postoje na obema stranama, no u svakom slučaju kod napadača se može očekivati veće prolivanje krvi. Napadačeva armija se razvija sa velikom bukom; trube ječe, ljudi kliču, a sve to u cilju da se neprijatelj zastraši i da zbog toga preda tvrđavu. Kako strah ima velikog uticaja na neiskusne ljude, to ako su opsađeni bez iskustva u vođenju borbi, prvi udar ih zbunguje i utvrđeno mesto je brzo zauzeto. Ali, ako svojom odlučnošću ili svojim vojničkim znanjem uspeju da odbiju ovaj prvi juriš, njihovo poverenje naglo poraste i tada za njihovo savladavanje nije više dovoljno upotrebiti samo zastrašivanje, već svu snagu i veštinu.

GLAVA XIII

ORUĐA KOJA SE UPOTREBLJAVA JU PRI NAPADU NA UTVRĐENA MESTA

Oruđa koja se upotrebljavaju pri napadu na utvrđena mesta su: kornjača, ovan, kosa, pokretni zaklon, pokretni krov, galerija za približavanje i kula. Ja će po redu objasniti način njihove konstrukcije, njihovu upotrebu u ratu i način odbrane od njih.

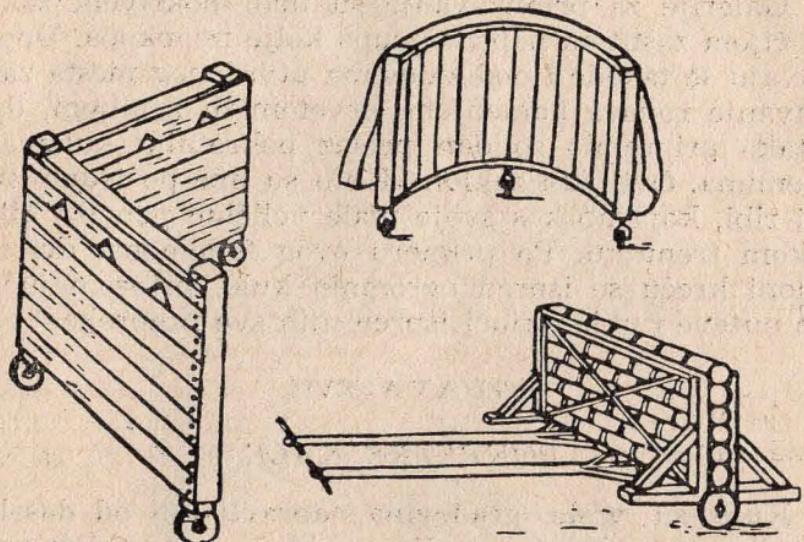
KORNJAČA SA KOSOM ILI OVНОМ

Kornjača se sastoji iz drvenog kostura obloženog daskama. Da bi se zaštitila od vatre prekriva se kožom, dlakom ili grubim pokrivačem. U svojoj unutrašnjosti ima jednu gredu za koju je pričvršćena čaklja, koja je zbog svog povijenog oblika dobila naziv kosa; služi da se pomoću nje čupa kamenje iz tvrđavskih zidova. Nekad je ova greda na svom prednjem kraju obložena gvozdenom masom i tada se naziva ovan, bilo zbog tvrdoće svoga čela koje služi za probijanje bedema ili što, kao ovan, prethodno čini jedan pokret unazad radi nanošenja jačih udaraca. Uskupnost ove sprave dobila je naziv po svojoj sličnosti sa kornjačom koja ima osobinu da uvlači i izvlači glavu iz svoje ljuštire; kao i kornjača, ova sprava pokreće gredu čas nazad čas napred, u cilju nanošenja udara sa više žestine.

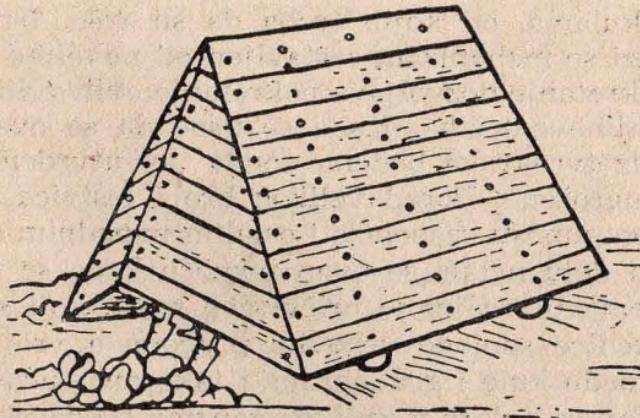
POKRETNI ZAKLONI, POKRETNI KROVOVI, TERASA

Ono što se nekada podrazumevalo pod izrazom pokretni zaklon danas se u logorima pogrešno naziva šešir. To je poplet od šiblja visine osam stopa (2,40 m), širine sedam (2,10 m) stopa i dužine šesnaest stopa (4,80 m). Gornji deo mu je od dasaka i popleta, a strane su mu takođe od vrbovog popleta i pretstavljaju zaštitu od udara kamenja, strela i kopalja. U cilju zaštite od vatre, spoljna strana mu je obložena sirovom, sveže isečenom kožom ili grubim pokrivačem od krpa. Tako se prave pokretni zakloni. Više pokretnih zaklona postavlja se u jednu liniju i pod takvom zaštitom napadači se privlače do podnožja tvrđavskih zidova u cilju njihovog sapiranja. Pokretni krov je poplet od vrbovog pruća u obliku svoda; obložen je dlakom i kožom, a pokreće se pomoću tri valjka, od kojih je jedan u sredini a ostala dva na krajevima, što dozvoljava da se njime upravlja po volji, kao bornim kolima. Napadač ga prislanja uz tvrđavske bedeme i odatle

zaklonjeno dejstvuje strelama, praćkama i ostalim projektilima upravljenim na grudobrane, u cilju da odatle otera branioce i tako olakša penjanje uz zidove. Terasom se na-

Sl. 26 — Pokretni zakloni

Sl. 27 — Pokretni krov

ziva uzvišenje napravljeno od zemlje i drveta; podiže se uz tvrđavske zidove; sa nje se bacaju strele i kopla.

GLAVA XVI

GALERIJE ZA PRIBLIŽAVANJE

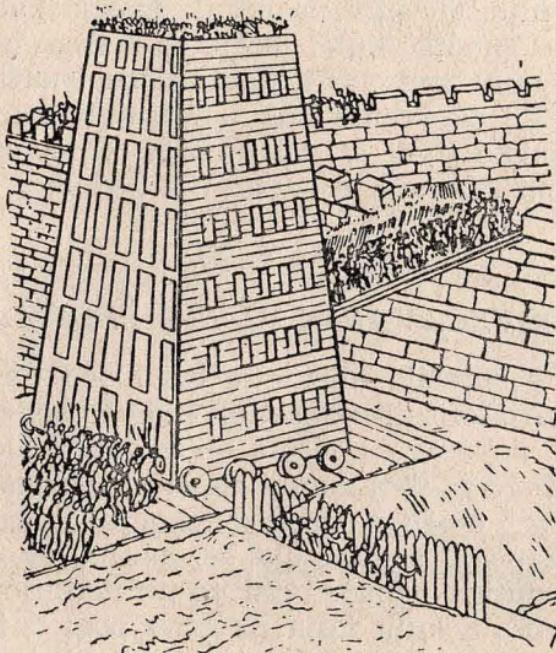
Galerije za približavanje su mali pokriveni zakloni pod čijom zaštitom napadač čupa kolje iz opkopa. Upotrebljavaju se takođe i pod zidovima utvrđenog mesta za затrpavanje rovova kamenjem, drvetom ili zemljom, da bi se tako pripremio solidan prolaz pokretnim kulama ka bedemima. Ovi mali zakloni dobili su ime po jednoj morskoj ribi, koja uprkos svoje male veličine pomaže kitu u svakom trenutku. Po primeru ovog fenomena, ovi mali zakloni kreću se ispred ogromnih kula, pripremajući za njih puteve i uklanjajući ispred njih sve prepreke.

GLAVA XVII

POKRETNE KULE

Kule su vrsta građevina napravljenih od dasaka i krovnih greda, koje se pažljivo oblažu kožom i krpama, da bi se sačuvale od neprijateljske vatre. Širina im se određuje prema visini; strane imaju visinu nekada trideset, a često četrdeset pa i pedeset stopa (15 m). Visina im se ne podešava prema visini bedema, već prema stalnim zidanim kulama, od kojih treba da su više. Ispod ovih kula nalazi se mehanizam sastavljen od nekoliko točkova, čije brzo kretanje dozvoljava pokretanje ovih velikih masa i pored njihove težine. Kada se uspe da se ove mašine postave uz tvrđavske bedeme, onda je utvrđeno mesto ozbiljno ugroženo. Pored velikog broja lestvica, ova naprava u potpunosti raspolaže i ostalim napadnim oruđima. U donjem delu nalazi se ovan pomoću koga se potkopavaju bedemi; u sredini je pričvršćen most, koji se sastoji iz dve gredice spojene vrbovim prućem, a vrlo brzo se spušta između kule i grudobrana i tako omogućava napadačima, koji se nalaze u kuli, da zauzmu tvrđavske zidove i prodrnu u utvrđeno mesto. Na vrhu kule nalaze se kopljanići i strelci koji, koristeći se povoljnijim položajem, obraju branioce utvrđenog mesta kopljima, strelama i kamenjem. Na ovakav način utvrđeno mesto se zauzima vrlo

brzo. I zaista, šta branioci mogu da preduzmu, kada im se napadač na ovim kulama iznenadno pojavi iznad glava

Sl. 28 — Pokretna kula

i tako iščezne i poslednja nada zasnovana na visini tvrđavskih zidova?

GLAVA XVIII

PALJENJE POKRETNIH KULA

Pa ipak, postoji više načina da se spreči opasnost o kojoj sam sada govorio. Ako je branilac uporan i odlučan, on će na prvom mestu izvršiti ispad jednim delom svojih snaga i, pošto odbije neprijatelja, pocepaće kožu kojom su obložene široke strane kule i zapaliće je. Ako se branilac ne usuđuje da izvrši ispad on će, pomoću velikih balista, bacati zapaljive projektile kao što su maleolusi i falarike, kojima se probija koža ili krpe i unosi vatra u unutrašnjost kule. Maleolusi su zapaljene strele koje,

kada se zabodu, prouzrokuju opšti požar. Falarika je vrsta kratkog kopinja sa širokim gvozdenim vrhom; oko držalje kopinja obmotavaju se kućine natopljene u sumpor, smolu i zapaljivo ulje. Ovakav projektil, snažno bačen pomoću baliste, cepa obmotač kule, zabija se u drvo, zapaljuje ga i često celu kulu pretvara u pepeo. Drugi način sastoji se u tome da se, za vreme dok neprijatelj spava, pomoću konopaca spuste ljudi sa zapaljenim fenjerima; oni pale kule, a potom ih branioci izvlače na bedeme.

GLAVA XIX

POVEĆAVANJE VISINE BEDEMA

Da bi se sprečilo uništenje branilaca tvrđavskih zidova sa neprijateljskih pokretnih kula to se, pored pomenutih mera, povećava i visina onog dela bedema koji je napadač izabrao za svoj glavni napad; to se postiže pomoću građevinskog i običnog kamena, cigalja, ilovače pa i dasaka. Dokazano je da je kula bezopasna, ako je niža od bedema. Međutim, napadač obično primenjuje ovakav postupak: on pravi kulu koja na prvi pogled izgleda niža od grudobrana na bedemu, ali u unutrašnjosti ove kule skrivena je manja kula, sagrađena od dasaka, koja se iznenadno pojavljuje čim se velika kula postavi uz bedem. Uzdiže se pomoću koturača i konopaca i na njoj se pojavljuju napadači, koji na taj način dolaze u povoljniji položaj od branioca i lako zauzimaju utvrđeno mesto.

GLAVA XX

SAPIRANJA KOJA SE PRIMENJUJU PROTIV POKRETNE KULE

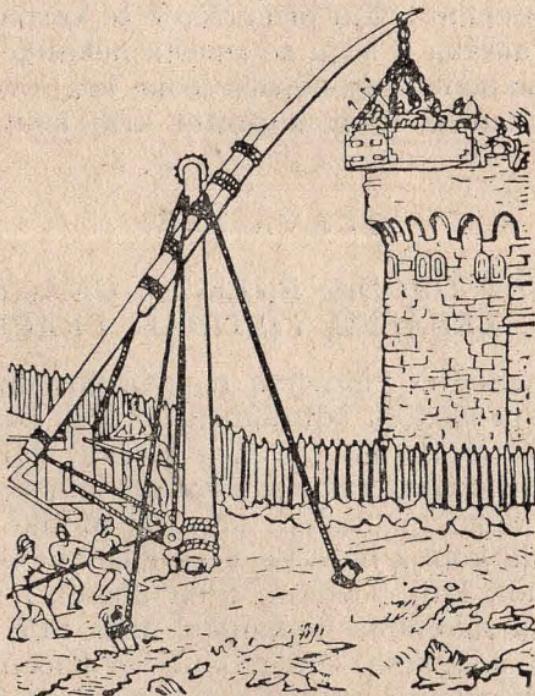
Da bi sprečio približavanje kule i držao je na otstojanju od bedema, branilac se nekad služi dugačkim i debelim hrastovim gredama, obloženim gvožđem. Evo čime se genije ratne veštine poslužio za vreme opsade Rodosa u odbrani protiv jedne pokretne kule u pripremi, a koja je trebalo da bude viša od gradskih zidova i stalnih kula na njima: skriveno od neprijatelja, u toku noći, iskopan

je dubok podzemni lagum ispod bedemskih temelja i dalje ka napadaču, i to na onom pravcu kojim se kula sutradan imala kretati; kada je ova ogromna masa u svojoj punoj brzini naišla na sapirani teren, zemlja se pod njenom velikom težinom survala, povlačeći za sobom i kulu. U nemogućnosti da kulu postavi uz bedeme niti da je odvuče unazad, napadač ju je napustio, a utvrđeno mesto nije zauzeto.

GLAVA XXI

LESTVICE, SAMBUKA, POKRETNI MOST, TOLENO

Čim napadač pokretnu kulu približi bedemu, odmah nastoji da branioca odagna sa bedema; praćaši kamenjem, strelec strelama, bacači kopljima i olovnim loptama; posle

Sl. 29 — Toleno

toga postavljaju se lestvice i zauzima utvrđeno mesto. Ali penjanje uz zidove pretstavlja najčešće opasan pothvat,

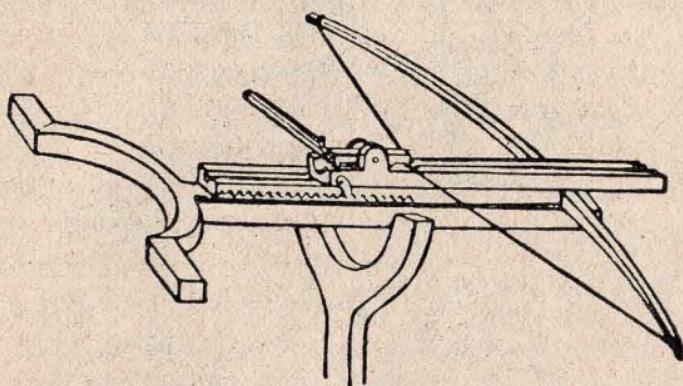
kao što dokazuje primer Kanapea, koji važi kao prona-lazač ovog vida napada. Poznato je da su mu Tebanci neli toliko smrtnih udaraca da je poražen kao gromom. Zato, za savlađivanje bedema, napadač koristi sambuku, pokretni most i toleno. Sambuka je dobila ime po svojoj sličnosti sa harfom. Slično ovom instrumentu sa žicama, za debelu hrastovu gredu, koja je pričvršćena uz kulu, privezani su konopci koji pomoću čekrka odvajaju pokretni most sa kule, spuštaju ga na grudobran i tako stvaraju prolaz za napadača, koji se preko njega prebacuje na bedeme. O pokretnom mostu smo sada govorili; on se sa kule iznenadno spušta na kurtinu. Toleno se sastoji iz jednog stuba pobijenog u zemlju na izvesnu dubinu; na njegovom vrhu postavlja se transverzalno duža greda svojim srednjim delom, tako da se održava u ravnoteži; podešena je tako da joj se jedan kraj izdiže, dok se drugi spušta. Na jednom njenom kraju pričvršćuje se korpa od vrbovog pruća ili od dasaka u koju se smešta nekoliko naoružanih ljudi. Kada se pomoću konopaca jedan kraj ove grede snažno povuče naniže njen suprotni kraj izdiže korpu na bedem.

GLAVA XXII

ODBRANBENA ORUĐA: BALISTA, ONAGR, SKORPION, ARBALET, FISTIBAL, PRAČKA

Ovim različitim vidovima napada opsednuti branioci suprotstavljaju sledeća odbranbena oruđa: balistu, onagr, skorpion, arbalet, fistibal, strelu i pračku. Balista se stavlja u dejstvo pomoću jako zategnutih konopaca. Ukoliko su joj kraci duži, tj. ukoliko je veća, utoliko je u boljoj mogućnosti da kopljia baca na veću daljinu. U rukama izvežbanih ljudi, koji poznaju njen domet i znaju da je podese prema zakonima mehanike, ništa nije u stanju da odoli njenim udarcima. Onagr služi za bacanje kamenja; veličina projektila određuje se prema debljini i dužini konopaca; onagr velikih dimenzija u stanju je da baca blokove kamenja munjevitom brzinom. U pogledu balistike ništa nije pronađeno što bi prevazišlo snagu ovih dveju ratnih mašina. Skorpion je današnji arbalet; prvi naziv

dobio je po tome što ubija pomoću tankih i kratkih kopalja. Smatram nepotrebnim da opisujem fistibal, arbalet i praćku, pošto su oni dovoljno poznati iz svakodnevne

Sl. 30 — Skorpion

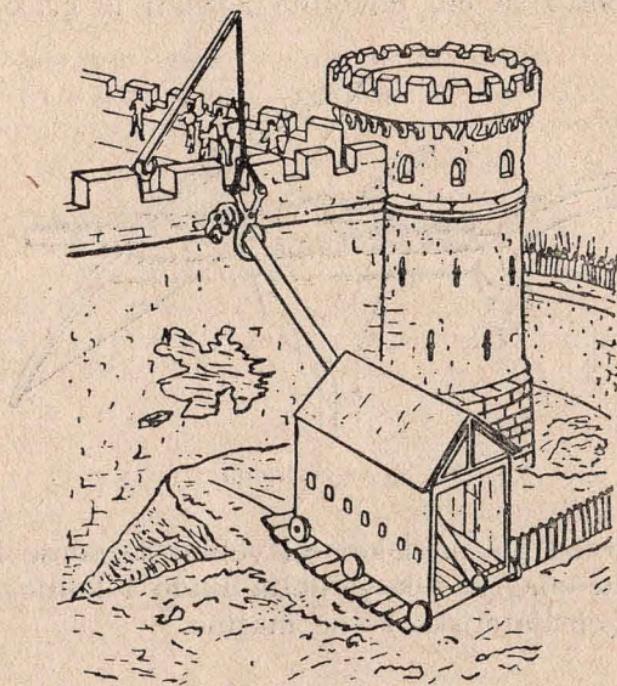
upotrebe. Treba još naglasiti da veliko kamenje koje se baca pomoću onagra, i koje ubija ljude i konje, takođe uništava i neprijateljske ratne mašine.

G L A V A   XXIII

SREDSTVA KOJA SE UPOTREBLJAVA JU ZA ODBRANU OD OVNA: DUŠECI, ZAMKE, RAKLJE, STUBOVI

Poznato je više načina za odbranu od ovna i od kose. U jednom slučaju na ugroženim mestima pomoću kono-paca vešaju se dušeci i krpare, da bi se pomoću ove ne-probojne zavese ublažili udarci i sprečilo rušenje tvrđavskih zidova. U drugom slučaju ovan se hvata zamkom i rukama izvlači na grudobran, gde se razbija, kao i kor-njača u kojoj se nalazi. Ovan se najčešće hvata pomoću zupčaste čaklje u obliku klješta i okreće se van cilja ili se drži tako da se parališu njegovi udari. Ponekad se sa bedema na ovna bacaju mermerni stubovi i postolja, čime se on razbija u paramparčad. Ako je napad bio toliko snažan da je u tvrđavskom zidu napravljena breša i da preti opasnost da se ceo zid sruši, što se često događa,

onda opsađenima kao poslednje sredstvo ostaje da razruše svoje kuće i da od tog materijala u unutrašnjosti utvrđe-

Sl. 31 — Hvatanje ovna

nja sagrade novi zid, te da neprijatelja stesne između oba zida, ako ima smelosti da se tu zadrži.

GLAVA XXIV

LAGUMI ZA RUŠENJE BEDEMA ILI ZA OLAKŠAVANJE UPADA U UTVRĐENO MESTO

Jedan drugi način za izvođenje nevidljivog napada sastoji se u tome da se ispod površine zemlje iskopa lagum, slično jazbini koju kopa zec za svoje prebivalište. To se radi na način koji primenjuju Besi pri radu u svojim rudnicima zlata i srebra. Pomoću ručnih radova napadač izgrađuje podzemnu galeriju u pravcu utvrđenog mesta, koja ima da posluži za njegovo zauzimanje. Ovo se postiže na dva načina. Prvi način sastoji se u tome što

napadač kroz podzemnu galeriju prodire do unutrašnjosti utvrđenog mesta, u koje neopaženo upada noću, a potom kroz naročiti otvor napravljen u galeriji, otvara vrata svojim trupama i, koristeći se iznenadnošću neprijatelja, uništava ga na njegovom sopstvenom ognjištu. Drugi način je sledeći: pošto napadač kroz podzemnu galeriju dopre ispod bedemskih temelja, on tu proširuje podzemnu galeriju. Da ne bi došlo do prevremenog odronjavanja ovih podzemnih radova, oni se učvršćuju pomoću privremenih skela od vrlo suvog drveta, čemu se dodaje suva loza i druge lako zapaljive materije. Kada su trupe spremne za izvršenje napada, potpaljuju se ove podzemne skele koje, sagorevajući, prouzrokuju rušenje bedema i time se stvara potreban otvor za upad u utvrđeno mesto.

GLAVA XXV

DRŽANJE OPSEDNUTIH KADA NEPRIJATELJ UPADNE U UTVRĐENO MESTO

Mnogi primeri pokazuju da je neprijatelj, pošto je već upao u naseljeno mesto, često pretrpeo opšti pokolj. Ovakav rezultat opsadeni postižu neizostavno ako uspeju da ostanu gospodari bedema, kula i svih visokih utvrđenja. U isto vreme celokupno mesno stanovništvo, bez obzira na starost i pol, treba da se postavi na prozore i krovove, odakle neprijatelja uništava kamenjem i svim drugim vrstama oružja koje se baca. A da neprijatelj ne bi pribegao odbrani u samom naseljenom mestu, gradske kapije treba držati otvorene, što će, dozvoljavajući mu da beži, učiniti da prestane njegov otpor. U protivnom, nužda bi mu povećala hrabrost koja se rađa u očajanju. U ovakvom slučaju jedini izlaz za opsadene prostorije sastoji se u tome da u svako doba dana i noći čuvaju tvrđavske bedeme i kule i da drže nadvišavajuće položaje, tako da čim se neprijatelj pojavi, mogu da ga napadnu sa svih strana, dok se kreće ulicama i po trgovima.

GLAVA XXVI

MERE PREDOSTROŽNOSTI PROTIV IZNENAĐENJA NA BEDEMIMA

Napadač se često služi ovim lukavstvom: pretvara se kao da je obeshrabren i udaljava se na izvesno otstojanje od utvrđenog mesta. Čim primeti da su stražari na bedemu napustili svoja mesta i da je kod opsednutih umesto straha nastupila varljiva bezbednost, on se koristi noćnom tminom da bi se nečujno približio i popeo se uz tvrđavske zidove. Prema tome, kad se neprijatelj povuče, treba udvojiti opreznost; u tom cilju na bedemima i iznad kula treba podići male zaklone u kojima će stražari biti zaštićeni zimi od kiše i hladnoće, a leti od sunčane žege. Čak se u kule smeštaju hrabri i pametni psi, koji njuhom otkrivaju približavanje neprijatelja, a objavljuju ga lavežom. Poznato je da su i guske sposobne da svojim gakanjem ometu noćna iznenađenja. Kad su Gali zauzeli citadelu Kapitola, rimsко ime bilo bi uništeno da ih Manlige, probuđen guščijim gakanjem, nije zadržao. Sjajni dokaz naklonosti sreće, koja je htela da ovi isti ljudi koji će docnije pokoriti ceo svet, imaju za spasioca jednu slabu pticu.

GLAVA XXVII

NAČIN DA SE BRANIOCI UTVRĐENOOG MESTA IZNENADE

U opsadnoj vojni, kao i u svakom drugom vidu vođenja rata, važi kao opšte pravilo da treba nastojati da se upoznaju navike neprijatelja. I zaista, na koji bi se način inače ulučila prilika za postavljanje zaseda, ako ne znamo vreme kada je neprijatelj, zauzet svojim radovima, manje oprezan. Pogodan trenutak je nekada u podne a nekad uveče, često noću ili za vreme obeda, jednom rečju uvek kada se na obema stranama trupe odmaraju ili obavljaju redovne dnevne poslove. Ako se jedna od ovakvih prilika ukaže u opsadenom mestu, napadač treba namerno da prikrije svoje pripreme za napad, da bi time povećao neopreznost kod neprijatelja, a kada zbog ovoga ova bez-

bržnost postane potpuna, napadač će onda približiti svoje ratne mašine, prisloniti lestvice uz tvrđavske zidove i zaузети utvrđeno mesto. Zbog toga je potrebno da se na tvrđavskim zidovima za svaki slučaj pripremi veća količina kamenja i drugih projektila koje opsednuti, čim otkriju iznenađenje, mogu da nađu pod rukom i da njime gađaju neprijatelja.

GLAVA XXVIII

MERE PREDOSTROŽNOSTI KOJE PREDUZIMA NAPADAČ PROTIV IZNENAĐENJA

Nehat izlaže napadača sličnim iznenađenjima. Tako, kada su usled obeda, spavanja ili ma koje druge potrebe njegove snage podeljene, a pažnja mu time apsorbovana, opsednuti mogu da izvrše iznenadni ispad, da masakriraju zbunjenog neprijatelja, da zapale njegove ovnove, ratne mašine, čak i terase, i da unište sve radove preduzete protiv opsađenih. Da bi se odupro ispadima iz utvrđenog mesta i da bi sprečio ovakva iznenađenja, napadač izrađuje rov i opkope sa palisadama i malim kulama; ovaj rov se izrađuje izvan dometa strela. Takvi radovi nazivaju se kontravalacijom. Pri opisu opsada kod istoričara često nailazimo da je neko utvrđeno mesto bilo okruženo linijom kontravalacije.

GLAVA XXIX

NAORUŽANJE U UPOTREBI ZA ODBRANU UTVRĐENIH MESTA

Svako oružje koje služi za bacanje, kao što su olovna lopta, kopljje, džilit, kada se baca odozgo naniže dobija jaču udarnu snagu. Isto tako, strela odapeta lukom ili kamen bačen rukom, praćkom ili fistibalom, imaju utoliko jaču snagu ukoliko su bačeni sa veće visine. Ali, ako se balistom i onagrom rukuje umešno, onda njihovo dejstvo prevazilazi sve što se da zamisliti; ni najveća hrabrost ni najsolidniji oklopi nisu u stanju da izdrže njihove udarce koji, slično gromu, obično ruše i uništavaju sve što pogode.

GLAVA XXX

NAČINI NA OSNOVU KOJIH SE UTVRĐUJE POTREBNA DUŽINA LESTVICA I VISINA RATNIH MAŠINA

Za zauzimanje utvrđenog mesta lestvice i ratne mašine su od izvanredne pomoći, ako su izrađene u takvim razmerama da nadvišavaju tvrđavske bedeme. Postoje dva načina za izvršenje merenja. Za strelu se priveže uzica, čiji je drugi kraj slobodan, pa se takva strela baci na vrh bedema; dužina uzice označava visinu bedema. Drugi način sastoji se u merenju senke tvrđavskih zidova i kula kada su izloženi kosim sunčevim zracima. Zatim se u zemlju pobode motka visine deset stopa (3 m) i ustanovljava se dužina njene senke. Kada se ovaj račun završi, lako se utvrđuje visina fortifikacijskih objekata, pošto je poznata dužina senke koju baca motka određene visine.

ZAKLJUČAK

Mislim da na ovim stranicama, koje su namenjene opštem interesu, nisam izostavio ništa od svega onog što su ranije objavili vojni pisci u pogledu napada i odbrane utvrđenih mesta, niti od onoga što nam savremena nauka pruža u ovom smislu. Želim da dam i poslednji savet, na kome naročito insistiram: potrebno je preduzeti sve potrebne mere da se nikad ne ostane bez vode i životnih namirница, što bi pretstavljalо opasnost koju nikakva ratna veština ne može otkloniti. Količina namirница kojom raspolaže utvrđeno mesto mora se raspodeliti srazmerno predviđenoj dužini trajanja opsade.

KNJIGA PETA

P R E D G O V O R

IMPERATORU VALENTINIJANU II

Nepobedivi imperatore, da bih izvršio naređenje Vašeg Veličanstva ja sam iscrpeo sva razmatranja u vezi s ratom na kopnu. Ostaje mi sada da još govorim o pomorskom ratu. Biću kratak u izlaganju ove veštine, pošto je na moru već odavno uspostavljen mir, a danas smo u ratu samo sa varvarskim narodima na kopnu.

G L A V A I

RIMLJANI SU ODUVEK I U SVAKO DOBA IMALI FLOTU SPREMNU ZA RAT

Više da bi istakao impozantnost svoje snage no u cilju kažnjavanja neke pobune, rimski narod je u izvensnim epohama opremao svoje brodove, ali za hitne slučajeve imao je stalno flotu na raspolaganju. Ovo je bilo potrebno zbog toga što svako ukazuje poštovanje i dobro se čuva da objavi rat prestolu ili narodu od koga se mogu očekivati brze i snažne represalije. Prema tome, dve legije su bile uvek u luci, jedna u Mizeni, druga u Raveni, obe u blizini Rima, da bi mu mogle pružiti pomoć, i spremne da se u slučaju potrebe mogu odmah uputiti morem u bilo koji kraj sveta. Flota iz Mizene imala je u svom susjedstvu Galiju, Španiju, Mavritaniju, Afriku, Egipat, Sardiniju i Siciliju, a ona iz Ravene bila je u mogućnosti da direktno dopre do Epira, Makedonije, Ahaje, Propontide, Punta, Orijenta, Krita i Kipra. Ova mera bila je zasnovana na principu da se u ratu često postižu veći uspesi brzinom no hrabrošću.

GLAVA II

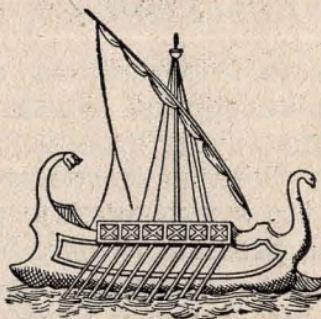
POMORSKA HIJERARHIJA

Liburnijama, stacioniranim duž obala Kampanje, komandovao je admiral flote iz Mizene; one koje su ukotvljene u Jonskom Moru bile su pod komandom admirala flote iz Ravene. Ova dva admirala imali su pod svojom komandom po deset tribuna, tj. po jednog za svaku kohortu. Liburnijom je komandovao komandant ratnog broda, pomorski oficir, koji je rukovodio službom mornara, a pored toga brinuo se isključivo o neprekidnoj obuci krmara, veslača i vojnika.

GLAVA III

POSTANAK REČI LIBURNIJA

Različite nacije, koje su u izvesnim epohama gospodarile morem, usvajale su različite vrste brodova. Tako je u bici kod Akciuma, u kojoj je Avgust odlično potpomognut mornaricom Liburnjana porazio Antonija, utvrđeno po rezultatu ove odlučne bitke, da su brodovi ove

Sl. 32 — Liburnija

pomoćne mornarice bili bolji od svih ostalih brodova. Od tada su rimski imperatori stvarali flotu od brodova čiji su oblik i ime uzeti od Liburnije. Ova oblast, koja se nalazi u Dalmaciji, ima za glavni grad Zadar. Naši ratni brodovi građeni su po ovom modelu i dobili su ime liburnije.

GLAVA IV

MERE KOJE TREBA PREDUZETI PRI IZGRADNJI LIBURNIJA

Kada se pri izgradnji kuće mora voditi računa o kvalitetu peska i kamena, kao jednom od najvažnijih uslova, onda je pri izgradnji broda potrebna još mnogo veća pažnja u izboru materijala, jer od rđavo sagrađenog broda prete veće opasnosti no od kuće u lošem stanju. Za kostur liburnije upotrebljava se, između ostalog, i sledeće drvo: čempres, domaći bor, tisovina i čamovina. Što se tiče klinaca, bronza je bolja od gvožđa; istina, bronza je nešto skuplja, ali njena istrajnost je očigledno u preim秉stvu. Gvozdeni klinci, izloženi dejstvu vazduha i vlage, ubrzo su nagrizeni rđom, dok bronza i u vodi ostaje postojana.

GLAVA V

OBAVEŠTENJA PO PITANJU SEČE DRVETA

Potrebno je da se zna da drveće namenjeno za izgradnju liburnija treba seći od 15-og do 23-eg u mesecu. Drveće oborenou toku ovih osam dana može se očuvati potpuno zdravo, dok je ono koje je posećeno u drugo vreme, iznutra nagrzeno crvima i pretvara se u prašinu sa manje od godinu dana. Ovaj fenomen, na koji ukazuju pouke iz ratne veštine i svakodnevna iskustva konstruktora, potvrđen je u neku ruku i samim verskim propisima, po kojima se uskršnji praznici proslavljuju oduvez u vremenu od ovih osam dana.

GLAVA VI

GODIŠNJA DOBA U KOJIMA TREBA VRŠITI SEČU DRVETA

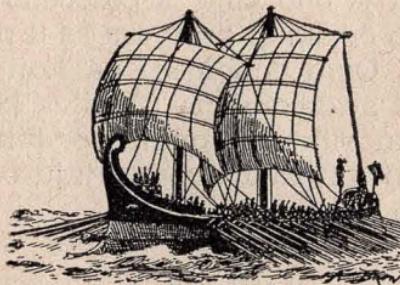
Najpovoljnije vreme za seču drveta je posle letnje dugodnevice, u julu i avgustu, i počev od jesenje ravnodnevice do 1 januara. Pošto u ovo doba u drveću nema sokova, drvo je manje vlažno i prema tome može se bolje očuvati. No, treba strogo voditi računa o tome, da se drvo

ne testeriše odmah pošto je oborenio niti da se ugrađuje u brod čim je istesterisano. Da bi se dobilo potpuno suvo drvo, treba ga jedno vreme ostaviti na stranu, najpre kao deblo, a potom i onda kada već bude isečeno na daske. Ako se pri konstrukciji broda upotrebi sirovo drvo, onda se ono pri docnjem sušenju skuplja i puca, usled čega se stvaraju široke pukotine koje su vrlo opasne za more-plovce.

GLAVA VII

LIBURNIJE

Najmanje liburnije imale su samo jedan red veslača, malo veće dva, a u najčešćoj su upotrebi one sa tri do četiri pa i pet redova. Ovaj broj klupa za veslače ne treba smatrati kao suviše veliki, pošto su u bici kod Akciuma učestvovali i veći brodovi, sa šest i više klupa. Velikim liburnijama pridaju se šalupe za osmatranje, svaka sa po dvadesetak veslača. Ove šalupe, koje Bretonci nazivaju obojeni brodovi, operišu iznenadno, ponekad presreću neprijateljske grupe brodova i svojim smelim krstarenjem

Sl. 33 — Trirema

otkrivaju neprijatelja i njegove planove. Da bi bili manje uočljivi, njihova jedra i konopci obojeni su plavom bojom, bojom mora, a tako isto i smola kojom su premazani. Mornari i vojnici odeveni su u plava odela što, umesto da ih ograniči samo na noćna izviđanja, dozvoljava da ga vrše i danju.

GLAVA VIII

VRSTE VETROVA I NJIHOVO OZNAČAVANJE

Komandant ratne flote dužan je da poznaje znaće koji prethode oluji, jer talasi prouzrokovani uraganom često su izlagali brodove većem uništenju no što bi to mogao učiniti bes neprijatelja. Zato je potrebno brižljivo proučavati fizičke zakone koji uslovljavaju pravac duvanja vetrova, zbog kojih dolazi do brodoloma. Dok predviđanje pretstavlja zaštitu protiv opasnosti mora dotle, naprotiv, nehat dovodi do nesrećnog svršetka. Poznavanje vrsta vetrova i njihovo označavanje pretstavlja najvažnije elemente u veštini navigacije. U staro doba bila su poznata svega četiri glavna vetra, koji su odgovarali stranama sveta, ali najnovija iskustva otkrila su ih dvanaest. Radi veće jasnoće glavne vetrove označićemo njihovim grčkim i latinskim nazivima, a tako isto i vetrove drugorazrednog značaja koji duvaju bočno u odnosu na njih i sa obe njihove strane. Počnimo sa proletnjom dugodnevicom, tj. sa Orientom. Vetar koji dolazi iz ove oblasti naziva se istočni; desno od njega duva severoistočni, a levo Erus ili jugoistočni. Sa juga dolazi Notus ili Oster; desno od njega duva jugoistočni, a levo jugozapadni. Sa zapada dolazi Zefir, čiji su pobočni vetrovi desno Afrikus ili zapad-jugozapad, a levo Favonius ili zapad-severozapad. Severac je severni vetar, čiji su pobočni vetrovi desno Sirsius, a levo Bura ili Akilon. Ovi vetrovi obično duvaju u različito vreme, a nekada i po dva jednovremeno, no u jakim olujama mogu ih biti i po tri u isto vreme. Na moru koje je po prirodi tiko i mirno, njihova žestina izaziva pravo ključanje talasa. Prema godišnjem dobu i klimatskim uslovima njihovo duvanje ili uspostavlja tiko more posle bure ili, obratno, oluju posle tišine na moru. Ako je vetar povoljan, flota će stići u željeno pristanište, a ako je suprotan ona će biti primorana ili da se zaustavi ili da se vrati natrag ili da se izloži opasnosti. Pomorac koji dobro poznaje pravac duvanja vetrova retko se izlaže brodolomu.

GLAVA IX

GODIŠNJA DOBA POVOLJNA ZA NAVIGACIJU

Posle ovoga treba proučavati kalendar. More nije opasno u svakom godišnjem dobu; neki meseci su povoljni, drugi sumnjivi, a u nekima se plovidba strogo zabranjuje. Od pojave Plejada, šestog juna, do pojave Arkturusa, oko 18. oktobra, more uglavnom nije opasno, jer letnja topota ublažuje jačinu vetrova. Posle ovoga, pa do 12. novembra, plovidba pretstavlja veću opasnost zbog zvezde Arkturusa čija pojava, posle 15. septembra, pretstavlja rđav znak. Jesenja ravnodnevica, koja pada na osam dana pre početka oktobra, izaziva jake bure. Sazvežđa Bik, oko 10. oktobra, i Jarići, oko 20. oktobra, donose obilne kiše. U prvim danima novembra, pred zimu, nestanak Plejada izlaže brodove čestim kraćim olujama. Ali, od 12. novembra do 10. marta na moru se više ne može opstati. Kratkoća dana, dužina noći, gustina oblaka, tamna atmosfera, sve nezgode zajedno koje potiču od vetrova, kiše i snega sprečavaju ne samo pomorske ekspedicije već i saobraćaj na zemlji. Dan kada ponovo otpočinje plovidba praznuje se svečanostima i narodnim veseljem kod mnogih naroda. Međutim, uticaj izvesnih zvezda, a i samo godišnje doba, čine da je more opasno sve do 15. maja. Istina, trgovачke veze ipak postoje, ali pohlepnost špekulanata ne može biti merilo kada se radi o bezbednosti državne flote.

GLAVA X

NAČINI PO KOJIMA SE UTVRĐUJE PRIBLIŽAVANJE OLUJA

Ima i drugih zvezda čija pojava i nestanak prouzrokuju jake oluje. Naučnici su utvrdili vreme njihove pojave, ali nepredviđene okolnosti mogu da pobrkuju račune nauke, a osim toga moramo priznati da ni ljudima nije dato da mogu progledati u božanske tajne. Mornar zna iz iskustva da oluja treba da najde utvrđenog dana, dan ranije ili dan docnije. Prema tome da li se zbila ranije, docnije ili tačno u određeno vreme, ova pojava je u grč-

kom jeziku označena naročitim terminom. Mi se ovde nećemo zadržavati na njihovom izlaganju. Uostalom, više pisaca objavili su tačna zapažanja o mesecima i danima. Posle izvesnog vremena, od boga određenog, stalne zvezde ili planete opisuju na horizontu pokrete naviše i naniže, što izaziva poremećaje u atmosferi. Što se tiče dana koji prethode ili dolaze neposredno posle pomračenja meseca, i narodni zdrav razum i naučna iskustva ih označuju kao kritično doba za plovidbu.

G L A V A XI

PROGNOZE ZA TIHO I UZBURKANO VREME

Mnogobrojni simptomi u tihom vremenu označuju približavanje oluje, a za vreme oluje povratak tihog vremena. Mesečev krug je pravo ogledalo na kome se pokazuju ovi znaci; ako je crven, nagoveštava vetar, plavičast kišu, a obe boje jednovremeno — skore jake kraće oluje. Sasvim providan mesečev krug nagoveštava moreplovcu tihog vremena, on je amblem tihog vremena. Još veću sigurnost za tihog vremena pokazuje mesec u svojoj poslednjoj četvrti, ako se ukazuje kao savršen polumesec koji nije ni crvenkast niti zamračen atmosferskim isparenjima. Sunce se posmatra pri svom rađanju i zalasku, kao i da li su mu zraci iste jačine ili mu ih oblaci ublažuju. Kada je ovo svetlosno ognjište boje vatre, treba očekivati vetrove, a ako je bledo i kao poprskano, pretstoji kiša. Za pažljive pomorce i vazduh, samo more, veličina i oblik oblaka pretstavljaju elemente iz kojih crpu obaveštenja. Ptice i ribe pružaju mnoge podatke koje su obradili Virgilije u svojim izvanrednim »Georgikama« i Varon u svojoj »Raspravi o navigaciji«. No, prema priznanju samih moreplovaca, poznavanje ovih detalja je više rezultat iskustva no plod teoriskog izučavanja.

G L A V A XII

PLIMA I OSEKA

More, elemenat koji zauzima jednu trećinu sveta, nezavisno od uticaja vetrova, podložno je gibanjima koja su

svojstvena samo njemu. Tako, u izvesnim časovima dana i noći manifestuju se njegovi pokreti nadolaženja i opadanja koje nazivamo plimom i osekom. Tada vidimo kako se more, brzinom reke, čas razliva po obali, čas povlači u svoju neizmernost. Prema svojim promenama ova prirodna pojava olakšava ili usporava kretanje brodova. Da se ne bismo izlagali ovakvoj smetnji, o ovome se mora voditi računa pre no što otpočnemo bitku, jer su vesla nemoćna da savladaju oseku koja nekad odoleva čak i žestini vetra. U nekim predelima različite mene meseca utiču na ove pokrete u tačno određeno vreme. Dakle, pre no što započnemo pomorsku bitku, potrebno je obavestiti se o uobičajenosti ovih pojava na mestu gde se nalazimo.

GLAVA XIII

POTREBA POZNAVANJA MESTA NA MORSKOM PUTU. VAŽNA ULOGA VESLAČA

Sposobnost pomorca i krmara ogleda se u poznavanju morskog puta koji ima da se pređe i u poznavanju raznih pristaništa; ovo je potrebno da bi se izbegle podvodne stene, sprudovi i plićaci. Ukoliko je jača plima utoliko je i sigurnost veća. Od komandanta broda traži se aktivnost, od krmara iskustvo, a od veslača snaga. Pomorska bitka izvodi se obično kad je more mirno. Kada nema vetra zamenuju ga veslači, čiji je zadatak da pokreću ogromnu masu broda bilo u cilju da se kljunom izvrši udar na neprijateljske brodove bilo da se izbegne njihov udar. Prema tome, elementi od kojih zavisi uspeh su snažne ruke za rukovanje veslima i čvrsta i vešta ruka na krmi.

GLAVA XIV

ORUŽJE, PROJEKTILI I RATNA ORUĐA U UPOTREBI U MORNARICI

Za bojeve na otvorenom polju potrebna je velika raznovrsnost u naoružanju, ali jedna pomorska akcija zahteva osim toga još i velike količine ratnog materijala namjenjenog za odbranu utvrđenih mesta. Abordaž je stra-

šan; u njemu vatra i voda zajednički deluju u razaranju. Zbog toga je potrebno da vojnici imaju na sebi solidne oklope, šlemove i dokolenice. Za mornara koji se bori na mostu broda, težina njegove opreme nije od značaja. Štit mora biti jači da bi odoleo udarcima kamenja, i širi da bi osigurao zaštitu protiv kosa, čaklja i drugog napadnog oružja koje se upotrebljava u mornarici. Strele, koplja, fistibali, praćke, olovne lopte, onagri, baliste i skorpioni upotrebljavaju se pre borbe u mešavini. Posle bacanja projektila, oni koji su odvažniji približuju svoje brodove neprijateljskim i spuštanjem pokretnih mostova prebacuju se na neprijateljske brodove, gde se sa mačem u ruci bore prsa u prsa. Na velikim liburnijama grade se kule i ograde od dasaka od kojih svaka za sebe pretstavlja zaklon sa koga se neprijatelju nanose rane i smrt. Zapaljive strele, obavijene kućinom i natopljene smolom, sumporom i zapaljivim uljem, bacaju se balistama prema bokovima neprijateljskih brodova, čiji drveni kostur, impregniran voskom i smolom, začas postaje žrtva plamena. Na jednoj strani pustoš koju nose gvožđe i kamenje, na drugoj proždirući plamen i talasi, a usred takve žalosne smrti, kao vrhunac nesreće, tela poginulih lišena su počasti sahrane i služe za hranu ribama.

GLAVA XV

IZNENAĐENJA U POMORSKOM RATU. PRIPREMA ZA POMORSKU BITKU. SPECIJALNO ORUŽJE: BALVAN, KOSA, SEKIRA SA DVA SEĆIVA

Kao i pri iznenađenjima koja se primenjuju u bojevima na zemlji, i neoprezni mornari su izloženi zasedama u kojima postaju žrtve svoje neobazrivosti, naročito u uzanim prolazima između ostrva. Kada su neprijateljski veslači zamoreni dugom plovidbom, kada su vetar i oseka za neprijatelja nepovoljni, ako neprijatelj nije dovoljno oprezan, jednom rečju čim se ukaže povoljna prilika da ga napadnemo, potrebno je u najvećoj meri iskoristiti srećne okolnosti i ne ustezati se da započnemo bitku. Međutim, ako neprijatelj svojom opreznosću izbegne zasede, doći će do opšte bitke. Pritom se brodovi ne razvijaju u

pravoj liniji kao suvozemna vojska, već u obliku polumeseča sa isturenim krilima i centrom povučenim unazad. Ovakav raspored dozvoljava da se neprijatelj okruži i uništi ako pokuša da probije liniju. Na krilima su najsolidniji brodovi, sa najboljim vojnicima. Za slobodu manevra od naročite je važnosti da se stalno nalazimo na pučini, a da neprijatelja guramo prema obali; priteran uz obalu, neprijatelj će izgubiti inicijativu. U ovome obliku rata obično se upotrebljavaju tri presudna oružja: balvan, kosa i sekira s dva reza. Balvan je dugačko i tanko drvo okovano gvožđem na krajevima i privezano za jarbol u obliku krsta. Ako neprijatelj priprema abordaž na desnoj ili na levoj strani broda, ovaj balvan, gurnut snažno kao ovan, ruši i uništava vojnike i mornare, a često čak probija i brod. Kosa je povijenog oblika i napravljena od vanredno oštrog gvožđa. Pričvršćena uz dugačke motke, začas preseca konopce koji drže krst na katarci, čime se izaziva padanje jedra, a time se smanjuje brzina broda. Sekira s dva sečiva je široko oružje od gvožđa, zaoštreno s obeju strana. U jeku bitke njome se služe najbolji vojnici ili mornari, ukrcani na malim čamcima, za neopaženo presecanje konopaca koji služe za upravljanje krmama neprijateljskih brodova. Kada se u ovome uspe, brod nije više u stanju da odoleva i da se kreće, te je neminovno zarobljen, jer šta mornar može očekivati kada je lišen svoga krmila? Što se tiče brodova koji plove Dunavom, o njima neću govoriti; u ovom pogledu iz svakodnevne prakse može se naučiti više no iz svih naučnih izlaganja.

OBJAŠNJENJA

A.

ABORDAŽ — U staroj mornarici na jedra, abordaž je bio manevr pomoću koga se neki brod zakačinjao za neprijateljski brod gvozdenim čakljama. Tada bi se posade oba broda borile prsa u prsa, pokušavajući da zauzmu neprijateljski brod.

ADRIJAN — Rimski imperator, rođen u Rimu 76 godine n. e. Vladao od 117 do 138 godine. Pomoću utvrđenja zaštitio granice Bretanje, Germanije i na Dunavu. Izveo značajne reforme u administraciji. Bio zaštitnik nauke i veština. Veliki deo svoje vladavine posvetio je obilascima različitih delova imperije u cilju inspekcije i reforme, ostavljajući svuda značajne spomenike. Ugušio pobunu Jevreja i prognao ih. Rimska imperija mu duguje dvadeset jednu godinu mira i prosperiteta.

AFRIKUS — Jugozapadni vetar koji duva iz Afrike.

AHAJA — Mala zemlja stare Grčke, severno od Peloponeza, podeljena na 12 gradova koji su oko 280 god. pre n. e. obrazovali ahajsku ligu.

AKCIUM — Poluostrvo i stari grčki grad na ulazu u zaliv Ambracia (danasa Arta). 31 god. pre n. e. Oktavije i Antonije su tu vodili veliku pomorsku bitku, koju je izgubio Antonije zbog povlačenja Kleopatre. Time je Oktavije postao gospodar rimske države.

AKILON — Severni vetar, po nazivu Rimljana; bura kod Grka.

AKVILIFER — (od latinskog aquila — orao i ferre — nositi). Vojnik koji je nosio orla rimske legije. Biran je iz redova principa.

AMBRONI — Narod alpiske Galije, uništen zajedno sa Tevtonima od strane Marija 102 god. pre n. e. kod Ex en Provence-a (današnja Francuska).

ANTIOHUS — Ime koje je nosilo trinaest kraljeva Sirije.

ANTONIJE — (Marc). Rimski vojskovođa, triumvir (83—30 pre n. e.). Rečit govornik, hrabar vojnik, vešt vojskovođa, ali brutalan i razvratnik. Kao triumvir vladao Orijentom. Općenjen čarima Kleopatre, zaboravio svoju ženu, svoje dostojanstvo, interes Rima i živeo je jedanaest godina raskalašno. Rim je zbog toga negodovao, a Oktavije mu je objavio rat i pobedio ga kod Akciuma (31 god. pre n. e.). Opsednut u Aleksandriji, tu se i ubio.

ARBALET — (Od latinskog arcus, luk i balista). Modifikacija luka. Dozvoljava snažnije i preciznije gađanje. Sastoji se iz dva dela: luka i drveta za koje je luk pričvršćen. Tetiva luka zatezala se pomoću naročite naprave. Drvo na kome je luk pričvršćen, izdubljeno je po dužini i u to udubljenje se stavlja strela.

ARENA — Kružni prostor u amfiteatru, posut peskom, gde su se nekada izvodile borbe gladijatora i održavale konjske trke.

ARKTURUS — (Od latinskog arctos — medved i oura — rep). Velika zvezda koja se lako raspoznaje po mestu gde se nalazi (u produženju repa Velikog medveda, po čemu je i ime dobila).

ATILIJE REGUL — Rimski vojskovođa. Konzul od 256 god. pre n. e. Imao je sjajnih uspeha protiv Kartaginjana. Kada su mu Kartaginjani ponudili mir, postavio im je tako teške uslove da su se odlučili da produže borbu. Naposletku su ga potukli i zarobili. Posle dve godine provedene u zarobljenstvu Kartaginjani su ga poslali u Rim da pregovara o otkupu zarobljenika i o zaključenju mira. Međutim, on je sam savetovao svojim sunarodnicima da ne pregovaraju i, veran datoju reći, vratio se u Kartaginu, gde je podvrgnut strahovitim mučenjima pri kojima je i izdahnuo.

AVARI — Azijatski narod iz stepa oko Kaspiskog Jezera. Ratnički narod, vrlo dobro organizovan u vojničkom pogledu. Imali su izvanrednog uspeha u Evropi, koju su velikim delom pokorili. Potučeni od strane Karla Velikog (790 god.) delom su pokoren, a delom uništeni. Posle toga naselili su oblast današnje Madarske, a jedan deo je otišao na Kavkaz. U devetom veku njihovo ime potpuno iščezava iz istorije.

AVGUST — (Caius Julius Caesar Oktavius). Od 30 god. pre n. e do 14 god. n. e. — rimski imperator. Iako su se imućne klase odrekle republike i pozdravile njegovu apsolutističku vlast, iako mu je Senat dao ime »Avgust« (»uzvišeni«), on je ipak bio obazriv, sećajući se Cezarove smrti, te nije htio da se otvoreno proglaši za monarha. Zato je nastojao da se republika očuva bar po imenu, da podigne ugled Senata i da u rimskom društvu ponovo uspostavi stari način života i stare običaje. On je, kao i Cezar, u svojim rukama držao najvažnije položaje u republici. U svojstvu vrhovnog ko-

mandanta postavljao je sve vojničke starešine, imao je pravo da mobiliše vojsku, objavljuje rat i sklapa mir. Imao je vlast narodnog tribuna, bio je vrhovni sveštenik i često je zauzimao položaj konzula i cenzora, te je tako imao i građansku i versku i vojnu vlast. Veoma bogat, potkupljivao je narodnu skupštinu, koja je donosila samo one odluke koje su se njemu svidale. Sistem njegove vladavine — principat (vladavina prvog čoveka u državi) — je ustvari bila monarhija pod vidom republike. Za ugušivanje ustanaka robova i pokreta seljačkih masa Avgust je stvorio Pretorijansku gardu. Vodio je uspešne ratove na severnom delu Balkanskog Poluostrva i u Alpima. Osvojio je niz provincija duž Dunava, od gornje Rajne do Crnog Mora.

B.

BALEARSKA OSTRVA — Arhipelag u zapadnom Sredozemlju. Najpre kolonizirana od stanovništva sa ostrva Rodosa, docnije su pripadala Kartagini, Rimljanima, Vandalima, Grcima i Arabljanima. Sada pripadaju Španiji.

BALISTA — (Od grčkog balein — baciti). Ratno oruđe za bacanje strela, kratkih kopalja ili drugih projektila težine do 250 livara, na daljinu od 120—160 metara. Prenosila se na naročitim kolima.

BARITUS — Rimski ratni poklič. Ispočetka prigušeno bruhanje, završavalo se rikanjem koje se povećavalo pomoću rezonancije štita.

BENEFACERUS — Kod Rimljana beneficium je značio dobročinstvo ili privilegiju. Počev od III veka pod pojmom beneficium podrazumevana je zemlja koju je imperator dodeljivao vojnim veteranima u prigraničnim oblastima.

BESI — Narod Trakije koji je živeo na teritoriji između Rodopa i gornjeg toka Marice. Hrabro je odolevao Makedoncima, a Rimljani su ga pokorili tek posle mnogih krvavih bitaka.

BIK — Ime koje se obično daje jednom sazvežđu sa mnogo zvezda, među kojima se razlikuju dve grupe: Hijade i Plejade (Vlašići).

BURA — (Od grčkog borēas — sever). Vetar koji duva sa severa.

C.

CELTIBERI — Narod iz Španije. Jezik i običaji kao kod Kelta. Zauzeli su Iberisko Poluostrvo 500 god. pre n. e. 250 god. pre n. e. pali su pod vlast Kartagine, a 133 god. pre n. e. pokorenici su od Rimljana, posle zauzeća grada Numancije. Španci, naročito Kastilijanci, potiču od Celtibera.

CENTURIJA — (od latinskog centuria-stotina). Vojna podela u rimsko doba. Najpre je tako nazivana četa od stotinu ljudi.

Servije Tulije je od nje stvorio taktičku jedinicu. Počev od Camila taktička jedinica bila je manipula, jačine dve centurije.

CENTURION — Oficir u rimskoj vojski koji je komandovao centurijom (sto ljudi). Prilikom podele armije na legije, u manipuli je bilo dve centurije. Centurion primipilaris komandovao je manipulom i nalazio se na desnom krilu; drugi centurion bio je na levom krilu. Među centurionima postojala je hijerarhija, što je zavisilo od rednog broja manipula. Kada je legija organizovana u kohorte, hijerarhija je uspostavljana prema rednom broju kohorti i rednom broju centurija po kohortama.

CIMBRI — Germansko pleme nastanjeno na desnoj obali Labe, oko njenog ušća. U istoriji se pojavljuju oko 115 god. pre n. e. U savezu sa Tevtoncima, najpre su pokušali da se nastane u današnjoj Nemačkoj, a potom su se sručili na Galiju, koju su opustošili. Došavši u sukob sa Rimljanim u Galiji, pobedili su konzula Silanusa (109 god.), a dve godine docnije Kasija i Aurelija. Umesto da upadnu u Italiju, uputili su se u Španiju, gde su ih potukli Celtiberi, što je dalo vremena Mariju da se vrati iz Afrike i da ih sasvim uništi kod Vercena.

CITADELA — Tvrđavica podignuta u samoj tvrđavi ili na jednoj njenoj strani kao redvi za preduzimanje protivnapada u cilju preotimanja izgubljenog dela tvrđave. Poslednji oslonac za borbu posade u utvrđenju.

D.

DAKIJA — Skup zemalja na levoj obali Dunava između Tamiša i Pruta, što odgovara današnjoj Rumuniji. U doba Rimskog carstva Dunavom je bila odvojena od provincije Mezije. Pokorena od strane Rimljana, postala je njihova provincija, koja je počev od 107 god. n. e. kolonizirana i romanizovana, a od 256 god. postala je samostalna. Od toga vremena imenom Dakija označavana je nekadašnja Mezija, južno od Dunava, gde je Aurelije preveo rimske koloniste i vojnike koji su pre toga bili u provinciji zauzetoj od strane Varvara 271 god. Ova nova Dakija odgovara današnjoj Srbiji i Bugarskoj.

DARDERI — Rimski vojnici koji su bili naoružani kratkim kopljem za bacanje — džilitom.

DARIJE — Ime koje su nosili više kraljeva i mnogi persiski prinčevi. Najpoznatiji među njima je onaj koji je živeo u razdoblju 550—486 god. pre n. e. 514 god. prešao je u Evropu i pobedio Skite. Posle toga probio se i preko Dunava. Grčka, okupirana, pobuni se protiv Darija i tako je počeo krvavi rat koji se završio čuvenom Maratonskom bitkom (490 god.) u kojoj su stari Atinjani pobedili Persijance.

DIOKLECIJAN — Rimski imperator, rođen 245 god. blizu Solina u Dalmaciji, gde je i umro 313 god. Uspostavio red u unutrašnjosti zemlje, uspostavio nekadašnje granice, zaključio trajan mir sa Persijancima. Poslednje godine njegove vladavine bile su zamračene strahovitim progonom hrišćana. Posle abdikacije, 305 god., povukao se u Solin blizu Splita, gde je imao izvanrednu palatu.

DIKTATURA — Vladavina Rima bila je parlamentarna, ali u teškim trenucima vlast je koncentrisana u rukama jednog jedinog lica. Zahvaljujući instituciji diktature Rim se, u slučaju opasnosti spolja ili iznutra, koristio preimcućtvima koja pruža jedinstveno upravljanje. Po naređenju Senata konzuli su birali diktatora. Trajanje diktatorske vlasti bilo je ograničeno na šest meseci. Diktator nije polagao računa nikome, ni za vreme trajanja svoje funkcije ni posle toga, izuzev po pitanju narodnog trezora. U početku diktatori su mogli postati samo patriciji. Diktatorska vlast bila je ograničena samo na Italiju. Po prestanku diktature diktatori su preuzimali svoju raniju dužnost. U Rimu je bilo ukupno 88 diktatora, do osnivanja carstva, posle čega se nisu više pojavljivali.

DRAKONARIUS — Rimski vojnik koji je nosio oznaku zvanu »dragon« (zmaj). U legiji je bilo dvanaest drakonariusa.

E.

EPIR — Planinski predeo Balkanskog Poluostrva između Jonskog Mora i planine Pinda u severozapadnom delu današnje Grčke.

ERUS — Ime koje su Grci i Rimljani davali vetru koji duva iz pravca istok-jugoistok.

F.

FALANGA — Grčki naziv za kopljanike sa teškim naoružanjem. Lakedemonsku falangu obrazovali su Hopliti koji su se borili u smaknutom borbenom poretku. Epaminondina tebanska falanga sastojala se iz 6.000 ljudi raspoređenih u šesnaest redova po dubini. Makedonska falanga iz IV. veka pre n. e. imala je 16.000 ljudi naoružanih kratkim mačem i dugačkim kopljem; delila se na male falange od 750 ljudi (pedeset po frontu i petnaest po dubini).

FALARICA — Staro oružje u obliku strele koje je služilo za bacanje; upotrebljavana u ratu i u lovu. Bacana je rukom i raznim spravama. Služila je i kao zapaljiv projektil na taj način što se obavijala kućinom natopljenom u smolu. Upotrebljavana protiv boraca i protiv drvenih objekata. Zapaljiva smesa bila je na bazi šalitre, sumpora, katrana, smole, nafte i kanfora.

FAVONIUS — Prema mitologiji jedno od imena koje se davalо Zefiru.

FISTIBAL — Praćka pričvršćena na štap dužine tri do pet stopa, kojim se rukovalo obema rukama. Dobro izvežban vojnik mogao je njome da baci kamen na otstojanje od tri stotine metara. Bilo je fistibala montiranih kao ratne sprave.

FLAVIJANCI — Rimski vojnici kojima je Vespazijan dao ime svoje porodice.

FORTICA — Mala tvrđava.

FRONTIN — (Sextus-Julius-Frontinus), rođen oko 40 god. n. e., umro oko 103 god. Vešt vojskovođa i vojni pisac, guverner Britanije, vojni i civilni inženjer prvog reda. On je ostavio jedno delo o ratnim lukavstvima, zatim o vodovodima, neku vrstu memoara, bogatih preciznim obaveštenjima po ovom pitanju, i najzad jednu raspravu o premeravanju, od koje danas postoje samo fragmenti.

G.

GALERIJA ZA PRIBLIŽAVANJE — Pokriven put za približavanje napadača opsednutoj tvrđavi. Mogao je biti nadzemni i podzemni. Pored toga, ovako su nazivane i pokretne sprave koje su služile za zaštitu boraca pri približavanju tvrđavi.

GALI — Rimljani su nazivali Galima one keltske narode koji su živeli u Severnoj Italiji, u dolini Dunava i na prostoru između Rajne, Alpa i Pirineja.

GERMANI — Narodi koji su živeli na prostoru ograničenom sa severa Baltičkim Morem i Severnim Morem, sa istoka rekom Vislom, sa juga Karpatima i Dunavom i sa zapada Rajnom. To je odgovaralo današnjoj Nemačkoj, Čehoslovačkoj i Zapadnoj Poljskoj.

GLADIJATOR — Čovek koji se kod Rimljana borio u areni protiv drugih ljudi ili protiv divljih zveri. To su bili ili osuđenici na smrt, ili robovi koji su se za ovo naročito vežbali, ili ratni zarobljenici, ili Varvari koji su ovo vršili dobровoljno. Kada je neki gladijator priznao da je pobeden, narod je odlučivao o njegovom životu ili smrti podizanjem ili spuštanjem palca. U Rimu su dugo vremena bili na ceni.

GOTI — Istočno-germanski narod koji se u II veku preselio sa Donje Visle na obale Crnog Mora, a posle IV veka se podelio na Istočne i Zapadne Gote. Zapadni Goti su 402 god. upali u Italiju i zauzeli Rim (410 g.). U svom daljem osvajanju pokorili su Galiju i Španiju i osnovali Zapadno Gotsko carstvo (418 g.), koje je trajalo sve do 711 god., kada su ga uništili Arabljani. Istočni Goti, posle smrti Atiline, bili su u savezu s Hunima i živeli u Panoniji. Odatle su 493 god. krenuli u Italiju i osnovali Istočno Gotsko carstvo sa prestonicom u Raveni.

GRACIAN — (Flavius Gratianus). Rimski imperator, rođen u Sirmiumu (Sremska Mitrovica) 359 god., umro 383 god.

H.

HANIBAL — (247—183 god. pre n. e.). Kartaginski vojskovođa, sin Hamilkara Barke. Još kao dete zakleo se da će mrzeti Rimljane. Prvo je osvojio Španiju i stvorio jaku vojsku za dalje operacije protiv Rimljana. Prešao je Pirineje, a potom i Alpe i tukao Rimljane u bitkama kod Tičina i Trebije (218), Trazimenskog Jezera (217) i Kane (216). Rimljani su poslali svog vojskovođu Scipiona Afrikanca da napadne Kartaginu. Ovaj manevar Rimljana primorao je Hanibala da napusti Italiju da bi spasao Kartaginu. Pobeden je kod Zame, čime je završen Drugi punski rat. Posle pobeđe nad Rimljanim kod Kane, u Rimu je zavladao veliki strah, te je otuda potekao i danas poznati izraz »Hanibal ante portas« (Hanibal je pred vratima!), kojim se izražava neka velika opasnost koja pretstoji. Pošto su Rimljani tražili njegovu ekstradiciju, otišao je dobrovoljno u progonstvo. Ubio se kada je saznao da će ga kralj Pruzias, kod koga se sklonio, predati Rimljanim.

HASTATI — Rimski vojnici naoružani kopljem. Hastati su najpre obrazovali laku pešadiju u legiji. Docnije, kada ih je Servije Tulije solidnije naoružao, upotrebljavani su kao liniska (teška) pešadija. Hastati su bili najmladi ljudi u legiji.

HERKULUSI — Ime koje je Dioklecijan dao jednoj od dveju legija kojima je zamenio gradske i pretorijanske kohorte (Jupiterovci i Herkulusi).

HOMER — Jedan od najstarijih i najslavnijih grčkih epskih pesnika. Međutim, o njegovom životu nije ništa poznato, pa čak nije sigurno da je stvarno i postojao. Pripisuje mu se masa spevova od kojih su najznačajnije Ilijada i Odiseja.

HUNI — Narodi koji po jednima pripadaju finskoj rasi, dok su po drugima mongolske ili tatarske rase. Bili su nomadi, lovci i stočari i živeli su po stepama. Već 41 god. n. e. spustili su se preko Sibira u Evropu. Bili su hrabri ratnici, izdržljivi i krvoloci. Zadržali su se s obe strane Urala i u dolini Volge. Doprli su do Dunava, gde su ostali pola veka. Atila, njihov najpoznatiji vođa, vladao je od Danske do Panonije i od Rajne do Kaspiskog Mora. Na svojim čestim pohodima opustošio je mnoge oblasti, kao: Iliriju, Trakiju, Franačku, Severistočnu Italiju. Zapadnogotski kralj Teoderih i rimski vojskovođa Flavije Aecije pobedili su ga na Katalonskim Poljima (451). Posle smrti Atiline (453 god.) Huni su se rasturili. Današnji Mađari smatraju Atilu kao jednog od svojih najznamenitijih predaka.

I.

ILIRIJA — Stari naziv za današnju oblast između Soče i Riječkog zaliva, koja je zahvatala Istru i oblast Trsta, Sloveniju i Korušku. Docnije je ovim imenom nazivana teritorija koja se pružala sve do Dunava, obuhvatajući Meziju, Dakiju itd., kao i Makedoniju i Grčku. U XVII veku pod tim imenom podrazumevane su zapadne oblasti Balkanskog Poluostrva. Ilirija je delimično obnovljena stvaranjem Jugoslavije.

IMAGINARIUS — Zastavnik u rimskoj vojski.

J.

JARIĆI — Tri male zvezde grupisane u vidu trougla, južno od zvezde Koze. Pojava Jarića nekada je smatrana kao predznak bure.

JUGURTA — Kralj Numidije (oblast današnjeg Alžira). Proslavio se pod Scipionom u opsadi Numancije. Pomoću novca korumpirao i članove rimskog Senata i rimske vojskovođe i rimske sudije. To mu je dalo povoda da uzvikne poznate reči koje su se odnosile na Rim: »Grade na prodaju, ti bi propao kada bi našao kupca«. Njegov tast, mavarski kralj, izdao ga je Rimljanima. U zatvoru je umro od gladi.

JUPITEROVCI — Ime koje je Dioklecijan dao jednoj od dveju legija kojima je zamenio gradske i pretorijanske cohorte (Jupiterovci i Herkulusi).

K.

KAMPANJA — Po staroj geografiji ravnica u Srednjoj Italiji, između Laciuma, Samniuma, Apulije, Lukanije i Tirenskog Mora.

KAPITOL — Najčuveniji od sedam rimskih brežuljaka na kome su podignuti Citadela i hram posvećen Jupiteru, zaštitniku Rima, Junoni i Minervi. Imao je dva vrha (na jednom hram, na drugom Citadela).

KARTAGINA — Čuvena i bogata feničanska varoš Severne Afrike u blizini današnjeg Tunisa, koja je najpre bila rival Rima, a potom njegova kolonija. Vremenom je zauzela čitavu severnu obalu zapadnog dela Afrike, Siciliju, Korziku i dobar deo Pirinejskog Poluostrva. Sa Rimljanima je vodila tri velika i teška rata poznata pod imenom »Punski ratovi«, dok je Rimljan 146 god. pre n.e. nisu razorili i spalili.

KATON — (Marcius Porcius, zvani Stariji ili Cenzor). Rimski političar i pisac. Svoju vojničku karijeru počeo je u sedamnaestoj godini protiv Hanibala. Izabran za vojničkog tribuna, a zatim za Scipionovog kvestora u Siciliji. Guverner Sardinije. Borio se protiv luksuza. Strog sudija moralnog

vladanja i pobornik starorimske discipline. Protivnik novotarija i grčkog uticaja. Veliki neprijatelj Kartagine; poznato je da je svaki svoj govor u Senatu završavao rečima: »... mislim da Kartaginu treba razoriti.«

KIRASIR — Vojnik konjanik koji je nosio oklop.

KLAUDIJE — Ime jedne ugledne rimske aristokratske porodice koja je dala nekoliko državnika i vojskovoda.

KOMES — U doba rimske republike ovo ime su nosili savetnici guvernera provincija. Docnije, po utvrđenoj hijerarhiji, ovo je ime davano imperatorovim prijateljima. Najzad je postalo počasna titula koja se pridavala izvesnim licima na službi na dvoru ili u administraciji. Prema hijerarhiji, koju je utvrdio Konstantin, bilo ih je tri kategorije: prve, druge i treće klase.

KOHORTA — Jedinica u sastavu rimske legije. Kohorta je tak-tička jedinica koja počev od Marija zamenjuje manipulu u rimskoj legiji. Legija je imala deset kohorti od po 500—600 ljudi, izuzev prve kohorte (1.000 ljudi). Svaka kohorta imala je pet do šest centurija. Sa nazivom »kohorta«, jačine tri manipule, srećemo se pre Marija, ali tada kohorta nije pretstavljala osnovnu jedinicu, već manipula. Pored kohorti iz sastava legija, postojele su kohorte i u pomoćnim trupama (pešadiška i konjička). Kohortom iz sastava legije komandovao je tribun, a kohortom iz sastava pomoćnih trupa prefekt.

KONTRAVALACIJA — Utvrđena linija koju podiže napadač pri opsadi utvrđenog mesta, da bi se zaštitio od braniočevih ispada iz utvrđenog mesta.

KONZUL — Najviši funkcioner rimske republike. Bilo ih je dva zajedno. Svaki od njih imao je pravo da poništi svaki akt onoga drugog. Birani su na godinu dana, a po prestanku njihove funkcije mogli su biti optuženi za svoj rad. Oni su bili najviši rukovodioci u vojsci, sudstvu, finansijama i administraciji; sazivali su Senat i narod; vršili su naime-novanja u državnoj službi i izdavali zakone. Vlast im je umanjena institucijom narodnih tribuna. U početku konzuli su mogli biti samo patriciji. Za vreme rimske imperije konzulat je izgubio svoj značaj. Počev od Tiberija konzule je imenovao Senat. Na Zapadu je konzulat ukinut 534 god., a na Istoku 567 god. Od toga doba imperator je jedini konzul.

KORNELIJE CELZIJE — Latinski pesnik i vojnik, prijatelj Avgustov, rođen oko 69 god. pre n. e. Zaštitnik Virgilija. Borio se protiv Antonija i Kleopatre u Egiptu i bio je prvi prefekt ove provincije (31 god.). Optužen i osuđen od Senata, ubio se (27 god.).

KORNJAČA — Vrsta zaklona koji su primenjivali rimski vojnici spajajući štitove iznad svojih glava da bi se zaštitili od

projektila. Pokretni krov na točkovima koji je služio istoj svrsi.

KRATKO KOPLJE — Oružje koje se bacalo rukom ili pomoću mašina. U upotrebi kod orijentalskih naroda, Grka i Rimljana. (Kod nas poznato kao džilit).

KSANTIP — Lakedemonski vojskovođa (III vek pre n. e.). Stupio u službu Kartagine; reorganizovao njenu najamničku armiju; pobedio i zarobio Regula (255 god.).

KSERKS — (Xerxes I, 519—465 god. pre n. e.). Sin Darija I, persiski car od 485 do 465 god. pre n. e. Pošto je potčinio pobunjeni Egipat, preduzeo je mere za ostvarenje namera svoga oca da osveti Maraton. Prikupio je, kažu, više od milion ljudi, zauzeo Atiku i spalio Atinu. Kada je napao koaliranu grčku flotu u moreuzu kod Salamine, izgubio je svoju flotu, posle čega je pobegao u Aziju. Pri polasku ostavio je u Grčkoj svog vojskovodu Mardonija sa 300.000 ljudi da produži borbu, ali je i on sledeće godine potučen kod Plateje i Mikale. Ubijen 465 god. pre n. e. u Suzi.

KURTINA — Strana tvrđavskog bedema koja je vezivala dva bastiona.

KVINTIJE CINCINAT — (V vek pre n. e.). Rimjanin poznat po strogosti i jednostavnosti u svom načinu života. Kada je 460 god. nimenovan za konzula, liktori koji su imali o tome da ga obaveste našli su ga kako ore. Dve godine docnije nimenovan je za diktatora da bi pomogao Minuciju koji je bio opkoljen u jednom tesnacu. U svojih osamdeset godina ponovo je nimenovan za diktatora, da bi uništio Spurija Malija koji je htio da se proglaši kraljem.

L.

LAKEDEMONIJA — Varoš u Grčkoj (na Peloponezu) poznatija pod imenom Sparte. Aristokratska država i večiti rival Atine. Organizovana na vojničkoj osnovi sa strogom disciplinom i vaspitanjem. Cela njena istorija je istorija neprekidnih ratova. U svemu su bili vrlo umereni. Govorili su kratko, sažeto, sa što manje reči. Takvo izražavanje poznato je i danas pod nazivom »lakonsko izražavanje«.

LEGIJA — U početku legija je brojala 3.000 ljudi, po 1.000 iz svakog plemena. Servije Tulije podelio je stanovništvo na pet klasa prema bogatstvu; najbogatiji su služili u konjici. Prvobitna taktička jedinica u legiji bila je centurijska; bila je slična falangi. Docnije je učinjena pokretljivijom, podelom na nezavisne manipule. Marije je podelio legiju na deset kohorti. Avgust je legijama dao stalnost, fiksirao njihov broj i razmestio ih duž granica. Adrijan se ponovo vraća na falangu koja je efikasnija u borbi protiv Varvara. Za vreme Cezara i u doba imperije efektiv legije iznosio je

oko 6.000 ljudi, podeljenih u deset kohorti od po tri manipule. Svaka manipula imala je po dve centurije. U doba republike legijom su komandovali tribuni, i to dvojica zajedno. Za vreme imperije u legiji je bilo šest tribuna, jedan prefekt logora, 59 centuriona i toliko isto opsionala (komandira vodova). Osim toga legija je imala podoficire, lekarre, veterinare, muzičare, radnike, blagajnike itd. Svaka legija imala je svoja ratna oruđa, bila je numerisana i nosila je određeni naziv. Za vreme Trajana bilo je trideset legija.

LIBURNIJA — Po staroj geografiji nalazila se duž Jadranske obale, između Istre i Dalmacije. Tako je nazivan i laki ratni brod, čiji su oblik Rimljani uzeli od piratskih brodova iz Liburnije.

LOGORI — U svojim pobedonosnim pohodima, rimski legionari nisu ostavljali nezaštićenu zemlju, već su gradili utvrđenja, da bi se zaštitili od ponovne navale Varvara. Tragovi tih utvrđenja nalaze se i danas u mnogim zemljama, kojima su vladali Rimljani. Čim bi rat bio završen, rimski vojnici zamenjivali su mač ašovom. Logor je podizan na pogodnom mestu za odbranu. Pošto su na podizanju logora radili svi vojnici, podizani su vrlo brzo. Veština pravljenja utvrđenih logora naročito je razvio Cezar, a Avgust, Trajan i Adrijan nastavili su tu tradiciju i napravili su niz utvrđenja na granicama imperije.

LUKANIJA — Brdoviti predeo Italije između Tarantskog Zaliva na istoku i Kampanje i Tirenskog Mora na zapadu. Nastanjena Samničanima, ratničkim narodom koji se uporno borio protiv Rima. Pobedeni od Fabricija, Samničani su prišli Piru, a posle njegovog odlaska iz Italije (247 god. pre n. e.) definitivno su pokoreni od strane Papirija.

M.

MALEOLUS — Strela ili koplje obavijeno sagorljivim materijama; služili su kao zapaljivi projektili.

MAKSIMIJE — (Caius Julius Verus Maximus). Rimski imperator gotskog porekla, rođen u Trakiji 173 god., umro 238 god. Kao pastir stupio u vojsku, gde ga je njegova izvanredna snaga učinila popularnim. 235 god. postao je imperator, a 238 god. su ga ubili njegovi vojnici.

MANLIJE — (Vulso Capitolinus Marius). Rimski konzul 392 god. pre n. e., umro 382 god. pre n. e. Odbranio je Kapitol pri zauzeću Rima od strane Gala (390). Otuda mu i nadimak Capitolinus. Njegova upornost u zaštiti plebejaca učinila je da ga omrznu aristokrati, koji su ga ubili strmoglavljujući ga sa Tarpejske Stene.

MANIPULA — U vremenu od Kamila do Marija manipula je bila taktička jedinica u rimskoj vojsci. U legiji je bilo tri-

deset manipula od po dve centurije. Broj vojnika u manjili varirao je prema efektivima legije.

MARIJE — (Marius Caius, 157—86 god. pre n. e.). Veoma sposoban rimski vojskovođa. Za vreme rata sa numiđanskim kraljem Jugurtom izabran je za konzula i vrhovnog komandanta rimske vojske. Kada je 104 god. bio ponovo izabran za konzula i vrhovnog komandanta, sproveo je velike reforme u vojski. Tada je u vojsku mogao stupiti svako ko je htio, pa i oni koji nisu imali nikakve imovine. Time je mogao da produži rok službe u vojski i da znatno bolje obuči svoju vojsku. Na taj način rimska vojska je pretvorena u najamničku. Pobedio je galska i tevtonska plemena koja su sa severa bila upala u Italiju.

MARS — Bog rata kod Rimljana. Po čisto rimskoj legendi Mars je otac Romula i predak rimskog naroda.

MARSOVO POLJE — To je ime dato ravnici pored Tibra, na kojoj su se rimski građani vežbali u rukovanju oružjem.

MAVRITANIJA — Po staroj geografiji zemlja ograničena sa severa Sredozemnim Morem, sa zapada Atlantskim Okeanom, sa juga Getulijom i sa istoka Numidijom (današnji Maroko i Zapadni Alžir). Danas se Mavritanijom naziva predeo Sahare pod francuskom dominacijom, u kome su nastanjeni Mavri, koji žive više-manje nomadskim životom.

MERE ZA DUŽINU I TEŽINU KOD RIMLJANA —

- stopa = 0,2957 m.
- palac = 1,85 cm.
- livra = 327 grama
- milja = 1.000 koraka = 750 m.

METELUS — Nazvan Numiđanin. Studirao u Atini. Postao kvestor (126 god.), tribun (121 god.), edil (118 god.), pretor (115 god.), guverner Sicilije (114 god.) i konzul (109 god.). U Africi pobedio Jugurtu.

MEZIJA — Po staroj geografiji prostrana oblast Balkanskog Poluostrva, koja odgovara današnjoj Bosni, Srbiji i Bugarskoj. Bila je nastanjena plemenima germanskog i tračanskog porekla koja su bila pod naizmeničnom vlašću Persijanaca, Tračana i Rimljana. Pošto su je zauzeli Rimljani (29 god. pre n. e.), obrazovane su dve provincije, koje su docnije pridate jedna Dakiji, a druga Trakiji.

MINOTAUR — Po grčkoj mitologiji čudovište polubik-polučovek. Rodila ga žena Minosova sa jednim belim bikom. Minos ga zatvorio u jedan lavigint koji je sagradio Dedal. Da bi osvetio ubistvo svoga sina, Minos je nametnuo Atinjanima godišnji danak od sedam dečaka i sedam devojčica, koje je proždirao Minotaur. Tezej, pomognut Arijanom, ušao je u lavigint i ubio Minotaure, i tako oslobođio Atinu ovog kobnog danka.

MITRIDAT — Kralj Ponta u Maloj Aziji, rođen oko 135 god. pre n. e., umro 63 god. pre n. e. Posle Hanibala najopasniji neprijatelj Rimljana, sa kojima je ratovao skoro neprestano. U Aziji priredio strahovit pokolj Rimljana (oko 100.000). Rimljani su uspeli najzad da sruše njegovu državu. Izvršio samoubistvo posle pobune sina mu Farnaka, koga je uzalud pokušao da otruje.

MIZENA — Rimska varoš na Tirenskom Moru, u čijem je zalivu bila stacionirana rimska flota koja je imala zadatak da obezbeđuje sigurnost mora i obala u zapadnom Sredozemlju.

N.

NOTUS — Južni vetar kod starih Rimljana.

NUMANCIJA — Po staroj geografiji španska varoš koju su podigli galski kolonisti na izvoru Dura. Mala nezavisna republika koju su Rimljani dugo vremena uzaludno napadali. Razorio je Scipion Emilije 133 god. pre n. e.

NUMIDIJA — Po staroj geografiji najpre kraljevstvo Berbera, a potom rimska provincija. Najpre je obuhvatala današnji Alžir u potpunosti, a potom samo njegov istočni deo. U istoriji se pojavljuje u toku Drugog punskog rata. Tada je za susede imala Mavritaniju na zapadu i Kartaginu na istoku. Pošto su razorili Kartaginu, Rimljani su podelili Numidiju na tri dela. Ubrzo zatim Jugurta, kralj jednog od ova tri dela, ovlađao je celom Numidijom i postao veliki neprijatelj Rimljana. Rimljani su ga savladali tek uz pomoć kralja Mavritanije, kome su dali zapadni deo Numidije. U V veku Vandali su je potpuno uništili.

O.

ONAGR — Opsadna sprava u upotrebi kod Rimljana. To je bila jedna vrsta baliste pomoću koje su u utvrđeno mesto bacani razni projektili.

OPSIJE — Oficir u rimskoj vojsci koji je bio potčinjen centurionu, pomagao ga i po potrebi zamjenjivao.

ORAO — Amblem legije u rimskoj vojsci.

ORIJENT — Istočne zemlje starog kontinenta (Azija, deo Egipta i deo Evrope). Tako su nazivane i zemlje u istočnom delu Sredozemnog basena.

OSTER — Latinski naziv za grčki pojam *auein* — osušiti. Rimljani su tako nazivali vetar koji duva s juga.

OVAN — Ratna sprava koja je služila za rušenje tvrđavskih zidova opsednutih varoši. Svi stari narodi su znali za ovu spravu. Kod nas se naziva i taran.

PALISADE — Veliki i jaki kočevi, čvrsto pobijeni u zemlju i na vrhu zašiljeni. Služe kao prepreka protiv napadača. Mogu se horizontalno međusobno povezivati. Mogu biti na različitom međusobnom rastojanju.

PELION — Planina u Tesaliji (1.620 m.). Pelion igra veliku ulogu u starim grčkim legendama.

PILUM — Oružje iz rimskog doba. Vrsta teškog kratkog kopljja sa oštrim vrhom koje je najčešće služilo za bacanje.

PIR — Epirski kralj, rođen oko 318 god. pre n. e., umro 272 god. pre n. e. Važio kao veliki vojnik. Snevao o velikom carstvu na Jonskom Moru. Nameravao da pokori Italiju, a zatim Siciliju i Afriku. Pobedio je Rimljane u bici kod Herakleje (279 god.), a zatim kod Askuluma, ali ta ga je pobeda tako skupo koštala da se morao povući prema Tarantu. Proterao je Kartaginjane sa Sicilije, ali je toliko ozlojedio stanovništvo da ga je ono primoralo da napusti Siciliju. Kartaginjani su mu uništili deo flote, a Rimljani su ga porazili kod Benevanta (oko 275). Posle toga je ratovao sa različitim uspehom po Grčkoj i Makedoniji, a ubijen je pri uzimanju Argosa, i to ciglom koju je bacila neka starica. Kada su mu posle pobeđe kod Askuluma čestitali, duhovito je odgovorio: »Još jedna pobađa kao ova, i mi smo izgubljeni«. Pirovom pobeđom i danas se naziva skupo plaćena pobađa.

PLEJADE — (Vlašići). Grupa zvezda u sazvežđu Bika. Šest glavnih zvezda vidljive su golim okom, a ljudi sa dobrim vidom mogu videti još osam. Posmatrana teleskopom ova grupa je vanredno bogata zvezdama.

POKRETNI MOST — Vrsta mosta koji se podiže i spušta bilo u cilju odbrane kapije utvrđenja ili da bi se do nje doprlo. Takav most postojao je i na pokretnim kulama radi spuštanja na bedeme utvrđenja.

POKRETNI ZAKLON — Laki zaklon koji je izrađivan od dasaka.

POMOĆNE TRUPE — U rimskoj vojsci su sačinjavale stranačke trupe koje su pridavane legiji, a nisu ulazile u njen sastav. Posle Marijeve reforme od njih su formirane laka konjica i laka pešadija. U doba carstva to je postala potpuno legalna institucija sa specijalnim naoružanjem (kopljje, mali okrugli štit, širok i dug mač).

POMPEJ — (Cneius Pompeius, zvani Veliki). Rimski državnik rođen 107 god. pre n. e., umro 48 god. pre n. e. Najpre ratovao pod komandom svoga oca, a zatim je samostalno prikupio tri legije i doveo ih Suli kroz neprijateljske redove. Tada ga je Sula nazvao »Veliki«. Posle Suline smrti Pompej je uništio ostatke Marijeve partije. Dovršio je rat u Španiji, uništio je Spartakusa. Postao konzul 79 god. Dotada oslonac

aristokratije, sada se okreće protiv nje. Dovršio je rat protiv Mitridata koji je započeo Lukul. Sa Cezarom i Krasom obrazovao prvi triumvirat 60 god. pre n. e., uperen protiv Senata i republike. Posle Krasove smrti došlo je do sukoba između Pompeja i Cezara, koga su podržavali Senat i aristokratska stranka. Pobeđen od Cezara kod Farsale (48 god.), zatražio je azil kod egipatskog kralja Ptolomeja, koji je naredio da ga ubiju, a njegovu glavu poslao Cezaru. Pompeju su događaji išli na ruku.

PREFEKT — U rimske doba to je bila titula koja je davana vrlo velikom broju funkcionera u građanstvu i u vojsci za vreme republike i carstva.

PRETOR — U rimske doba najviši funkcioner sudstva u Rimu ili funkcioner koji upravlja jednom provincijom. Pošto je narod dobio pravo da bira konzula iz svoje sredine (387 god. pre n. e.), to je kao kompenzacija sudstvo izdvojeno iz nadležnosti konzula i stavljen u nadležnost jedne nove patriciske magistrature. U početku je bio samo jedan pretor. Narod je 337 god. pre n. e. i ovaj položaj osvojio za sebe. Pretor je zamjenjivao konzule u njihovom otsustvu. 242 god. pre n. e. bila su dva pretora, a zatim se ovaj broj popeo na četiri, pa na šest; pod Avgustom na deset i dvanaest, a pod sledećim imperatorima i na osamnaest. Pretori su igrali vrlo veliku ulogu u razvoju prava.

PRETORIJA — Za vreme starih Rimljana komandantov šator u logoru.

PRETORIJANCI — Kod Rimljana vojnici koji su čuvali pretora, a docnije imperatora.

PRETORIJANSKA GARDA — Lična garda rimskih imperatora. Vodi poreklo od trupa koje su konzuli u ratno doba, po primeru Scipiona Afrikanca, određivali za svoju ličnu gardu, pod nazivom pretorijanske kohorte. Cezar, Antonije i Oktavije imali su takvu gardu. Oktaviju je Senat dao pravo da i u mirno doba zadrži ove kohorte; bilo ih je šest od po 10.000 ljudi, i bile su razmeštene u Rimu i u gradovima u blizini Rima. Njima su komandovali najpre dva komandanta, a docnije samo jedan; svih deset kohorti kasnije su dovedene u Rim. Pomoću pretorijanske garde Klaudije se dočepao vlasti i za to je platio po 5.000 setersa po čoveku. Od tada je ušlo u običaj da se pretorijanci prodaju. Septimiije Sever ukinuo je Pretorijansku gardu i namesto nje obrazovao gardu od izabralih vojnika iz svih legija. Konstantin je sasvim ukinuo Pretorijansku gardu.

PRETORIJANSKA VRATA — Kod starih Rimljana vrata na logoru koja su okrenuta prema neprijatelju.

PRINCIPI — Kod starih Rimljana vojnici jedne od tri linije, koliko ih je bilo u rimskoj legiji u doba Kamila. Tako nazvani verovatno zbog toga što su se nekad borili u prvoj liniji.

PROPONTIDA — Po staroj geografiji naziv za sadašnje Mramorno More. Na njegovim obalama bile su podignute mnogobrojne grčke kolonije.

PROVINCija — Pokorena zemlja izvan Italije, u kojoj su vladali rimski zakoni i kojom je upravljao rimski guverner. Avgust je podelio provincije na senatorske i imperijalne. Imperijalne provincije nalazile su se na granicama carstva i njima su upravljali guverneri koje je odredivao imperator. U njima su stacionirale legije. U doba Konstantina imperija je bila podeljena na 115 provincija.

PUNSKI RATOVI — Vođeni su između Rima i Kartagine u trećem i drugom veku pre naše ere.

— I. punski rat — (264—241). Protiv Kartagine, koja je bila jaka na moru, Rim je bio primoran da stvara takođe jaku flotu. Rimljani su zauzeli Mesinu na Siciliji, ali ih je odatle proterao Hamilkar Barka. Time je ovaj rat završen.

— II. punski rat — (218—201). Posle smrti Hazdrubala (220), vojska je izabrala Hanibala za svog komandanta. Hanibal je bio darovit vojnik i nepomirljivi neprijatelj Rima. Pošto je Rim u to doba bio jak, Hanibal ga nije mogao napasti neposredno, preko Sredozemnog Mora, već je odlučio da prvo ide u Galiju (današnju Francusku), računajući da tamo digne ustanak protiv Rima i da postigne iznenađenje prelazeći preko Alpa, u čemu je i uspeo. Po prelasku Alpa imao je svega 20.000 pešaka i 1.000 konjanika, ali se brzo ojačao Galima koje je pridobio za sebe. 217 god. potukao je Rimljane kod Trazimenskog Jezera, a 216 god. kod Kane. Posle toga Rimljani daju slobodu svojim robovima, koji postaju odlični vojnici. Pošto je Scipion preneo rat u Afriku, Hanibal je bio primoran da i sam pređe Sredozemno More, da bi zaštitio Kartaginu koju je ugrozio Scipion Afrikanac. 202 god. došlo je do bitke kod Zame u kojoj je Scipion pobedio Hanibala.

— III. punski rat — (146). Oslabljena Kartagina morala je pristati na progonstvo Hanibala koji je neprestano radio protiv Rima. Rim se još uvek bojao Kartagine, a rimski Senat je zahtevao da se ona uništi. 146 god. n. e. Kartagina je posle herojskog otpora razorenata i do temelja razrušena.

R.

RAVENA — Italijanska varoš u Emiliji. Ima dugu i slavnu istoriju. Sedište današnje italijanske oblasti istog imena na Jadranskom Moru.

REDAN — Fortifikacijski objekt koji ima oblik više ili manje otvorenog ugla, no najmanje od 60 stepeni; vrh ugla je okrenut ka neprijatelju, a strane su mu ili pravoliniske ili

izlomljene, u kom slučaju su to takođe manji redani na stranama velikog redana.

RODOS — Ostrvo i grad istog imena na njemu u istočnom Sredozemlju (Egejsko More). U staro doba ostrvo je imalo veliki značaj i mnogi zavojevači su ga napadali. Bilo je pod vlašću Aleksandra Makedonskog (332 god.), a posle toga nezavisno do II veka pre n. e., kada je pao pod vlast Rima.

ROMUL — Prema legendi osnivač Rima i njegov prvi kralj. Rimljani su ga docnije poštivali kao boga pod imenom Kvirin.

S.

SALUSTIJE — (Caius Sallustius Crispus). Latinski istoričar, rođen 87 god. pre n. e. Umro 35 god. pre n. e. Iz bogate plebejske porodice, dobio je solidno obrazovanje i izrana se posvetio politici. U 27 godini postao je kvestor, a zatim narodni tribun. Pripadao je demokratskoj stranci i celog veka se borio protiv aristokratije. 47 god. bio je guverner Afrike, kao pretor. Za sobom je ostavio nekoliko istoriskih dela, kao što su »Život Jugurte« i »Katalinina zavera«. Cezar, Seneka i Tacit veoma su ga poštivali, a njihov sud ni docnije nije demantovan.

SAMBUKA — Ratna mašina koja je imala pokretni most, koji je napadač spuštao sa pokretnе kule na tvrđavske zidove.

SAMNIČANI — Stanovnici oblasti Samnije u Centralnoj Italiji, na istoku od Lacija i Kampanje. Vodili su tri duga rata sa Rimljanim od 327—290 god. pre n. e. Rimljani su u početku pretrpeli težak poraz u Kaudinskom Klancu i predali se pod sramnim uslovima. U to vreme Rimljani su protiv sebe imali još i Etrurce i Gale. Kako ova plemena nisu bila međusobno povezana, to je na kraju ipak Rim ostao pobednik. Najveći deo Samničana postao je tada rimski saveznik. Posle ovih ratova cela Srednja Italija i jedan deo Severne Italije nalazile su se pod vlašću Rima.

SARACENI — Tako su ranije zapadnjaci nazivale narode Azije i Afrike.

SCIPION AFRIKANAC — (Publius Cornelius). Rođen oko 235 god. pre n. e., umro 183 god. pre n. e. U svojoj dvadesetčetvrtoj godini je prokonzul u Španiji, gde je podigao ugled rimskog oružja. Zauzeo je Kartaginu. Dovršio potčinjavanje Španije Rimu. Kada je 205 god. izabran za konzula, predložio je Senatu da se Italija oslobodi Hanibala pomoću diverzije u Africi. U Africi spalio Kartaginu, pobedio Hanibala kod Zame i tako završio Drugi punski rat. Imao je mnogo neprijatelja koji su ga napadali, te je morao da ode u izgnanstvo, gde je i umro. Nije htio da ga sahrane u Rimu, a naredio je da mu se na grobu urežu ove znamenite reči: »Nezahvalna otadžbino, ti nećeš imati moje kosti«.

SERTORIJE — (Quintus). Rođen oko 121 god. pre n. e., ubijen 73 god. pre n. e. Kvestor (91 god.). Pripadao Marijevoj partiji. Posle Marijeve smrti izbegao u Španiju, koju je otcepio od Rima i u toku nekoliko godina pobedivao vojskovode koje je Rim slao da ga savladaju. Ratovao protiv Mavritanije. Na poziv Luzitanaca (Portugalija) vratio se u Španiju da bi se borio protiv Anija, Sulinog vojskovođe. Pobedio Metelusa, a zatim Pompeja. Udružio se sa Mitridatom. Ubili su ga njegovi oficiri po nagovoru njegovog rivala Parpena (73 god.).

SILANIJE — (Marcus Junius). Pobeđen od strane Cimbra u južnoj Galiji.

SINJIFER — Rimski oficir ili vojnik koji je nosio zastavu ili oznaku jedinice.

SIRSIUS — Ime kojim su Rimljani nazivali severni vetar »mistral«.

SKIPTAR — Jedna od oznaka kraljevstva.

SKORPION — Ratna mašina; neka vrsta velike arbalete montirane na specijalnom postolju; aktivira se pomoću čekrka; služila za bacanje velikih strela i manjih kopalja.

T.

TEBA — Prema tradiciji grad koji je osnovao feničanin Kadmos u grčkoj provinciji Beotiji. Prema nekim tvrdeњima, po padu Troje postala je prestonica Beotije. Iz nakanosti prema Sparti u Tebi je obrazovana oligarhiska republika, koja je stupila u savez sa Persijancima protiv Atine. Pobeđeni u Plateji, Tebanci su tukli Atinjane kod Korone (447 god. pre n. e.). Docnije bili pod dominacijom Sparte sve dok ih nije, pomoću Atinjana, oslobođio jedan izgnanik, Pelopidas. Tebanac Epaminonda uništio je spartansku vojsku i obrazovao arkadisku ligu protiv Sparte, ali je umro posle svoje pobjede kod Mantineje. Sa njim je prestala i moć Tebe. Docnije ju je potčinio Aleksandar Makedonski, pa potom Rimljani.

TESALIJA — Oblast Severne Grčke. Rimljani je zauzeli 197 god. pre n. e.

TESERARIUS — Rimski vojnik kome je tribun davao znake raspoznavanja ispisane na teseri. Tesera je tablica četvorougaonog oblika od metala ili od slonove kosti, a dobila je ime po svome obliku (grčki: tesares-četiri).

TEVTONI — Germanski narod, koji se u II veku pre n. e. nastanio na obalama Baltičkog Mora, u današnjem Meklenburgu. 113 g. pre n. e. u zajednici sa Cimbrima, pod voćstvom Tevtodohusa, izvršili su invaziju Galije i opustošili je. 102 god. pre n. e. uništio ih Marije u blizini Eksa (današnja Francuska) i tada su isčezli iz istorije. Njihovo ime ih je

nadživelo i danas služi za označavanje svih naroda germaniske rase.

TIBAR — Italijanska reka koja protiče pored Rima i uliva se u Tirensko More.

TIDEJ — Po grčkoj mitologiji sin kralja Enosa i Periboje. Otac Diomeda. Uzeo učešća u ekspediciji protiv Tebe. Ranjen od strane Melaniposa, umro je pod zidinama Tebe.

TOLENO — Ratna mašina koju su stari Rimljani upotrebljavali da bi svoje vojnike uzdigli sa zemlje na zidove opsednute tvrđave.

TRAJAN — (Marcus Ulpius Trajanus Crinitus). Rimski imperator rođen u Španiji 52 god., umro 117 god. Bio je konzul i komandant legija u Donjoj Germaniji. Usvojio ga Nerva, a po njegovoj smrti (98 god.) postao je imperator. Jedna od njegovih najvećih zasluga je formiranje servisa za ukazivanje pomoći siromašnoj deci. Za vreme njegove vladavine hrišćani su mnogo proganjeni. Bio je veliki ratnik; naročito se odlikovao svojim pohodima u Dakiji, koju je romanizirao, o čemu svedoči današnja Rumunija. Vodio je uspešne ratove u Armeniji, Mesopotamiji, Arabiji, Siriji i Persiji. Bio je odličan organizator i graditelj.

TRAKIJA — Oblast današnje Grčke. Ovim imenom je nekada nazivana cela Evropa severno od Grčke. Počev od 46 god. cela Trakija je bila rimska provincija.

TRIBUN — Tribun je kod starih Rimljana bio visoki funkcijonер u raznim oblastima državnog života. Vojni tribun: magistrat koji je jedno vreme u vojski uživao autoritet konzula. Tribun legije ili vojnički tribun: viši oficir u rimskoj vojski.

TRIJARI — Vojnici koji su obrazovali treću liniju u rimskoj legiji. Birani su od najstarijih vojnika, sa velikim iskustvom; obrazovali rezervu legije. U boju su upotrebljavani u krajnjoj nuždi.

TROJA — Grad u Maloj Aziji, u blizini Helesponta (Dardanela). Misli se da joj je prvobitno ime bilo Pergam. U doba Prijama bila je na vrhuncu svoje moći. Grci su opkoljavali Troju punih deset godina i zapalili su je, pošto su je zauzeli. O tačnom mestu nekadašnje Troje i sada se živo diskutuje u naučnom svetu.

TRKAČKA KOLA — Kola sa dva točka koja su upotrebljavana u bojevima i na narodnim svečanostima. Prvput su se pojavila u Maloj Aziji, 4.000 godina pre n. e. Bila su dvoprežna ili četvoroprežna. Kod Grka i Rimljana trke ovih kola bile su razvijene u tolikoj meri da su postale u pravom smislu narodne svečanosti.

V.

VALENTINIJAN II. — Rimski imperator, sin Valentinijana I., rođen 371 god., umro 392 god. Kad mu je otac umro, imao

je četiri godine. Tada su ga legije aklamirale i zajedno sa svojim starijim bratom, Gracijanom, postao je rimski imperator. Pri deobi zapadne rimske imperije, dobio je na upravu Italiju i Iliriju. U njegovo ime vladala je njegova mati Juština. Teodosije ga je oslobođio uzurpatora Maksima (388 god.), koji je pre toga ubio njegovog starijeg brata Gracijana, ali mu je za tutora postavio Arbogasta, galskog vojskovođu, koji je naredio da se mladi imperator udavi.

VARON — (Marcus Terentius Varro). Raznovrstan rimski pisac, rođen 116 god. pre n. e., umro 27 god. pre n. e. Za vreme rata protiv pirata služio je pod komandom Pompeja, uz koga je bio i za vreme građanskog rata. Posle Farzale pomirio se sa Cezarom. Za vladavine Avgusta posvetio se naučnom radu. To je bio jedan od najsvestranih rimskih naučnika, čijim su se plodovima rada obilato koristili svi njegovi sledbenici.

VARVARI — Tako su Rimljani nazivali sve narode koji su upadali u rimsku imperiju i najzad je doveli i do propasti. Rimljani su delili svet na civilizovani i necivilizovani; ovaj poslednji pretstavljeni su Varvari, koji su došli uglavnom iz Germanije, Skandinavije, Finske i Rusije.

VELITI — Lake trupe u staroj rimskoj vojsci. U početku to su bili pešaci, koje su konjanici nosili pozadi sebe na konjskim sapima do mesta borbe, gde su se borili peške. Bili su naoružani kratkim kopljem za bacanje, mačem i štitom. Njihov broj u legiji bio je različit u razno doba, a za vreme Scipiona bilo ih je 1.200 od ukupno 4.200 pešaka.

VESPAZIJAN — (Titus Flavius Vespasianus). Rimski imperator, rođen 7 god. pre n. e. umro 79 god. n. e. Pod Kaligulom bio je edil i pretor, pod Klaudijem komandovao jednom germanskom legijom; izvanredno vodio rat u Britaniji. Bio je konzul, a pod Neronom dobio je afrički prokonzulat. Opsadio Jerusalim i ugušio pobunu Jevreja. On je bio obnavljač imperije. Potsmevali su mu se kao tvrdici, ali je on popravio finansijske i vojničku disciplinu, reformisao Senat i sudstvo. Gradio akvadukte, ulepšavao gradove i pomagao nauku i umetnost. Živeo vrlo skromno.

VIRGILIJE — (Publius Virgilius Maro). Najveći latinski pesnik. Rođen 15. oktobra 70 god., umro 19 god. pre n. e. Naročito odan imperatoru Avgustu.

Z.

ZEFIR — Ime koje su stari Rimljani davali zapadnom vetru. Prema grčkoj mitologiji zefir je jak i kišovit vetar. Docnije su ga smatrali za blag i lak vetar, proletnji povetarac koji je donosio topljenje snega.

S A D R Ž A J

<i>Predgovor</i>	— — — — — — — — — — — — — — — —	3
KNJIGA PRVA		
<i>Predgovor</i>	— — — — — — — — — — — — — — — —	9
I.	Samo praksa u upotrebi oružja omogućila je Rimljanim da pokore sve narode — — — — — — — —	11
II.	Iz kojih naroda treba birati regrute — — — — — —	12
III.	Da li su regruti sa sela bolji od regruta iz gradova — — — — — —	12
IV.	U koje doba starosti treba uzimati regrute — — — — — —	13
V.	Visina regruta — — — — — — — — — — — —	14
VI.	Fizički znaci koji karakterišu najbolje regrute — — — — — —	14
VII.	Zanimaњa koja su u skladu ili u oprečnosti sa vojničkim pozivom — — — — — — — — — — — —	15
VIII.	Obeležavanje regruta — — — — — — — — — — — —	16
IX.	Vojnički korak, trčanje, skok — — — — — — — —	16
X.	Plivanje — — — — — — — — — — — — — —	17
XI.	Vežbanje na figurama kod starih Rimljana — — — —	18
XII.	Preimućstvo boda nad sećom — — — — — — — —	18
XIII.	Mačevanje — — — — — — — — — — — — — —	19
XIV.	Kratko kopljje — — — — — — — — — — — —	20
XV.	Luk — — — — — — — — — — — — — —	20
XVI.	Praćka — — — — — — — — — — — — — —	20
XVII.	Olovne lopte — — — — — — — — — — — —	21
XVIII.	Jahanje — — — — — — — — — — — — — —	21
XIX.	Opterećenje vojnika — — — — — — — — — — — —	22
XX.	Oružje u upotrebi kod starih Rimljana — — — —	23
XXI.	Korist od utvrđivanja logora — — — — — — — —	26
XXII.	Položaj logora — — — — — — — — — — — —	26
XXIII.	Oblik logora — — — — — — — — — — — — — —	27
XXIV.	Način utvrđivanja logora — — — — — — — — — —	27
XXV.	Utvrđivanje logora u prisustvu neprijatelja — — — —	28
XXVI.	Evolucija linije — — — — — — — — — — — —	29
XXVII.	Vojnički marš — — — — — — — — — — — — — —	30
XXVIII.	Koristi od vojničkog vežbanja — — — — — — — —	30

KNJIGA DRUGA

<i>Predgovor</i>	— — — — —	35	
I.	Elementi vojne organizacije	— — — — —	36
II.	Razlika između pomoćne trupe i legije	— — — — —	36
III.	Uzroci propadanja legije	— — — — —	37
IV.	Broj legija ratnog sastava u prošlosti	— — — — —	38
V.	Organizacija legije	— — — — —	39
VI.	Broj kohorti u legiji; broj vojnika u svakoj kohorti	— — — — —	39
VII.	Vojnička zvanja	— — — — —	41
VIII.	Nekadašnji činovi	— — — — —	43
IX.	Nadležnost prefekta legije	— — — — —	43
X.	Nadležnost prefekta logora	— — — — —	44
XI.	Nadležnost prefekta radnika	— — — — —	44
XII.	Nadležnost vojničkog tribuna	— — — — —	45
XIII.	Centurije i njihove oznake	— — — — —	45
XIV.	Eskadroni u legijama	— — — — —	46
XV.	Borbeni poredak legije	— — — — —	47
XVI.	Oprema trijara i centuriona	— — — — —	48
XVII.	Nepomično držanje liniske pešadije u borbi	— — — — —	48
XVIII.	Ispisivanje imena i čina vojnika na prednjoj strani štita	— — — — —	49
XIX.	Pored sticanja fizičke kondicije, regrut mora da nauči da piše i da računa	— — — — —	50
XX.	Polovina vojničke plate zadržava se na čuvanju u jedinici	— — — — —	51
XXI.	Unapređenje legionara uslovljeno je njihovim postepenim prolaskom kroz sve kohorte	— — — — —	51
XXII.	Trubni znaci	— — — — —	52
XXIII.	Rekapitulacija vojnih vežbanja	— — — — —	53
XXIV.	Razlozi zbog kojih je potrebno vežbanje u rukovanju oružjem	— — — — —	54
XXV.	Spisak ratnog materijala legije	— — — — —	55

KNJIGA TREĆA

<i>Predgovor</i>	— — — — —	59	
I.	Efektivi jedne armije	— — — — —	60
II.	Održavanje zdravstvenog stanja u armiji	— — — — —	61
III.	Snabdevanje hranom	— — — — —	62
IV.	Održavanje discipline	— — — — —	64
V.	Komande i znaci u vojsci	— — — — —	65
VI.	Mere predostrožnosti koje zahtevaju vojne operacije u blizini neprijatelja	— — — — —	67
VII.	Prelaz preko reka	— — — — —	71
VIII.	Uređenje logora	— — — — —	72
IX.	Razmatranje o celishodnosti iznenadenja, zasede, boja	— — — — —	75

X.	Postupak komandanta koji komanduje jedinicama formiranim od mlađih vojnika ili od vojnika koji duže vremena nisu učestvovali u ratu	— — — — —	77
XI.	Mere predostrožnosti koje treba preduzeti pred početak boja	— — — — —	80
XII.	Potreba da se pre boja ispita moralno raspoloženje trupa	— — — — —	81
XIII.	Izbor bojnog polja	— — — — —	82
XIV.	Formiranje borbenog poretku armije	— — — — —	82
XV.	Dužina linija i njihovo međusobno otstojanje	— — — — —	84
XVI.	Raspored konjice	— — — — —	85
XVII.	Uloga trupa iz rezerve	— — — — —	86
XVIII.	Mesta glavnog i potčinjenih komandanata	— — — — —	86
XIX.	Sredstvo da se u boju osuđete hrabrost i namere neprijatelja	— — — — —	87
XX.	Borbeni poreci. Način da se neprijatelj pobedi slabijim snagama	— — — — —	89
XXI.	Neprijatelju treba olakšati povlačenje da bismo ga lakše uništili	— — — — —	94
XXII.	Kako treba postupiti da se uklonimo od neprijatelja ako nećemo da primimo borbu	— — — — —	95
XXIII.	O upotrebi kamila i oklopljene konjice	— — — — —	97
XXIV.	Način da se u boju odupremo bornim kolima naoružanim kosama i slonovima	— — — — —	97
XXV.	Kako treba postupiti da bi se sprečio delimičan ili potpun poraz armije	— — — — —	99
XXVI.	Vojna načela	— — — — —	100

KNJIGA ČETVRSTA

<i>Predgovor</i>	— — — — —	107	
I.	Prirodna, veštačka i mešovita utvrđenja	— — — — —	108
II.	Spoljni zidovi utvrđenja sa ispadnim uglovima	— — — — —	108
III.	Zemljani nasipi	— — — — —	108
IV.	Brane za zaštitu kapija od požara	— — — — —	109
V.	Rovovi	— — — — —	109
VI.	Sredstva da se opsednuto ljudstvo sačuva od udara strela	— — — — —	109
VII.	Mere predostrožnosti koje se preduzimaju za zaštitu utvrđenog mesta od gladi	— — — — —	110
VIII.	Mere koje se preduzimaju za odbranu bedema	— — — — —	111
IX.	Kako se zamjenjuje užad za mašine	— — — — —	111
X.	Sredstva da se utvrđenom mestu obezbedi snabdijevanje vodom	— — — — —	112
XI.	Kako zamjeniti so	— — — — —	113
XII.	Kako se odbija juriš napadača	— — — — —	113
XIII.	Oruđa koja se upotrebljavaju pri napadu na utvrđena mesta	— — — — —	113

XIV.	Kornjača sa kosom ili ovnom	— — — — —	114
XV.	Pokretni zakloni, pokretni krovovi, terasa	— —	114
XVI.	Galerije za približavanje	— — — — —	116
XVII.	Pokretne kule	— — — — —	116
XVIII.	Paljenje pokretnih kula	— — — — —	117
XIX.	Povećavanje visine bedema	— — — — —	118
XX.	Sapiranja koja se primenjuju protiv pokretne kule	— —	118
XXI.	Lestvice, sambuka, pokretni most, toleno	— —	119
XXII.	Odborbena oruđa: balista, onagr, skorpion, arbaljet, fistibal, pračka	— — — — —	120
XXIII.	Sredstva koja se upotrebljavaju za odbranu od ovna: dušeci, zamke, rasklje, stubovi	— — — — —	121
XXIV.	Lagumi za rušenje bedema ili za olakšavanje upada u utvrđeno mesto	— — — — —	122
XXV.	Držanje opsednutih kada neprijatelj upadne u utvrđeno mesto	— — — — —	123
XXVI.	Mere predostrožnosti protiv iznenadenja na bedemima	— — — — —	124
XXVII.	Način da se branioci utvrđenog mesta iznenade	— —	124
XXVIII.	Mere predostrožnosti koje preduzima napadač protiv iznenadenja	— — — — —	125
XXIX.	Naoružanje u upotrebi za odbranu utvrđenih mesta	— —	125
XXX.	Načini na osnovu kojih se utvrđuje potrebna dužina lešvica i visina ratnih mašina	— — — — —	126

KNJIGA PETA

<i>Predgovor</i>	— — — — —	129	
I.	Rimljani su oduvek i u svako doba imali flotu spremnu za rat	— — — — —	129
II.	Pomorska hijerarhija	— — — — —	130
III.	Postanak reči liburnija	— — — — —	130
IV.	Mere koje treba preduzeti pri izgradnji liburnija	— — — — —	131
V.	Obaveštenja po pitanju seče drveta	— — — — —	131
VI.	Godišnja doba u kojima treba vršiti seču drveta	— — — — —	131
VII.	Liburnije	— — — — —	132
VIII.	Vrste vetrova i njihovo označavanje	— — — — —	133
IX.	Godišnja doba povoljna za navigaciju	— — — — —	134
X.	Načini po kojima se utvrđuje približavanje oluja	— — — — —	134
XI.	Prognoze za tiko i uzburkano vreme	— — — — —	135
XII.	Plima i oseka	— — — — —	135
XIII.	Potreba poznavanja mesta na morskom putu. Važna uloga veslača	— — — — —	136
XIV.	Oružje, projektili i ratna oruđa u upotrebi u mornarici	— — — — —	136
XV.	Iznenadenja u pomorskom ratu. Priprema za pomorskiju bitku. Specijalno oružje: balvan, kosa, sekira sa dva sečiva	— — — — —	137
<i>Objašnjenja</i>	— — — — —	139	

Snimak za naslovnu stranu priredila

Lj. Petrović

Jezički redaktor

Miodrag Živanović

Odgovorni korektori

Ružica Tomić

i

Ljubica Bjeloš

CENA 140 DIN.